

EL FI DE LA CULTURA

El problema del fi de la cultura fou plantejat, de fet, pels enciclopedistes. Fins llavors era a tothom evident que la cultura era *ancil·la* de l'esperit, és a dir, aquesta veritat no s'era mai formulada, per tal com no s'era mai discutida. Però els enciclopedistes començaren d'una manera metòdica de fer servir la cultura d'arma contra la Religió, i la qüestió restà plantejada.

Avui, però, assistim a la liquidació d'aquella impietat que amb el lema «Cultura per irreligió» pretengué establir divorci entre la Ciència i la Fe, entre la cultura i l'esperit. Avui els noms de Darwin, Proudhon, Baur, Gall, Ferrière, van oblidant-se en aules i llibres, i llurs somnis pseudo-científics, ridiculitzats per la mateixa ciència, altra valor no tenen que la de monuments d'escarment per a la humanitat que en endavant es guardarà prou de profanar el santuari de la ciència amb deliris de destrucció.

Veus eloqüents han proclamat, enfront de tal desfeta, la *bancarrota de la ciència*. L'home no s'hi avindrà mai amb aquesta inscripció descoratjadora. La ciència no és una Banca o un negoci industrial que pugui sofrir bancarrotes definitives.

Per això ambdós bàndols han reprès la tasca de reivindicar el seu nom, amb la diferència, però, que els partidaris de la Raó independent han hagut de canviar d'actitud i la seva bandera actual és la de *Cultura per la cultura*, la cultura fi de si mateixa. Arreu del món s'albira aquest canvi; per tot, els que no han assolert a tot esclat la resplendor de la Revelació cristiana, han abandonat l'odi apriorístic a Jesús, i el proclamen el Mestre, el Profeta, el Llegat de Déu. Cristians es diuen els tolstoïans a Rússia, Harnack a Alemanya, Loisy a França, Raffaele Mariano a Itàlia.

Dins la mateixa Espanya, qui tant en el mal com en el bé sempre va a rersassa d'Europa, els intellectuals de l'última promoció no posen l'anticristianisme com a condició prèvia de cultura, i no fa gaire hem sentit En Lluís de Zulueta cantant lloances de la civilitat cristiana. El moviment és consolador, perquè suposa un retorn de la naturalesa erma i sedent a les fonts de l'esperit; és consolador perquè conté una implícita confessió de derrota; és consolador, encara, perquè implica una rectificació de criteri, per tal com la maligna intenció inicial d'irreligió ha deixat el lloc a l'honradesa científica, no sempre sincera, però certament sempre profitosa, puix que la ciència sempre duu a l'esperit i el Cristianisme no ha defugit mai la lluita serena en el camp científic.

INTEL·LECTUALISME. — La nova posició dels racionalistes, ja ho hem dit, és l'esforç per adquirir la cultura, sense ulterior ordenació. Així com fa poc es digué «l'art per l'art», així avui es diu «la cultura per la cultura»; el cultiu de la intel·ligència es dona per l'última perfecció de l'home i el tipus acabat de l'home modern, segons les últimes normes de civilitat, s'ha nomenat l'*intel·lectual*. Intellectual! Veu's aquí l'obsessió de molts joves. Provem d'esclafolla-la.

Essent l'esperit el centre roent de les més altes llugors i harmonies de la vida, nades de l'interior llibertat, vol la llei d'equilibri i distribució del treball que a cada facultat se li doni el propi desplegament, per tal que de la unió de totes elles n'isca la plenitud de la vida i la perfecta sanitat de l'home. Tot perfeccionament d'una facultat ha d'encarrilar-se a la proporcional perfecció de les altres. Trenqueu aquesta norma d'higiene espiritual i vindrà el desequilibri, la desorientació de la vida.

Ben examinat el fet de l'intellectualisme, no s'hi troba, en fons, altra cosa.

El sol fet de constituir en la ciència l'última perfecció humana, engendra en l'ànima una concupiscència de saber sense altre objectiu que el de la pròpia satisfacció, una vanitat de vanitats, una luxúria espiritual, que fa dels intellectuals uns turmentats per l'ànsia suprema de la set, sense que mai puguin arribar a l'íntima satisfacció de la plenitud.

¿De què servirà, de fet, la ciència estàtica, la ciència última perfecció, la ciència fi de si mateixa, sinó de vana inflor, d'intolerable supèrbia en el pobre martiritzat per l'enutjós embalatge d'una unió de concepcions qui no poden heure vida per mancarlos la calor maternal en l'esperit de flanc estèril?

Perquè no tot allò que surt de l'enteniment és viu. Sols és viu allò que conté un germen d'expansió i eficàcia, allò que posseeix un moviment inicial de desenrotllament i fructificació, i la idea pura és principi de discussió i desavinença. La vida sols s'obté en caldor d'amor; el connubi de la idea amb sentiment, l'essonjament amorós de la idea germinal, és l'únic principi de vida.

Per això la cultura per la cultura dels intellectuals és sols un bagatge d'idees mortes.

Els volen conrear sols l'enteniment, i les belles obres i fructoses són més aviat filles de la voluntat, deu de llibertat i energia.

Mireu els grans homes, grans no sols per llur perfecció personal, sinó per l'eficàcia en els destins de la Humanitat: els fundadors de nacionalitats, d'Ordres religioses; creieu que foren homes de gran ciència? Tal vegada; però si mai ho foren, foren més que res homes de gran amor. Carlemany era gairebé analfabet, Sant Francesc d'Assís era un místic afollat per l'amor de Déu i de la Natura. La idea per si mateixa és freda; divideix i dissipa. Sols l'amor és unió, i en la unió radica el secret de tota edificació i de tota eficàcia. Ja digué Sant Pau que la ciència infla i la caritat edifica.

Per això el cultiu exclusiu de l'enteniment, deixant erms els camps del sentiment i de la voluntat, equival a una mutilació contra natura de l'home, produeix la dissipació de l'esperit i la sequedat del cor. I si bé és veritat que la fe és un estat de judici, no ho és menys que la moral, suprema noblesa de l'home, té el dipòsit de ses energies en la delicadesa del sentiment i en la força de la voluntat lliure.

Sense educació de la voluntat no hi ha moral possible, perquè encara que la intel·ligència dicti els cànons de la moral humana, una simple insinuació de la passió indòmita pot més que tots els arguments de la filosofia.

Perdoni el lector la sequedat d'aquestes consideracions; elles

van dirigides a posar de relleu l'horrible sacrilegi de lesa natura que comet l'intellectualisme en mutilar l'esperit fins a buidar-lo de tota substància divina. Tot se'n ressent avui de tal mutilació; la ciència qui és esdevinguda un deliri de febricitant on es debaten en nerviosa convulsió les més aventurades gosadies de la inventiva que no poden saciar la fam de l'esperit; l'art, convertit en refinament decadentista d'ànimes assecades per la dessaborida cultura; la moral, reduïda a les espontànies tendències de l'instint, orbes de tota il·luminació supràterrena.

L'ÈSPERIT. — Davant de tan hòrrida devastació, cal entrar en contemplació i mansuetud i proclamar al vent desolador del segle: L'esperit no és la intel·ligència.

No, certament. L'esperit és aquell punt de màxima pressió interior del qual ve el moviment inicial i lliure que dóna orientació als camins de la vida humana, aquell vent que alena en el fons de la personalitat i fa girar les llums de la intel·ligència i les flors del sentiment envers els camins de la vida o de la mort. És quelcom molt més intern que l'enteniment i la voluntat, per tal com no solament els comunica la virtut, sinó que els dóna també la direcció envers l'Orient de l'esperit, o envers el Ponent de la matèria. On no hi ha esperit, no hi ha orientació, ni ordre, ni fecunditat. Ell és col·locat sobre el cim més enlairat de la Natura i d'ell davalla tota virtut i tota saviesa. Destronar-lo d'aquesta altura és deixar a la matèria la direcció del món, i la matèria és cega i morta. Si tota caldor de vida ve de l'esperit, tota fredor de mort ve de la matèria. Ja deia el profeta que una gran desolació s'era feta damunt tota la Terra perquè ningú *no reflectia en el seu cor*.

Veú's aquí, doncs, com ni les sacietats de l'enteniment, ni les ànsies de la voluntat no poden alimentar el foc de l'esperit. La substància nutritiva de la vida ha de venir de més amunt i ha de penetrar més endins; ha de baixar de més amunt, perquè sols allò que és superior a l'home pot enlairar l'home; ha de penetrar més endins, perquè per nodrir la substància de la vida cal afegir i assimilar substància a la substància i arribar a les junctures de l'ànima i l'esperit, que és, segons la bella figura de Sant Pau, el darrer sojorn de la paraula de Déu en nosaltres.

Els intellectuals no l'han trobat aquest centre vital i volen alimentar l'esperit amb les golosies materials d'una intel·ligència viciada. Però les llepolies no alimenten, ans emmalalteixen i duen a l'anèmia i a l'exaltació nerviosa. Per això veureu avui tantes ànimes afezegades i dèbils, tanta fluixedat de caràcter, tanta veritatilitat d'orientació. L'esperit s'és esmortit i en el seu lloc s'hi és posada la morbosa exaltació de la sensualitat... Així veieu que tot ço que no pot afectar directament els sentits no entra en el camp de visió dels partidaris de la cultura per la cultura. Voleu mutilació més inhumana?

Sí. Tornem a dir-ho. L'esperit s'és dissipat, i en son lloc s'hi és posat el refinament sensual de la matèria. Veu's aquí que l'intellectualisme, exagerant la supremacia de la intel·ligència, és caigut en materialisme, en animalitat, en grosseria. I per tal com la matèria és mancada de llibertat, puix obra per necessitat de naturalesa, la llibertat s'és esfondrada, i amb ella la dignitat moral. Prou pugnen ells per retrobar una norma de moralitat i acallar les protestes de la natura mutilada. Endebades. Harnack ho ha provat, i sabeu on ha fet cap? A tirar per terra tot allò que pot fer nosa a les passions; llei de Déu, immortalitat de l'ànima, vida eterna, deixant només un sentiment indecís de la *paternitat de Déu* que no obliga més que a una reconeixença vaga i estèril. Tolstoi ho ha provat, i relega també entre les superfetacions post-cristianes l'existència de Déu, el Regne del Cel, la vida eterna, el culte de Déu, la pregària, i deixa com a resta de sa devastació un nebulós *coneixement de la vida*, mèrit ensems i recompensa, sense influència directriu en l'orientació de la vida. Loisy ho ha provat, i tota sa moral consisteix a menysprear amb èmfasi de crític el Crist històric amb totes ses ensenyances i fingir un Crist interior, contrari de la llibertat personal, i, per tant, de la moralitat.

Veu's aquí un bell compliment de la paraula profètica; se són contorbats tots els insipients de cor.

No en tenim prou, doncs, per alimentar i dirigir la vida, de la cultura que infla l'enteniment i asseca el cor. La Llum baixa del cel, no puja de la Terra. Així també la llum de l'Esperit. El més il·lustre representant de l'escola racionalista, Harnack, ho confessa palesament: «Entorn dels grans i vitals problemes — diu — (d'on

venim, a on anem i com) la ciència respon avui tan poc com dos o tres mil anys enrera. Bé ens informa dels fets... però on i com comença aquesta corba ascendent del món i de la nostra vida — corba de la qual sols un segment ens és mostrat — i a on fa cap aquesta corba, la ciència no ens ho ensenya. I si volem conservar fermament aquelles forces que brollen del punt més alt de la nostra vida interior, aquest màxim bé nostre... no ens havem d'abandonar a l'escepticisme, a la frivolitat, no, hem de creure fermament en aquell Déu, que Jesús ha nomenat el seu Pare i que és també el nostre Pare.» (*L'essència del Cristianisme.*)

¿Hem de rompre, doncs, contra la ciència i contentant-nos de la simple fe del carboner, donar comiat a tota cultura intel·lectual?

Hem de renunciar a la cultura per sadollar-nos d'esperit? No. L'esperit és el punt cèntric al qual es va per tots els camins, a condició de no menysprear-ne cap.

Davant del desequilibri introduït a la natura humana per l'intellectualisme, davant d'aquesta bàrbara mutilació de la nostra integritat personal, hem d'assentar la nostra plenitud damunt de les columnes de la naturalesa i encimbellar l'esperit sobre el basament de la matèria i les facultats de l'ànima. Veu's aquí la nostra posició. Volem la cultura, sí, la cerquem amb tota l'ànsia d'un assedegat, però la volem amb pes i mesura, sense posar-hi el fi de la nostra vida. Nosaltres sabem que així com un excés de pedagogia ofega l'educació i un excés de crítica embrolla la Història, així també un excés de cultura dissipa l'esperit. Nosaltres sabem que la ciència qui roman en estat de simple notícia és llavor estèril que en compte de granar i fructificar, donarà fetor de podridura, que la ciència estàtica és llac d'aigües mortes, incapaces de fertilitzar els vergers de l'esperit, que la llavor de la idea té de compenetrat-se amb les ardències del cor i amb el suc del sentiment per tal de poder granar i florir. En aquesta altíssima comunió del cor i de la pensa, dels sentits corporals i facultats anímiques, de llugors d'esperit i regalims de matèria, és on la vida humana batega amb plenitud i inspiració, és on se forgen les grans obres de l'art, de la ciència i de la santificació de l'home.

No és aquesta posició més humana que la dels intel·lectuals?

Més encara, no és aquesta la *posició humana*? Amb quin dret volen ells amputar la nostra harmònica integritat?

Els se diuen intellectuals i acompanyen la paraula amb un gest de suficiència. No els ho envegem. Ells són *intel·lectuals*; nosaltres *integrals*. Ells no són homes; són intel·lectes, freds, hirsuts, amorals, no gens curosos de la matèria que va per les seves; éssers desequilibrats que no serven aquella harmonia i proporció que serà exigida per bastir el Palau celest de la Humanitat glorificada.

Nosaltres som homes, i, com el poeta llatí, no volem que res d'humà ens sia estrany. Estimem el conreu de la intel·ligència, però també estimem l'educació de la voluntat, la recta direcció del sentiment, la fortalesa del cos, la delectança dels sentits, però sobre tot això, estimem la inefable comunió de totes aquestes belles coses i l'orientació de la vida per aquell vent fort i subtil que alena en l'entranya de l'ànima i que hem anomenat esperit.

Ve'u's aquí l'ordre de la vida humana.

Dins aquest procés biològic d'unificació d'energies en la personalitat de l'home, la intel·ligència hi té, no hi ha dubte, una funció importantíssima: la de preparar el pa de l'esperit del qual es nodreixen totes ses facultats. Aquest pa saborosíssim no és la idea estàtica, la idea morta de què parlàvem, sinó la idea dinàmica, la *idea norma*, i si voleu, en llenguatge de Fouillée, la *idea-força*. Mentre la idea roman en la regió freda de l'especulació, en forma de simple *notícia*, és aigua estancada qui no pot servir per a la irrigació i moralització de la consciència. Però l'enteniment humà té una funció més misteriosa que la simple aprehensió de la veritat, i és la transformació de la veritat en norma de vida, per la qual no basta la potència intel·lectual, sinó que es necessita una profunda honradesa i sinceritat, per tal com amb ella l'home deixa d'ésser rei de si mateix, per deixar que regni en ell la Veritat. La sinceritat, ha dit el Dr. Torras i Bages, és la veritat regnant en el cor de l'home. Per aquesta transformació, la idea simple es torna aigua viva qui brolla contínuament del fons de la consciència, com aquella de què parlava el diví Mestre: llavors la veritat no queda estancada en els corruptes aljubs de la vanitat

intellectual, sinó que davalla amorosament a encarnar en la voluntat i en els instints i sentiments i fins en els sentits corporals, qui manta vegada arriben a sentir la modesta dolcesa de sa suau condició. És allò que els filòsofs en diuen *raó pràctica*, i el poble català *seny*.

EL SENY. LA SAVIESA. — Parem una mica en la consideració d'aquesta miraculosa paraula. El nostre poble — model de sensatesa i equilibri — ha tingut una vivíssima intuïció de la doctrina que anem exposant. Per ell, un home pot tenir seny sense posseir grans coneixements, i, a la inversa, un tal pot ésser dotat de molta ciència, sense ésser *home de seny*. La veieu la distinció acurada entre l'aigua entollada i l'aigua viva? L'aigua entollada és corrupció; l'aigua viva és fecunditat; és per això que el poble per recomanar un home no diu : *és home de molts coneixements*, sinó, *és un home de coneixement*, i més sovint, *és home de seny*. Ferguem més endins. Què vol dir, en principi, la paraula *seny*? Vol dir *sentit corporal*. Ramon Lull parla molt sovint en les seves obres dels *cinc senys corporals*. Com s'és feta la maravellosa translació de significat? Qui les coneix les lluminoses vies de la paraula viva! Jo només sé que, per mig de la raó pràctica, els coneixements se simplifiquen i es tornen *coneixement*, que el coneixement, el seny, és una encarnació de la veritat en els orgues corporals, en tal guisa, que aquests arriben a tenir, per sàvia habitud, un principi de discerniment, tal que la vista se sent ofesa pel desordre moral o l'orella sofreix — sofreix corporalment — en la murmuració o en la flastomia, i el sentit íntim afina sa percepció fins a gustar la dolça sabor de la veritat. Veu's aquí, doncs, el *seny*, ço és, el sentit corporal inundat de veritat, embriagat per l'esperit, qui en ell ha feta amorosa encarnació. El llibre més assensorat que sia eixit de ploma catalana, el *Criteri* de Balmes, el *Codi del seny*, ¿què és, sinó un davallament de les aigües de la més alta especulació a l'actuació quotidiana i humil de totes les energies de l'home? No l'heu sentida la dolça sabor de la veritat, tot llegint-lo?

Ara vull dir-vos la més bella cosa que hagi vista en ma vida. El Cristianisme té una ordenació ascètica que ve a ésser una so-

brenaturalització de la filosofia del seny. El seny sobrenatural és la Saviesa dels llibres sagrats i dels escriptors ascètics.

Saviesa, etimològicament, significa saborització; per ella el ver esdevé *saborós, sàpidum* i d'aquí *saviesa*.

O meravellosa coincidència del geni català amb el geni cristià! El català, per expressar la raó directriu en l'ordre natural, pren la metàfora del sentit orgànic en general, i diu : Seny. El Cristianisme, per expressar el mateix en l'ordre sobrenatural, la pren d'un sentit corporal particular, el gust, l'únic que arriba a l'entranya de les coses, i diu : *sàpere, sapientia*, saviesa.

Què és, doncs, saviesa? Sant Bernat ens diu que és la sabor de la veritat. És la Veritat sobrenatural — la Fe — encarnada en l'home, que tan íntimament s'hi és ajustada que s'ha fet dins a l'ànima com un orgue espiritual per la seva degustació i discerniment. Ella informa potències i sentits, instints i inclinacions, ànima i cos, i els comunica una delectança en la pràctica del bé que, segons doctrina de Sant Tomàs, és senyal de la obra perfecta. Ella és com aigua de vida davallada de les cimes eternals qui xopa i amoreix el cor i la consciència. Ella és com foc divinal qui escalfa sense cremar els membres del cos i les sines de l'esperit. Ella és com vent que alena dins de nosaltres, sense saber on va ni d'on ve, però que ens dirigeix per viarany humils i lluminosos vers les cimes glorificades d'eternitat. Deixem les metàfores. Qui ho podrà dir ço que és la Saviesa? Gosem-hi. Direm que és la reencarnació espiritual en nosaltres del Verb de Déu, Saviesa del Pare qui baixa de les seus reials, com diu l'Església,* reencarnació que és mèrit de l'encarnació corporal feta en les entranyes de la sempre humil Verge Maria i que es verifica en nosaltres per la infusió de la gràcia i sobretot de la gràcia eucarística. És aquella de qui parla Sant Pau en expressar son desig que el *Crist es formi en nosaltres*.

Ella, doncs, la Saviesa eterna, no es queda en forma d'idea estèril, sinó que es fa criteri i norma, i carn i seny corporal.

És el seny sobrenatural qui ho disposa tot fortament i suau; fortament, adreçant els camins torts de la natura; suaument, res-

* *Antífona de Vespres de la Dominica infra Octava de Nadal.*

pectant la seva debilitat i humana complexió i sobretot la llibertat, qui és, en expressió de Lleó XIII, el bé més gran de la naturalesa.

Veu's aquí, certament, un Crist interior que els modernistes no coneixen; aquest Crist interior, al revés del seu, depèn del Crist exterior i històric, del qual no és sinó la influència, la il·luminació interna, de què parla Sant Joan quan diu que el Verb és llum qui illumina tot home qui ve en aquest món.

Aquí tenim, doncs, el Seny cristià, la Saviesa, il·luminant i vivificant tota la nostra vida interna i externa.

Resumint tot el que havem dit fins aquí, podrem dir que la cultura no pot ésser fi de si mateixa, car llavors s'entolla en l'aljub de la nostra vanitat i esdevé aigua corrupta; tota cultura ha de tenir un fi pràctic de direcció de la vida humana, baixant a nodrir l'esperit amb les normes de moralitat i orientació de la vida vers la seva eternal glorificació. Tractant de cultura natural, aquest fi és la transformació de la cultura en norma moral natural; fruit d'aquesta maduració és el *seny*. Tractant de cultura religiosa, és l'assaonament de la ciència teològica, de la Veritat divina, per tal que els seus fruits puguin ésser assaborits per l'ànima i nodreixin la substància de la vida religiosa; llavors les veritats especulatives es tornaran normes morals sobrenaturals i la saviesa (Verb de la boca de Déu) serà en nosaltres.

Comparem ara les valors d'aquestes coses:

Ciència = notícia (idea morta, aigua estancada i corrupta);

Seny = notícia + criteri (idea viva, assimilada per la raó pràctica per dirigir la conducta en l'ordre natural);

Saviesa = notícia + esperit (idea viva, assimilada per la sobreroaó (Fe) per dirigir la conducta en l'ordre sobrenatural).

Ara no ens estranyarà que el Dr. Torras hagi dit que la saviesa «no és una pura forma de l'enteniment, no és sols una perfecció de la intel·ligència; és una elevació de tot l'home que s'acosta a Déu per participar de la seva vida sobirana. Comprèn tot el nostre ésser, les potències i els sentits, tota la nostra activitat, ja nostra vida íntima, interior i incomunicable, i la nostra vida

externa, social i pública» (*La Confessió de la Fe*, Pastoral de Quaresma de 1906).

Ara no ens estranyarà que els directors d'ànimes tinguin una espècie de lògica sobrenatural, alliberada dels cànons estrets de la filosofia, per discernir esperits, dirigir sentiments piadosos, orientar la vida religiosa.

Ara no ens estranyarà que fins persones il·lustrades gustin instintivament la sabor de la veritat religiosa i la sentin fins sensorialment, perquè sabem que la Veritat feta saviesa és l'aliment propi de l'ànima i en ell l'ànima es delecta com el cos al pendre son nodriment; i sabem també que la Veritat i l'error desparten diferents *sensacions espirituals*; la primera, tranquil·lament saborosa i confortant, indicatiu d'una sanitàosa assimilació; la segona d'una dolçor irritant i tòxica, indicatiu d'emmetzinament.

EL FI DE LA CULTURA. — Ara, per fi, podem assenyalar el fi de la nostra cultura. La nostra cultura té de tirar al Seny i a la Saviesa, traduint la Veritat en norma pràctica i substància nutritiva, fent-la encarnar en tots els membres del nostre cos, fins a fer-ne gustar la dolçor, fins a fer-la sentir sensorialment, convertint l'home més rústic en *savi*. Així perfeccionarem *tot l'home* i ens guardarem del pecat de mutilació espiritual.

Repetim : Ells intel·lectuals, nosaltres integrals. Ço és : ells mutiladors, nosaltres humans. Mireu com avança el Cristianisme al naturalisme en l'amor a la naturalesa humana!

Ja podem, doncs, formular el lema que ha de guiar-nos en la recerca de la cultura.

Així com els intel·lectuals romanen estàtics davant la tristesa de la idea morta, nosaltres hem d'anar *més enllà de la idea*, al *seny*; més enllà de la ciència, a la *saviesa*; en una paraula, més enllà de la *cultura*, a l'*esperit*. *Cultura per l'esperit*, veu's aquí la nostra senya.

La *Cultura fi de si mateixa* és, emprant una semblança bíblica, com un núvol sec, sense aigua, mogut ençà i enllà al grat del vent capriciosos de la moda. La *Cultura per l'esperit* és núvol gras qui regala aigua del cel per amorosir i fertilitzar la terra. Així, nosaltres volem que des del cel del pensament, la ciència

regalimi en dolç plugim l'aigua de divinal saviesa, a fi que regui la terra del nostre cos i de la fusió de cel i terra brolli la flor de la bondat i de la bellesa humana.

Volem que la Cultura no es quedi en l'enteniment, com menjar indigest, sinó que sia assimilada per l'esperit i l'esperit la tornarà en vigoria de voluntat, en seny, en saviesa, en tonicitat de potències i sentits, en discerniment instintiu — quasi olfactiu — de la veritat i del bé.

Veu's aquí el *sapiens* de les Sagrades Escripures, l'home *sapient* qui no odia els manaments, ni és foraviat per les tempestes d'aquesta vida, que *té el seu cor en la mà dreta* i el rostre lluminós de saviesa i les seves paraules s'ouen en silenci.

Les Sagrades Escripures, sobretot els Llibres sapiencials de l'Antic Testament, semblen tenir una especial delícia en cantar lloances de l'home sapient, però es nota que quasi mai no fan consistir la seva glòria en la possessió de la ciència, sinó sempre en la possessió del seny i del sentit moral. La temor de Déu és el principi de la saviesa, i l'amor i l'observància de la llei la seva possessió, conservació i creixença.

Aquest és el caràcter propi del Cristianisme, que, en expressió del Dr. Torras, no és l'*escola de Jesucrist*, com l'aristotelisme és l'escuela d'Aristòtil, sinó l'*esperit* de Jesucrist, esperit que és més amor que cultura. El Cristianisme no tendeix primordialment a fer homes de grans idees, sinó homes de grans obres i les grans obres són filles dels grans amors.

Per això quan surt un home d'elevada ciència, l'Església no judica del seu mèrit per la novetat i profunditat de ses idees, sinó per ses virtuts i per l'eficàcia de ses ensenyances en l'educació de la voluntat. No pesa la ciència, sinó la saviesa, perquè sap que en la ciència hi pot haver vanitat, però que la saviesa és sempre humil i naix de temor i viu en amor i honestesa.

Aquesta maduració de la Veritat per fer-la mengívola, aquesta transfiguració de la ciència en saviesa, ha d'ésser el fruit cobejat de la nostra cultura. Aquesta és precisament la novíssima tendència de la Teologia i de l'exègesi ortodoxa. Recordo que el pare Fonck es queixava un dia amargament de l'eixutor introduïda en l'estudi de la Sagrada Escripura pel minuciós i fred cri-

ticisme modern, i clamava pel retorn a l'esperit, per la unció de pietat religiosa qui sap treure de la pedrera de les Escriptures l'aigua viva de la saviesa.

Sota la paternal benedicció de Pius X, el pare Fonck va emprendre la reforma, i avui teòlegs i escripturistes cerquen més la saba de l'esperit que l'escorça de la lletra en l'estudi de les ciències sagrades.

I no és sols en aquest ram; és en molts altres, és quasi en tota la vida de l'Església contemporània que s'inicia fortament un retorn a la pura simplicitat dels primers temps del Cristianisme, a aquella dolça flaire d'espiritualitat sincera i efusiva dels primers cristians de Jerusalem, Cesarea i Roma. Les polèmiques dogmàtiques i crítiques de l'heretgia i el racionalisme havien cuidat esvaïr aquella tebior d'esperit, però avui, haguda victòria en el camp científic, ja declarat neutral, l'Església, enriquida amb els tresors de cultura conquistats en l'estrènua però fecunda lluita, torna a pendre el seu antic caient de caritat forta i simple.

Veu's aquí un bell exemple del que han de fer els joves nacionalistes de Catalunya; anar a la conquesta de la simplicitat sapient i reflexiva. Perquè integritat de natura no és sinó simplicitat, i simplicitat no és sinó supremacia de l'esperit qui vivifica i unifica totes les coses. On regna l'esperit, la direcció de la vida és una, a un fi van totes les energies del cos i de l'ànima, totes col·laboren a la perfecció de l'home, com en un regne on tots els vassalls reconeixen el Sobirà. On no regna l'esperit, encara que hi hagi molta cultura, regna la matèria, la matèria despòtica i cega que tira a la divisió i a la mort.

CARLES CARDÓ, prev.

MOLIÈRE*

I

Marcial que no era prou ric per a obsequiar els seus convidats, com s'acostumava a Roma, amb presents certs i reials, donava a cada u un díctic que deia la gràcia d'una fruita o d'un gall o d'alguna llaminadura, i ells se l'enduïen, per ésser de Marcial, més contents que si fos bo per a menjar. Després va reunir aquests díctics i en va dir «xènies».

Forçat a obsequiar-vos en el Centenari de Molière, sense tenir una fruita ni un gall ni una llaminadura com cal, us serviré tres breus «xènies» que, sense la gràcia de Marcial, seran, com les d'ell i tantes d'altres, papirus i res més que papirus.

II

La primera xènia és la preparació de Molière.

Fill del «patge tapisser del rei», alterna de petit la seva vida entre els seguicis cortisans i la parada que tenien els seus pares a la Fira de Saint Germain des Prés, com qui diu, entre marquesos de perruca i pierrots. La seva mare, que morí jove, posseïa una *Bíblia* i unes *Vides de Plutarco*.

Estudia humanitats al Col·legi de Clermont, oïx les lliçons de Gassendi, el filòsof epicurià, i tal vegada es passa advocat a Orleans. El destí juga encara amb ell, deixant-li traduir *De Rerum Natura*, de Lucreci.

* Parlament fet en la sessió commemorativa del III Centenari del naixement de Molière, celebrada a l'Ateneu Barcelonès el dia 15 de gener d'enguany.

III

El matrimoni Béjard, carregat de fills, o més ben dit, de filles, atreu per sempre amb força irresistible al patge lletrat, que ja tenia vint-i-dos anys. I es diu que tot quedava a casa. La moixiganga treballava per corrals i camps de pilota, al port Saint Paul i al Faubourg Saint Germain amb el nom de «Illustre Théâtre».

Peró el carro anava pel pedregal. I el 1646 comença el ro-miatge, que dura dotze anys, de cap a cap de la França. Les es-tades a les Fires i als patis dels senyors provincials, les marxés en carro amb la corrua dels cavalls i la impedimenta dels vestits, les trapasseries de batlles sense raó, les pluges que cauen com un càstig del cel, els amors irregulars amb les comediantes, les pri-vacions i les fadigues formen al que, per a no dur en aquella vida arrossegada l'honorable nom del patge Poquelin, s'anomenà Molière.

La moixiganga posa farses italianes que repeteix i desfigura amb cada crit de l'auditori. Per un moment sembla que el co-mediant naufragarà en aquella successió de balls, garrotades, es-tridències, en què no s'hi salva altre element dramàtic que el diàleg. Una flauta i un timbal formen l'orquestra i quatre cande-les al sostre representen la llum del sol.

IV

En aquella vida de tots els desvergonyiments i audàcies s'avesa Molière a valer-se de les primàries virtuts de l'home i a despullar-se de les arbitràries formes d'una civilització refinada, com qui es treu el vestit per a pendre un bany.

Per a ell el poble de França no tindrà secrets. Viu amb la burgesia a les ciutats provincials, tracta la gent del camp a les fires rurals. Els seus contactes es produeixen per les complexes necessitats d'aqueix minúscul món que és una Companyia de co-mediantes, per la mai assadollada set de diners, per les fortunes

amoroses i per l'etern combat del còmic amb els puntals de la Societat.

Heu's aquí, doncs, la preparació de Molière. Al cap de quinze anys d'experiències terribles, lleig, simpàtic, desgarbat, ple de gentilesa, amb uns ulls de fura que cerquen el ridícol en els recons més escondits de l'ànima humana, amb una companyia on els homes són amics o parents i les dones d'una manera o altra l'han estimat, pot tornar a París i fer comèdies davant del rei (1658).

V

La segona xènia és un plagi de Molière.

El rei l'ha instal·lat a la sala del Palais Royal que serà per sempre més la casa de Molière. Allí estrena l'any 1661 *L'École des maris*, un plagi dels Adelfos de Terenci.

Feia catorze anys que Lancelot, Nicole i Le Maistre de Sacy havien publicat «*Les Comédies de Terence*, traduites en françois avec le latin a costé; et rendues très-honnêtes en y changeant fort peu de chose». Molière havia de conèixer aquesta traducció i la va plagiar.

És veritat que Terenci havia calcat la seva obra damunt dels *Adelphi*, de Menandre. I no cal sinó consultar l'obra que En Nicolau d'Olwer ha dedicat a Menandre per a comprendre que el plagiarí llatí fou gairebé un traductor.

Pot dir-se que no hi ha teatre al món on no s'hagi contrapuntat el temperament dels dos germans, liberal l'un i autoritari l'altre, o, encara en termes més generals, l'educació lliure i l'educació forçada.

VI

Però aquest tòpic del plagi es repeteix en totes les obres de Molière i serà convenient estrenye'l més.

En una i altra obres es tracta de dos germans. «Demea» contra «Mició» i «Aristi» contra «Sganarelle». Però el contrapunt dels dos caràcters o de les dues normes d'educació, en la llatina

es posa a prova en la conducta dels fills «Aeschinus» i «Ctesifó», i en la francesa en la de dues noies «Isabel» i «Leonor», que els dos germans eduquen per a casar-s'hi.

Terenci topa amb el concepte romà del «pater familias», que el detura de donar raó al germà liberal com ho feia Menandre: Molière és lògic del tot i afegeix a l'obra un tresor de malícies amb la pensada dels germans vells que preparen i eduquen les esposes futures creient que podran viure més refiats.

I enfondint més el detall, es comprèn que els accidents de l'educació dels fills no tindran res que veure amb els de la formació de les esposes. És un plagi tan original que no dóna lloc a dues escenes iguals.

VII

La força de Terenci no el deixa aturar en les accions indecises. «Aeschinus» ha violat a «Pàmfila» i aquesta va de part, «Ctesifó» roba a «Callídia», l'esclava cantadora, per obra del seu germà. Molière mou els seus personatges en un marge més reduït per les delicadeses d'una civilitat més avançada. «Leonor» va lliurement al ball i «Isabel» s'escapa de bella nit amb «Valeri».

Però Molière triomfa per la superioritat de la seva tècnica formidable. El conflicte s'exposa, es planteja, es desenrotlla i es resol amb una gràcia exquisida de moviments, amb una plasticitat que no exigeix llargues explicacions, subtil i humanament. La lliçó queda clara: la mala manya del vençut fa riure, i l'ordre i la lògica, com el ritme de l'acció, són tan grans, que fan pensar en el raonament d'una equació matemàtica o en les figures d'un ball de quadros.

VIII

L'home-Molière no podria estar-se d'omplir les formes manllevades de l'abundor del seu cor. Les primeres farses italianes, apreses tal vegada de memòria, foren representades per ell amb afegits i alteracions que a còpia d'apilar-se desfiguraven del tot

l'original. És probable que les primeres gestes dramàtiques de Molière fossin els embotits.

De l'embotit es pot passar a la reproducció tan exacta com sigui possible de l'obra representada per una companyia rival. Més tard ja s'arriba a omplir l'argument d'una obra estranya, fins que l'autor no fa més que aprofitar una astúcia, un caràcter, una solució. Al cap de quinze anys de maldar per aquella França de Déu, si un hom «sap veure» les comèdies, com Molière volia, només de llegir-les o sentir-les llegir, no és estrany que tota la creació anterior es converteixi per ell en un dipòsit de béns comuns.

Què són aleshores la forma, la trama, l'argument? Un Molière buidarà en elles l'abundor del seu cor, l'esperit de la França, la immensa varietat d'homes, d'àngels i de dimonis amb qui ha hagut de batre's en els seus dies i en les seves nits. Un hom pensa aleshores en el Cellini abocant en la fosa del Perseo tots els metalls que li vénen a la mà, els coberts de plata, les joies d'or.

IX

La tercera xènia va pels caràcters de Molière.

Els titelles de les primeres farses italianes que Molière volia estrafer ens assenyalen la primera pauta per a trobar el procés de la creació dels caràcters en la seva producció dramàtica. La qüestió és aquesta: donat un titella, com se'n fa un Tartuffe, un Harpagon, un George Dandin.

En el *Vieux Colombier* hi ha vist representar pels còmics de Jacques Copeau, la farsa molieresca de regust francament italià *La Jalousie du Barbouillé*. El doctor era pròpiament un titella que parlava més amb el nas que amb la boca. El «Barbouillé» i la seva esposa eren caricatures presentades amb la intenció de suggerir un ninot per a donar-se la manya de vestir-lo més que d'evocar la imatge d'una persona real.

Però seria interpretar ben falsament a Molière fer del *Misanthrope* una comèdia de titelles. El titella hi ha estat, però ja no hi és: el titella és la crisàlida que passa ja per una metamorfosi més avançada en *Les Précieuses ridicules* i que ha adqui-

rit totes les virtuts del ser humà més perfecte en «Tartuffe», en «Alceste» i en «Harpagon».

X

Quan les marqueses de l'Hotel de Rambouillet es consideraven alludides en les precioses o en les «prudes» de les seves comèdies, Molière ho negava i no ho negava. Tampoc havia conegut cap Tartuffe, ni cap Sganarelle com els que presentava a les taules. No sé si en cap cas poguè dir-se d'un personatge de Molière que fos el doble d'un home o d'una dona reals i concrets.

Molière retratava, però no tenia model: en la construcció de les seves figures no hi ha res d'arbitrari, fora de la mateixa construcció: tots els elements que entren en elles són reals, però la seva composició és molieresca. Per això pot parlar-se del realisme de Molière perquè aquest pren de la realitat no els seus tipus, sinó les característiques de tots els tipus coneguts. El seu «Avar» és un compendi, no del que ha de ser l'avar, sinó de tots els avars de França que coneguè Molière.

Heu's aquí, doncs, el procés de formació d'un caràcter en la producció de Molière. Lo primer és el titella, no el model, la concepció, no el ser de carn i ossos: cal fer un hipòcrita, un misantrop, una preciosa ridícula, un gelós. El començament, el punt de partida, és arbitrari, però després aquesta primera forma buida s'omplirà del tresor d'observacions, per on tota la França hi passarà i el conjunt quedarà refós en una bella configuració humana per l'abundància del seu cor.

XI

La darrera paraula de les meves xènies és per a dir que tots els caràcters de Molière porten una estranya empremta personal.

Si es pogués fer passar per un prisma la llum humana i obtenir-ne un espectre amb els seus diversos colors com podem fer amb la llum del sol i passavem per sota els raigs de l'espectre els ca-

ràcters de Molière, només els veuríem bé quan passarien pel ridícol.

Molière no és un amargat, ni venja en els seus tipus els dolors d'una classe social, ni és tímid ni misantrop ni ha de cercar-se en les seves obres la recança de les ocasions perdudes. El seu company La Grange diu que tots els actors de la seva companyia l'estimaven per tant com reunia a un geni extraordinari un caràcter honorable i encantadores maneres. La probitat, la delicadesa, la generositat, florien naturalment en els jardins de Molière.

Però els seus ulls de fura es fixaven implacablement en la flaca humana del ridícol. I per això, i essencialment per això, en l'ambient d'aquella França on el «Cid» de Corneille hi declamava les tirades heroiques dels seus versos i on s'anaven a oir les tragèdies de Racine, Molière crea la comèdia, retallant implacablement les ales de l'acció amb la riulla mofeta que fa davallar les ànimes arran de terra.

PERE COROMINAS

PROBLEMES FONAMENTALS DE LA PEDAGOGIA

En el nostre estudi «Una classificació dels coneixements humans» publicat en l'últim número de QUADERNS D'ESTUDI, i entre altres afirmacions capitals, observàvem que «el primer fenomen de la conquesta humana comença en el coneixement confús de l'ésser, i passant per una unió de concrecions tendeix, com enyorívola, a tornar a l'ésser que a totes enclou i domina» (p. 20). Constatàvem, així mateix, en aquell treball que «*aquest home, aquesta carn, aquests ossos*, propis del coneixement sensible, queden substituïts en la intel·ligència per *l'home, la carn, els ossos, etc.*» (p. 28).

Hom ara ens convida a esgranar ambdues afirmacions. Res més delitós per a nosaltres, tant per llur caràcter filosòfic, com per llur íntima connexió amb la Pedagogia. Una acurada exposició d'elles manifestarà que l'avenç d'aquesta ciència no ha de raure solament a provatures i experiments, sinó també a una consideració profunda i persistent de la natura humana, coneguda la qual haurà de restar tasca ben planera estatuir tot un complex de procediments pedagògics que s'adaptin a ella.

Esbrinades en la intimitat les lleis que presideixen tota vibració intel·lectual, hom pot donar per mig bastida tota la Pedagogia. Car si l'home és essencialment racional, a ell, sota tal caràcter, s'ha d'adreçar tota sistematització que tendeixi a perfeccionar-lo, ja d'una manera directa en quant l'intel·lecte és pura potència que s'ha d'anar desenrotllant, ja d'una manera instrumental en quan l'home ateny totes les seves altes perfeccions espirituals i corpòries per mitjà inicial de la intel·ligència.

Conèixer, doncs, el tarannà insubstituïble i universal d'aquesta, equival a saber un dels pernys de la Pedagogia. Les dues afirmacions abans transcrites en són elements capitals. Per això

farem de desenrotllar-les en aquestes pàgines d'una manera tan senzilla que arribin a l'abast de tothom.

I

L'ÉSSER CONFÚS COM INICI EN EL CONEIXEMENT. — Per tal de fer més planer el nostre estudi comencem pel coneixement sensitiu, car també aquest es mou sempre des d'un inici, en el qual pren, de primer, cada cosa en conjunt i a manera de totalitat confosa.

Al començament de la visió d'una cosa, què veiem en ella? Sens dubte el que en ordre a nosaltres és més vistable d'ella. Però, què és en tot començament cognoscitiu el més vistable d'ella?

Un home que tingui perfecta la potència visiva, però situat a tal màxim de llunyania de la cosa damunt la qual ha d'actuar que comporti el menys que d'ella pot veure, o sigui son màxim vistable, és evident que, com imperfecció positiva suma, llucarà aquella cosa a mode de *qualque cosa* sota un aspecte singular (*aquest quelcom*), o sigui a manera d'ésser indeterminat, però com constituent qualque concreció o realitat. Serà després d'una successiva aproximació de la vista a l'objecte, o de suplir la llunyania amb un aparell físic, que anirà distingint, ses parts, ses qualitats sensibles.

És evident que el mateix fenomen s'esdevindrà en un miop. Seguint el procediment supletori que havem senyalat abans passarà del coneixement confús de tal ésser al de les parts que ell enclou.

A una distància màxima veig *quelcom singular*; no distingixo bé ses concrecions, però marxant vers ell veig que no és un arbre o un auto parat, etc., sinó un home, i, ataçant-m'hi més encara, hi reconec un amic de tota la vida.

Aquesta mateixa trajectòria segueix la intel·ligència humana amb la diferència que ella és radi d'això que és universal, no d'això que és singular. Així la fòrmula objectiva inicial del coneixement intel·lectiu rau no a *tal ésser*, sinó a l'ésser a manera

de realitat i totalitat integral, fins el punt que se'ns ofereix com a viarany insubstituïble en la progressió de l'activitat intel·lectual.

En la depuració més perfecta d'ella, o sigui la sistematització d'una ciència qualsevol, ni hom sabria, ni se'l deixaria passar, sens una idea o definició de l'objecte posada per endavant de tot. L'esperit humà ha de saber on va, o vers on hom l'emmena. Però tal definició ¿què és sinó l'expressió sintètica, confosa, a manera de totalitat, dels diversos aspectes parcials enclosos en la ciència i que hom anirà palesant en successives explicacions?

Fins els partidaris de prescindir d'una definició general de la ciència, posada per endavant, no poden substraure's a aquesta llei de la natura. Començaran a tractar d'un aspecte particular d'aquella ciència, però els caldrà constatar-ho prèviament i, en fer-ho, consignaran *ipso facto* una visió total d'aquell aspecte per esbrinar successivament tots els altres que enclou. En fugir d'un procediment hi tornaran a caure.

Aquesta és la trajectòria fonamental de tota evolució científica. Del coneixement confús i de migurat nombre d'aspectes hom va passant a un coneixement més clar, més distint, més nombrós.

Així el mínimum de coneixement inicial que forçosament comporta l'observació haurà d'ésser aquell en què major és la confusió i, per tant, menor la distinció. Tal és la noció d'ésser a manera de concreció i de totalitat inclusiva de tota mena de parts i diferenciacions.

ESTUDI FILOSÒFIC D'AQUEST FENOMEN. — Saltem ara de l'ordre experimental al transcendent de la Filosofia i hi veurem confirmades i explicades en última instància les lliçons de l'experiència.

Hom demostra en Filosofia Natural que cap substància o ésser de l'univers obra d'una manera immediata, o només per ella mateixa, car en tot gènere entitatiu cal destriar un inici o potència i un complement o acte que dona a aquell inici el seu desenrotllament últim. Així, en la substància corpòria hom hi veu l'essència o complex de caràcters específics i l'existència llur. Així, en l'esfera de l'activitat, que també aquesta és una en-

titat, cal veure-hi un inici, potència o energia, i la seva operació o acte.

Per ella, vibrant i diversificada segons termenals diferents, l'home entén i vol, i veu, i sent, i resisteix tota acció destructora. Mes aquella vibració té, com a raó suprema, un terme ideal, una perfecció, la qual s'adreça en definitiva a completar i perfeccionar l'individu, i en el nostre cas haurà d'ésser la cosa coneguda en quant coneguda.

Ara bé : Si aquella potència ha començat a posar-se en moviment — i aquest fet és tan innegable com vulgar — és evident que la seva activitat rau entre dos pols o extrems : la ignorància absoluta i el coneixement perfecte, o sigui la noció distinta i clara de les coses. Però entre aquests extrems hi ha un terme mig, pel qual la potència cognoscitiva — com en tot moviment — haurà de passar, és a dir, el coneixement confús, i indistint que no pot realitzar-se sinó en el coneixement d'una cosa a manera de totalitat, això és, sens distingir les seves parts. I dins d'aquesta confusió, i per tal com l'operació intel·lectual és qualche moviment, haurem de distingir també gradacions successives de més o menys, de manera que el màxim de coneixement confús raurà en aquella noció que enclou la realitat, però amb el màxim de totalitat i d'indistinció, com és l'ésser a manera de creació de la cosa coneguda; i el mínim de confusió haurà de raure a la visió distinta de les parts que aquell enclou, o sigui les determinants genèriques i específiques, les parts que el constitueixen i caracteritzen.

Així, un estudi profund de la natura humana ens ha enmenat als mateixos resultats sortits de l'observació.

NOUS ESCLARIMENTS I CONSEQÜÈNCIES. — Una de les conseqüències més capitals del que acabem de dir és la necessitat de considerar les coses atentament i sense precipitació, això és, d'una manera persistent i continuada, evitant saltar d'un objecte a altre i fins d'un aspecte a altre en una mateixa cosa. Ja deien els escolàstics que *pluribus intentus minor est ad singula sensus (qui molt abarca poc estreny)*, i Aristòtil, en el VII dels seus llibres físics, escrivia que l'home bo i seient i reposant es torna savi

i prudent, i el Dant ens pinta els grans homes (*spiriti magni*):

«..... con occhio tardi e gravi
Di grande autorità ne'lor sembianti
Parlavan rado, con voci soavi».

(*Inferno*, IV; 112-114.)

Per això una de les normes que donen els filòsofs llavors que regulen l'estudi, és que ens fixem en allò que considerem, prescindint de les altres coses, *talment com si aquestes no existissin* (Goudin, *Philosophia Thomistica*).

Si l'inici del coneixement d'una cosa ens dona la visió d'ella d'una manera confusa i sota l'aspecte de totalitat, sa persistent i continuada consideració posa, cada vegada més, i com a flor d'aigua, nous aspectes actuals i potencials de l'ésser que estudiem fins a tal nombre i amb tanta sugestió que absorbeix l'activitat total de l'individu. Podríem encara fer ressaltar més aquest fenomen equiparant-lo a la divisibilitat infinita dels cossos dintre l'esfera de les matemàtiques. Si tota part d'ells és quantitat, tot aspecte de cada cosa és ple d'altres aspectes que en l'inici de llur coneixement — i seguint el fet abans esmentat — hom capeix d'un mode confús i total. I aquest fenomen s'esdevé també en aquells objectius mentals que al primer cop d'ull semblen més simples i més perfectament deliniats. La *Summa* de Sant Tomàs és, sens discussió, el corpus científic més simple, i malgrat d'això el P. Th. Pègues ha pogut escriure amb tota raó que cada article d'ella és d'una estructura científica tan profunda i d'una tal plenitud de sentit que hom pot passar tota la vida en son estudi i en son ensenyament sens haver-lo exhaurit (*Initiation Thomiste*, p. 174. París 1921).

En la via del coneixement l'home és rei. Les coses, d'elles mateixes, són cognoscibles, i, en tant, ho són més en quant més entitats o perfeccions enclouen, però per entrar en el reialme de la intel·ligència han d'anar fent homenatge a la seva llei suprema. Seràn primer llucades i dominades de conjunt, a guisa de totalitat, i, posada una acció prolongada de la intel·ligència, aniran humils sotmetent-se, ara la una ara l'altra, en visió clara d'ella

mateixa, però també confusa en quant cada una és encara a manera de totalitat d'altres que enclou i s'aniran manifestant.

Així, tota sistematització científica, en el sentit més rigorós de la paraula, ha de procedir de la cosa més universal, total i confusa, a la menys universal, parcial i distinta, per a finir, al capdavant, en la visió diversa de la totalitat. Tal és, si més no, l'ordre de la natura.

L'EQUIPOTENCIALITAT PSÍQUICA I L'ESPECIALITZACIÓ. — D'aquest tema ha començat a parlar-ne la *Revue Thomiste* (gener-març, 1922). No podem pas preveure les conclusions a què arribarà en successius números, però tampoc podem deixar de parlar-ne aquí per l'engranatge íntim que ofereix amb la matèria que acabem de tractar. Hi direm, doncs, la nostra. Si cada objectiu científic enclou a manera de totalitat innombrables aspectes — que cada dia es van palesant en major quantitat —, sembla que s'ha d'arribar entre els estudiosos a una separació perfecta d'activitats, per tal que cada individu, aplicat al que en podríem dir una línia específica d'aspectes, aporti a la cultura universal la major quantitat possible de coneixements d'ella. Un procediment invers ens donaria molta extensió total i confusa, molta superficialitat i perifèria; poca profunditat. Així la humanitat es veuria eternalment condemnada a sojornar en el llinard del temple de Minerva.

Però com s'ha d'entendre tal especialització? ¿Haurà de comportar una absorció total de l'home o bé només una marcada i insistent preferència per la disciplina que conrea? Veu's aquí el viu de la qüestió. Analitsem-lo. Una absorció total — a part de no ésser necessària a causa de la compensació que comporta el nombre cada dia creixent d'estudiosos — causa en l'home una veritable deformació espiritual i física, trastorna d'una manera còmica, i ben sovint tràgica, l'equilibri de les seves facultats i l'inutilitat per a tota altra cosa que no sigui l'objecte en què s'ha especialitzat.

Els graus del coneixement humà, dels quals parlarem en el número últim de QUADERNS D'ESTUDI, comporten altres graus, corresponents en la realitat, i procediments típics. La prepon-

derància absoluta d'un d'ells plasma i flexiona l'esperit a llur semblança fins a deixar inútil la intel·ligència per a discórrer en altres graus, siguin els més ínfims, com ara el d'interconvivència i de les relacions humanes. Ens trobaríem, doncs, davant d'un cas teratològic i d'una veritable esclavitud. Ja no seria la ciència per a l'home, sinó l'home per a la ciència. Tal individu tindria una gran agilitat en fer anar les mans, però no sabria caminar; obtindria gran honor entre els seus semblants especialistes, però passaria, amb raó, per foll entre els altres homes; viuria esquarterat.

Així, els homes que només han viscut fórmules algebraiques i figures geomètriques senten un fort desfalliment o bé somriuen llavors que hom els parla dels fenòmens de la matèria sensible, i es troben amb les ales aixelades quan senten a parlar dels problemes de la metafísica.

Cada individu ha de moure's cap a la seva perfecció, no vers la seva mutilació. Per altra part, cada individu porta un quadre de potencialitats numèricament completes, no perquè en faci vibrar només una deixant les altres, sinó perquè les posi totes en moviment, ara la una, ara l'altra, però segons el grau d'excel·lència que en ell tenen. Un esperit altament especulatiu farà bé de dedicar-se a la metafísica d'una manera preferent, però conrearà també la imaginació i la memòria, i els afectes del cor. L'home no és solament un fanal lluminós, sinó també un aglutinador de tot element social. El prototipus de la saviesa, la Saviesa Personal encarnada, moria d'amor pels homes: i Aristòtil i Sant Tomàs eren tan forts en metafísica com en les ciències de la matèria.

Demés, en el fons de l'especialització absoluta hom no hi pot veure un home serè i ordenat, sinó sense mesura; no fort i dominador, sinó feble i esclau d'un immoderat i blasmable afany de saber; incapacitat per a donar el grau típic de la seva puixança mental. Moltes vegades havem pensat que una gran part dels especialistes absoluts donen més aviat el rendiment de llurs suades i afanys continuats, que no pas la mesura d'una genialitat.

Sortosament, aquest mal no existeix a Catalunya.

L'especialització, doncs, raonable raurà en un equilibri men-

tal de l'home amb la realitat. Es dedicarà ell d'una manera preferent a aquella especialitat que més s'adigui amb el grau d'elevació de la seva puixança psíquica, però també farà vibrar tots els altres ordres i potencialitats subjectives segons la posició que en ell obtenen i les necessitats del món objectiu. Aquesta entenem que és l'única via humana; els camins del seny per a fer obra perfecta i massissa; per anar palesant i esclarint els innumbrables problemes i aspectes que cada objecte científic comporta.

Cal tenir present que — com escrivia P. Descoqs en la *Revue de Philosophie* (set.-oct., 1921, p. 483) — per molt que ens afanyem, no arribarem mai al límit ideador o definitiu de la ciència. Aquesta afirmació, que té totes les apariències d'una fórmula retrògrada i obscurantista, es basa en una raó indestructible, la divisibilitat indefinida en aspectes reals que, com havem dit abans, enclou cada objecte cognoscible.

PERE M. BORDOY-TORRENTS

(Seguirà.)

ELS TEXTOS D'HISTORIADORS MUSULMANS REFERENTS A LA CATALUNYA CAROLÍNGIA

INTRODUCCIÓ

Fent en quatre paraules una breu presentació dels historiadors musulmans, hem de dir que es distingeixen per una *gran objectivitat* : l'autor, després d'haver consultat els mestres, tradicioners, viatgers, etc., o d'haver vist per ell mateix els successos, els exposa quasi impersonalment, citant sempre la font que segueix; d'aquí ve que a voltes arriba a la minuciositat en coses trivials, recarregant les opinions i parers, que es preocupa poc de criticar. Aquesta *manca de sentit crític* (per altra part, molt pròpia de l'època) es manifesta en el candor tot seriós amb què escriuen, acceptant qualsevol narració, amb tal que vagi assegurada per una cadena d'autors que la transmetin, sense preocupar-se de la seva versemblança intrínseca. Aquesta objectivitat fa que un autor posterior tingui la mateixa autoritat que un altre anterior, puix sol transcriure'l quasi textualment.

Altra nota típica dels historiadors musulmans és llur *gran fecunditat* : el poble musulmà, essencialment tradicionalista, conreà en gran manera totes les seccions de la història : la biografia, bibliografia, catalogació, literatura de viatges, cròniques, etc., i la seva afició era tan gran, que per a sentir un bon mestre empenien llargs viatges. D'aquí ve que, essent la bibliografia històrica àrabiça coneguda en l'actualitat més que regular, sigui pobra i esquifida en relació al total d'obres històriques que foren escrites.

Pel que respecta a Espanya, podem distingir en el desenrotllament històric tres períodes. El 1.er correspon a la dinastia Omeya, començant-se en el segle IX a posar per escrit les tra-

dicions orals, ja matèria d'ensenyança en les escoles; hom acusa als historiadors d'aquest període d'ésser cortesans i, per tant, parcials dels Omeyes. El 2.ⁿ període s'estén fins a la fundació del regne nazarí a Granada, i és de floridesa : els autors són lliures per a dir tot el que senten, i, allixonats per la trista realitat, poden capir més fonament el desenrotllament de la història pàtria. El 3.^r període, que acaba amb la dominació musulmana a Espanya, és de decadència, mes ofereix dos autors genials : Abenaljatib i Abenjaldún, l'últim dels quals arriba a convertir la història narrativa en filosòfica.¹

La sort que han corregut les obres d'aquests autors no és molt falaguera : la major part de les obres dels historiadors musulmans-espanyols han desaparegut, o, almenys, hom no en sap notícies. De moltes sols n'ha arribat a nosaltres el nom, algun elogi o qualques transcripcions d'algun paràgraf que ens inicia en l'alta vàlua de l'obra.

Quant a l'estudi dels textos històrics referents a Espanya, hom pot dir que Casiri féu el primer pas, publicant sa *Bibliotheca arabico-hispana escurialensis*,² obra que, encara que de gran mèrit, es ressent del temps en què fou feta. Després segueixen dos noms amb els quals la crítica ha hagut de mostrar-se molt severa : són els de Faustí de Borbon³ i J. A. Conde,⁴ que pretengueren estudiar els textos no amb tota la humilitat i honradesa científiques que era de desitjar; llurs errors i falsedats, avui, encara acceptades en la major part dels llibres d'història general, han donat abundant matèria de rectificació als arabistes posteriors. D'aquí ve que l'obra de Reinaud *Invasions des Sarrazins en France et de France en Savoie, en Piémont et dans la Suisse, pendant les 8.e, 9.e et 10.e siècles de notre ère, d'après*

1. El qui vulgui justiprear en son veritable abast la historiografia aràbico-espanyola, vegi l'acuradíssim *Ensayo bio-bibliográfico sobre los Historiadores y Geógrafos arábigo-españoles*, de F. Pons y Boigues. Madrid, 1898.

2. Madrid, 1760-70.

3. Son veritable nom era Faustí Muscat; escriví unes *Cartas para ilustrar la historia de la España árabe*, Madrid, 1796.

4. Autor de la *Historia de la dominación de los árabes en España*, Madrid, 1820-21.

les auteurs chrétiens et mahométans¹ no tingui plena autoritat per haver seguit, en part, aquells autors. Més tard, Gayangos donà a conèixer l'obra d'Almacarí,² traduint-la a l'anglès, avalorant-la amb moltes notes i apèndixs. Segueix el nom del gran Dozy, el qual en ses edicions d'Almacarí³ i de l'*Albayan Almògrib*,⁴ dotada aquesta última d'un lluminosíssim pròleg sobre la historiografia aràbico-espanyola, en ses *Recherches sur l'histoire et la littérature de l'Espagne pendant le moyen âge*,⁵ *Historia de los musulmanes españoles hasta la conquista de Andalucía por los Almoravides*,⁶ *Notices sur quelques manuscrits arabes*,⁷ etc., tan benemèrit es féu de la història espanyola. Amb ell empalmen els noms de Simonet, que estudià l'element cristià dintre de l'hispano-musulmà,⁸ Moreno Nieto, autor d'un discurs sobre els historiadors aràbico-espanyols,⁹ Guillén Robles, que catalogà els manuscrits aràbics de la Biblioteca Nacional,¹⁰ Lafuente Alcántara, que ens llegà una preciosa traducció d'una crònica primitiva,¹¹ Eduard Saavedra, profund coneixedor de la geografia hispano-musulmana,¹² i altres. Dos noms estrangers hom ha de citar aquí: F. Wüstenfeld, autor de la ja insuficient *Die Geschichtschreiber der Araber und ihre Werke*,¹³ i H. Derenbourg, el qual millorà a Casiri en *Les manuscrits arabes de l'Escorial*,¹⁴ que no és obra completa (sols aparegué el 1.^r tom), ni tampoc ben definitiva.

1. París, 1836.

2. *History of the mohammedan dynasties in Spain*. London, 1840.

3. *Analectes sur l'histoire et la littérature des Arabes d'Espagne par Almakkarí, publiés par M. M. R. Dozy, G. Dugat, L. Krehl et W. Wright*. Leyde, 1855-61.

4. *Histoire de l'Afrique et de l'Espagne intitulée Albayano-l-Mogrib, par Ibn-Adharí (de Maroc) et fragments de la Chronique d'Arib (de Cordoue) par R. P. A. Dozy*. Leyde, 1848-51.

5. 3.ª edició. París-Leyde, 1881.

6. Traducció de F. de Castro. 2.ª edició. Madrid, 1878.

7. Leyde, 1847-51.

8. Vegeu *Història de los mozárabes españoles*, Madrid, 1897-1903.

9. *Discurso leído ante la Real Acad. de la Hist. en la recepción pública de D. José Moreno Nieto*. Madrid, 1864.

10. Madrid, 1889.

11. *Ajbar Machmuu* (Colección de tradiciones). Madrid, 1867.

12. Vegeu *La Geografía del Idrisi*. Madrid, 1881.

13. Göttingen, 1882.

14. París, 1884.

El Sr. Codera vingué a donar nou impuls a la història hispano-musulmana, i tota la seva aprofitada vida va esmerçar-la a salvar les restes de la producció històrica, editant els 10 toms de la *Bibliotheca arabico-hispana* (per a la qual demanava protecció oficial per a publicar-ne 200), anant a l'Àfrica a esbrinar els fons de les inaccessibles biblioteques xerifianes o particulars, estant en contínua relació amb els llibreters i editors del món oriental, per si li podien donar noves de manuscrits ignorats d'algun dels grans historiadors hispano-musulmans. Potser la idea cabdal que hom desprèn de la nombrosa sèrie de treballs per ell publicats en el *Boletín de la Real Academia de la Historia*, és el molt que hi ha per a descobrir en els fons existents en les biblioteques d'Àfrica, puix els autors contemporanis del dit país donen per corrents moltes obres per nosaltres ignorades o imperfectament conegudes.

Gràcies als treballs de Codera pogué fer Pons i Boigues son meritíssim *Ensayo bio-bibliográfico sobre los historiadores y geógrafos árabe-españoles*,¹ susceptible encara d'addició amb les contínues aportacions de tots els anys.

L'actual generació d'arabistes, ja en la necessitat d'especialitzar-se, treballa en les diverses rames de la que podríem dir història interna dels musulmans espanyols.

Totes aquestes obres hem tingut en compte en la nostra enquesta, però més especialment les del Sr. Codera, que tant i tant investigà en la història pirenenca. Hem consultat els autors aràbics que, per llurs cites i dades bibliogràfiques, podien referir-se especialment al nostre assumpte. D'allò de nou que el present treball contingui i de les notícies amb què enriqueixi el fons històric de Catalunya, toca jutjar benèvolament als lectors.²

1. Madrid, 1898.

2. a) El present treball anava acompanyat primerament d'un apèndix amb la transcripció i traducció dels textos estudiats, que esperem veurà la llum una altra ocasió. Com hom veurà, els límits cronològics d'aquest estudi, arriben més enllà del que suposa son títol.

b) Per a la transcripció dels noms aràbics, hem seguit el sistema preconitzat pel Sr. Saavedra, en el pròleg al primer tom de la «Colección de Estudios Árabes» (Madrid, 1898), per ésser el que més s'acomoda a la llengua a què hom tradueix. La *ʾ*, equivalent a l'esperit aspre grec, és transcrita per *h*; la *ـ*, equivalent a la *h* alemana, inicial de paraula o síl·laba,

PERÍODE DELS EMIRS DEPENDENTS : 711-756

L'historiador Abenadari,¹ parlant de l'entrada dels musulmans a la Península, menciona, entre altres opinions, la següent: que dos individus de la rama de Fihir, Abdal-làh ben Nefi ben Abdelcais i Abdal-làh ben Elfosain, arribaren a Espanya per la part de la costa, en temps d'Otsman.² L'autor ratifica aquesta tradició amb l'autoritat del Taberí,³ qui suposa que ja llavors l'Espanya i França (أفريقية)⁴ foren agregades al govern d'Àfrica; precisa la data, fixant-la en l'any 27 de la Hègira (647-648 de J. C.).

Aquesta notícia, del tot anacrònica, pot tenir relació amb algunes llegendes que respecte al establiment d'àrabs gassanís a Catalunya, i a algunes incursions marítimes dels musulmans a Espanya, abans de la conquesta, hom troba entre els autors.⁵

El mateix Abenadari⁶ diu que, quan entrà Tàric a Espanya,⁷ estava el rei Roderic a Narbona, frontera de l'Espanya, la més llunyanca de les immediates a França. La crònica anònima *Ajbar*

és transcrita per *h*; la *ح*, aspiració més gutural que l'anterior, equivalent a la *j* castellana, és transcrita per *f*. La correspondència de les altres lletres no cal explicar-se.

1. *Histoire de l'Afrique et de l'Espagne intitulée Al-bayano-'l-Mogrib, par Ibn-Adhari (de Maroc) et fragments de la Chronique d'Arif (de Cordoue) par R. P. A. Dozy.* Leyde, 1848-1851; tom II, pàg. 5. Sens deixar de remetre al curiós lector, pel que afecta a la part bio-bibliogràfica dels autors musulmans, a les obres citades de Wüstenfeld i Pons, considerem oportú fer de cada un d'ells una petita referència. Quasi cap notícia biogràfica podem donar d'Abenadari; se l'anomenà «Elmarrecoxí» per haver viscut al Marroc (segle XIII), on composà sa obra *Albayan Almdgrib*, que és una història molt completa, havent-se valgut per a sa redacció de fonts cristianes. Dozy la publicà valent-se del ms. núm. 67 de la Bib. de Leyde. Ha estat traduït, en part, per Fernández i González, Granada, 1862, i últimament, en tota sa extensió, per E. Fagnan, Alger, 1901-1904.

2. Tercer dels Califes; regnà des de l'any 23 al 35 (643-644 al 655-656).

3. Historiador oriental dels segles IX i X. Compongüé una Història dels pobles i dels reis, de caràcter universal.

4. La significació d'aquest nom en aquesta època és bastant confusa entre els autors; el mateix ho aplicaren a ço que és l'actual regne de França, com a la part S. del mateix, com també a la N. E. d'Espanya.

5. Vegeu *Boletín de la Real Academia de la Historia*; t. XV, pàg. 101.

6. Tom. II, pàg. 9.

7. Tàric desembarcà a Rèjeb del 92 (abril-maig de 711).

*Maigmua*¹ diu que era Roderic a Pamplona; hom pot suposar un error en la transcripció del nom de la ciutat, per part d'Abenadarí; aquest autor afegeix la dada geogràfica que de Narbona a Còrdova hi havia 1,000 milles.

Tàric no arribà a l'Ebre, sinó que de Toledo anà a Guadajajara, d'aquí a la ciutat d'Almeida (o de la taula, per trobar-hi la cèlebre taula de Salomó), i per últim a Amaya, població que encara perdura al NO. de Burgos. Després se'n tornà a Toledo a esperar Mussa.

Aquest cabdill entrà a Espanya en Ramadan de l'any 93 (juny-juliol del 712), en la qual cosa convenen quasi tots els autors musulmans, i en 1.^r de Xauai del 94 (30 juny 713) entrà a Mèrida, d'on anà a Toledo, Saragossa i més enllà. En aquest més enllà, que és el que a nosaltres ens interessa, i en el temps que Mussa esmerçà per a recórrer-lo, hi ha gran disparitat entre els autors. El cert és que des de finals de Xauai del 94 (finals de juliol de 713) a la festa dels sacrificis del mateix any (10 de Dulhija = 6 setembre de 713), que la passà Mussa a Còrdova,² recorregué el següent itinerari: Mèrida, Toledo, Saragossa, Catalunya (?), Galícia (?) i Còrdova.

1. «*Afbar Machmua*» (Colección de tradiciones), crónica anònima del siglo XI, dada a luz por primera vez, traducida y anotada por D. Emilio Lafuente y Alcántara (Madrid, 1867). Colección de obras arábicas de Historia y Geografía, que publica la Real Academia de la Historia. Tomo 1.º (Pàg. 7 del text i 21 de la traducció.) Aquesta Crònica anònima, hom suposa que és del segle IX, i és una col·lecció de les notícies que corrien en boca dels musulmans, relatives al primer temps de la conquesta, quin període dels governadors dependents d'Orient il·lustra amb multitud d'anècdotes, que per sa vivesa i frescor acusen la tradició popular. Sols existeix un còdex d'aquesta obra que està a la Bib. Nac. de París, a continuació del d'Abenalcutia, Dozy es valgué molt d'ella per a sa Història dels musulmans d'Espanya.

2. Fatho-l'-Andaluci (*Historia de la conquista de España, códice arábigo del siglo XII, dado a luz por primera vez, traducido y anotado por D. Joaquín de González. Argel, 1889.* Pàg. 14 del text), diu que Mussa, de volta de l'Afranja, celebrà a Còrdova la festa dels sacrificis. Ho confirma el ms. 1232 d'Alger, foli 162. El Fatho Alandalus és una crònica anònima que hom suposa escrita a Cairwan el segle XII. L'única còpia coneguda d'aquesta obra està a la Bib. Nac. d'Alger, núm. 1143, i hom creu que és del segle XVII o XVIII. És obra poc original i malejada per bastantes llegendes.

Especifiquem, ara, cada autor : l'Ajbar Maigmua¹ diu que Mussa conquerí Saragossa i *les altres ciutats d'aquella part*. Aquesta opinió, en excés vaga, també la insereixen Abenadari,² Almacari³ i En-nuguairi.⁴ Fatho-l'Andaluçi⁵ diu que Mussa conquerí tota l'Espanya, i ja havem vist que en nom d'aquesta hi comprenien part de la Gàl·lia meridional fins a Narbona.

Altres autors ja donen més detalls : Mussa passà unes vint nits més enllà de Saragossa, arribant a una ciutat marítima que tenia quatre portes, la qual fou conquerida, així com tres castells que estarien pròxims a ella.⁶ Els autors revesteixen les circumstàncies d'aquesta expedició d'un marcat caràcter llegendari i religiós que fa sospitar l'essencial veracitat de la narració. Però, quina seria aquesta ciutat marítima? La Crònica del moro Ràsis⁷ diu que Tarif b. Ziyar (Mussa) destruí Tarragona. Poden

1. Pàg. 19 del text, 31 de la traducció.

2. Pàg. 18 del tom II.

3. *Analectes sur l'histoire et la littérature des Arabes d'Espagne par Almakkarí publiés par M. M. R. Dozy, G. Dugat, L. Krehl et W. Wright*, 1855-61; vol. I, pàg. 172. Almacari nasqué a Tlemecen, a últims del segle XVI; féu cinc viatges a la Meca i es dedicà amb gran èxit a l'ensenyança; a instàncies d'un amic de Damasc, redactà sa obra sobre Història i Literatura d'Espanya, que l'ha fet cèlebre. Almacari de sí propi no hi posà sinó el pròlec, puix el demés no és més que una cadena de textos, molts d'ells perduts actualment.

4. *Historia de los musulmanes de España y África, trad. por M. Gaspar Remiro*. Granada, 1917-1920; t. II, pàg. 29 del text. En-nuguairi fou natural de Nugeirah, a Egipte (segles XIII i XIV); brillà com a juriscònsult i historiador. L'obra enciclopèdica que l'ha fet cèlebre comprèn cinc parts, estudiant en cada una d'elles el cosmos, l'home, els animals, les plantes i la història universal. Cada part es divideix en cinc seccions, i aquestes en capítols. Els capítols V i VI de la secció cinquena de la part històrica, són els que han estat editats, traduïts i anotats pel Sr. Gaspar Remiro; al pròlec del dit estudi ens remetem per a més detalls sobre l'autor.

5. Pàg. 10 del text.

6. Fatho-l'Andaluçi, pàg. 16 del text. Crònica del fals Abencotaiba, posada com apèndix a l'edició no publicada d'Abenalcutia, per Pasqual de Gayangos, en *Colección de obras arábicas de Historia y Geografía que publica la Real Academia de la Historia*; t. II, pàg. 133; i pàg. 208 de la mateixa obra, d'un altre apèndix que publica Gayangos, extret de la relació del viatge a Espanya d'El Gazzali, ambaixador marroquí, que vingué a Espanya durant el regnat de Carles III.

7. Edició per D. Pasqual de Gayangos en el tom VIII de les Memòries de la Reial Acadèmia de la Història, pàgs. 41 i 42. Madrid, 1852. Gayangos provà que dita crònica en sa 1.ª i 3.ª part, correspon, encara que molt des-

identificar-se ambdues ciutats? En tot cas la resistència de Tarragona no podia ésser tan obstinada com suposen alguns autors.

L'autor que més opinions i cites conté de l'expedició de Mussa és Abenadari, que hi dedica bastant de pàgines. Diu¹ que, en arribar Mussa a una ciutat de França anomenada *Loton* (لوطون), Lió?, son exèrcit tingué por d'avançar més, tornant-se'n; ho corrobora Abenadari amb l'autoritat de l'autor de *La formosura de l'ànima*,² el qual assegura que havia vist, en els llibres cristians, que els musulmans havien arribat a Loton, capital dels Francs, no restant-los per conquerir sinó les muntanyes de قرقوشة (Carcassona?), les de Pamplona i la roca de Galícia. Després, aquest propi autor refuta a Abdelmèlic b. Hâbib,³ el qual diu que قرقوشة fou conquerida per capitulació en època més tardana, assegurant aquell que ho fou a fins del 92 o a principis del 93. L'autor de *La formosura de l'ànima*, malgrat ésser molt citat per Abenadari, està equivocac en aquest cas, puix que, a l'època que ell diu, Mussa no havia posat la planta a Espanya, com hem vist apoiant-nos en la generalitat dels autors; però les paraules que posa en boca d'Abenhabib donen llum per a escatir el què seria la regió de قرقوشة (Caracoxa), puix la dada que menciona, d'haver estat conquerida per capitulació, en època més tardana, permet identificar-la amb Carcassona (قرقشونة), que efectivament ho fou en temps d'Àmbassa.⁴

figurada, a dos obres d'Ahmed b. Mohamed Arrazi, geogràfica la una i històrica l'altra. L'autor que era conegut per «Atarijî» (el cronista) és del segle IX i fou el segon d'una família d'historiadors; de ses obres, notabilíssimes i molt citades pels autors, no ens en ha arribat cap, fora la pèssima traducció castellana.

1. Tom II, pàgs. 14 i 15.

2. Abu Mohamed b. Abdal-làh el Cordobés (no té notícies biogràfiques). Còdex propietat de M. Fagnan, d'Alger.

3. Autor espanyol del segle IX, que inaugura la sèrie dels historiadors hispano-musulmans. De les seves nombrosíssimes obres, sols ens resta la Història conservada en la Bodleiana d'Oxford, molt pobra i fantàstica pel que respecte a Espanya.

4. D. Eduard de Saavedra, en son *Estudio sobre la invasión de los árabes en España* (Madrid, 1892), pàg. 119, nota, suposa que Caracoxa correspon a Santander, puix de ses muntanyes neix el riu *Argoza* al N., i al S. hi ha el marquesat d'Argüero. No veiem del tot definitiva la hipòtesi del gran geògraf i arabista.

El mateix Abenadarí va contant més opinions respecte a les conquestes de Mussa, com, per exemple, que, després de conquerir Saragossa i altres ciutats, arribà a una gran planúria, plena de ruïnes, on trobà una estàtua que sostenia un escrit en el qual recomanava als musulmans que se'n tornessin, i així ho féu Mussa. No indica Abenadarí on era aquesta planúria, però tots els altres autors que en parlen expressen que era al país dels Francs.¹

Abenjaldún² diu que Mussa arribà per l'E. a Barcelona i pel N. a Narbona; el mateix diu Almacarí,³ el qual conta més detalls. Diu que les tropes de Mussa arribaren fins al castell de Lió (?) (لوزون) i la roca d'Avinyó (ابنبيون), però que, tement l'exèrcit dels francs, es refugiaren en els monts propers a Narbona, a la qual, després d'un fort combat, pogueren arribar, trencant les files enemigues. Carles, cabdill dels francs, no atrevint-se a continuar per molt temps el setge de Narbona, construí a les vores del Roine moltes fortaleses que feren de fronteres entre els dos països. Tot seguit insereix un discurs que Elhjárí⁴

1. Abenadarí, t. II, pàgs. 18 i 19, Fatho-l'-Andaluçi, pàg. 14: diu que Mussa anà al país d'aquest ídol a principis del 94 (octubre, 712); En-nuguairí, t. II, pàg. 29, text. El traductor del Fatho, en la nota 34, diu que En-nuguairí fa trobar a Mussa set ídols; no posa cita, la que nosaltres no hem sabut trobar i sospitem que sigui una equivocació, relacionada amb les set columnes, que, segons Almacarí, trobà Mussa a Carcassona, ço que després mencionarem; Ibn-el-Athiri: *Chronicon quod perfectissimum inscribitur, edidit Carolus Joannes Tornberg. Publico sumptu, Lugduni Batavorum*, 1867-1875; t. IV, pàg. 448. (La grafia que usarem d'aquest autor serà Abenalarí.) És autor oriental nascut a la Mesopotàmia. Residí a Mosul, Bagdad i Alepo, morint a la primera capital en 630 (1232-33). Composà una Història universal, anomenada *El Kàmil*, que comprèn desde la creació del món fins a son temps. En la composició de la mateixa es valgué, com altres historiadors, de fonts cristianes; hi intercalà una història dels Gods, molt verídica.

2. Edició de Boulac, 1284 Hèg. (1867); t. IV, pàg. 117. Abenjaldún era oriünd, de pares hispano-musulmans i nasqué a Tunis l'any 732 (1331-32). L'afició a l'estudi l'ocupà tota sa vida, essent sa nota característica, com a autor, la concepció filosòfica de la Història, en el que s'adelantà en gran manera a sa època. Sa obra magna *Història dels berebers i de les dinasties musulmanes d'Àfrica*, consta de set volums en l'edició de Boulac, dels quals han estat traduïts el I i el VII pel Baró de Slane, (París, 1868 i Alger, 1852).

3. Tom I, pàg. 144.

4. Autor espanyol del segle XII. Nasqué a Guadalajara, d'on ve son sobrenom. Compongué una Història general d'Espanya en sis volums,

posa en boca de Carles,¹ en el qual aquest dissuadeix els seus nobles de combatre els musulmans, dient que l'amor a la presa i les lluites civils ja s'encarregarien de debilitar-los. Aquest paràgraf d'Almacarí és important, perquè, encara que fals respecte de Mussa, que no podia, ni molt menys, arribar a Avinyó en el poc temps de què disposà, donada la versemblança que en si enclou la relació, pot ésser cert aplicat a un dels governadors que el succeïren: Ocba, per exemple, qui lluità realment a les vores del Roine.²

El mateix podem dir del que, més enllà, Almacarí³ refereix de Mussa, que arribà a Carcassona una de les fortaleses de l'enemic, on hi havia l'església cèlebre entre els Francs, per nom Santa Maria (amb el testimoni d'Abenhayàn, diu que hi havien en la dita església set columnes d'argent pur, que un home, amb sos dos braços, no podia abraçar-les). Aquesta dada falsa, referida a Mussa, pot ésser certa aplicada a Ambassa, que rendí Carcassona, com veurem.

De tot aquest feix de cites, la cosa més versemblant que hom pot deduir és que Mussa desitjava avançar fins a França, i més enllà, per a tornar per terra a l'Orient;⁴ però, sia perquè no s'atreví o perquè els llegats del Califa l'en privaren, hagué de tornar-se'n sense passar de la regió catalana.⁵ Els autors musulmans crearen, més tard, ço de l'estàtua i son escrit, per a salvar el prestigi de Mussa, o bé li atribuïren, també, fets d'armes posteriors.

Aquest és un dels pocs punts en què els autors musulmans mostren una diversitat anòmala i inversemblant, ço que contrasta precisament amb l'acurada fidelitat que a les fonts tra-

que després fou ampliada, i és una de les principals fonts de l'enciclopèdia d'Almacarí. No ha arribat a nosaltres.

1. Nom distintiu que, segons Elhijari, tenien els reis francs (en Almacarí, pàg. 175, t. 1).

2. Reinaud (op. cit., pàgs. 33 i 50, nota), ho refereix al període entre Assama i Abderrahman el Gafequí.

3. Tom I, pàg. 176.

4. Almacarí, t. 1, pàg. 175. Abencotaiba, pàg. 138.

5. El Sr. Saavedra, en son treball mencionat, pàg. 113, suposa que Mussa seguí per la via romana que d'Osca conduïa a Lleyda i Tarragona, retornant aviat sobre sos passos.

dicionals tenen els dits autors, especialment els espanyols, amants conreadors de la biografia, bibliografia i de la història, en les quals raríssimes voltes deixen entrar el meravellós i fantàstic, tal com maleja aquest capítol de la història de Mussa.¹

En la narració de la tornada de Mussa a Orient, ens diuen els autors que en sa escorta portava prínceps gods i francs, fets presoners,² i que, en arribar a la cort del califa Suleimàn, aquest li preguntà respecte a les qualitats dels pobles que combaté, fent-li Mussa un elogi dels francs, dient que «en ells hi havia nombre i multitud, valentia i força, ímpetu i valor».³

Quasi tots els autors, en parlar d'Abdelaziz (714-715), diuen que governà justament, defensà les fronteres i conquerí moltes ciutats.

Abenadarí⁴ diu que Abdelaziz escriví a son pare contant-li ses conquestes. Abenalcutia⁵ consigna que completà les conquestes de son pare. Quines foren aquestes conquestes? Es relacionen amb Catalunya? El Sr. Codera⁶ exposa un text que donaria llum a això, si no fos que és una cita única i isolada, que necessita la corroboració d'altres textos: és el ms. núm. 1,232 (avui 1,836) de la Biblioteca d'Alger, al foli 162 r., que diu que Abdelaziz sortí d'expedició amb sa gent, fins que arribà a Narbona.

D'Ayub i Alaïor (març de 716-abril de 719) no consignen els autors musulmans cap expedició contra els cristians.

1. Vegeu en Dozy, *Recherches*, t. 1, pàg. 28, l'explicació d'aquest fenomen en l'obra d'Abdelmèlic b. Habib.

2. Abencotaiba, pàg. 138. El nom de francs era aplicat als cristians de la frontera NE., però especialment als catalans i als veritables francs.

3. Abenadarí, t. II, pàg. 20, i Abencotaiba, pàg. 181. Reinaud (op. cit., pàg. 224) creu que aquest judici no és de Mussa, sinó que els historiadors se'l feren dir, en vista de les qualitats que pogueren conèixer en els francs, en les guerres posteriors.

4. Tom II, pàg. 23.

5. Pàg. 10, ed. Gayangos; pàg. 227, ed. de Houdas, París, 1889. Abenalcutia (procedent de Sara la Goda, neta de Witiza) és autor cordovès del segle X; ens deixà sa obra, *Història de la conquesta d'Espanya*, que es plena d'interès i vivesa dramàtica, per estar molt pròxima als narradors de tradicions, de llavis dels quals recolliria les notícies. També ha estat traduït, en part, per M. Cherboneau, en *Journal Asiatique*, nov. de 1856.

6. *Narbona, Geyona y Barcelona bajo la dominación musulmana*, en Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, 1909-10; pàg. 183. Vegeu, també, Fathó, pàg. 20, text, i Ràsis, pàg. 80.

L'Ajbar Maigmua¹ i Abenalcufia² diuen que, en pujar al tron Omar b. Abdelaziz,³ nomenà valí d'Espanya a Assama b. Mèlic, al qual volia honrar amb aquest càrrec, atesa sa gran virtut i probitat. Assama arribà a Espanya en Ramadan de l'any 100 (març-abril de 719).⁴ Després de complir les gestions que li encarregà el Califa, es dirigí contra els *rums* o francs, morint màrtir el dia d'Arafa del 102 (9 de Dulhija = 10 juny 721) a la ciutat de طرسونة Tarazona (?).⁵ Abenalatir⁶ diu que morí en tornar de *la casa de la guerra*. Abenjàldún⁷ diu que morí màrtir a l'any 102 a França. El mateix diu Almacarí.⁸ Abenadabí⁹ ajorna un any la batalla : així, doncs, hom s'ha de guardar de suposar-ne una altra.

Descomptant la cita del ms. d'Alger, núm. 1,232, el Sr. Codera¹⁰ creu trobar una prova que Narbona estava en poder dels musulmans, abans de l'any 100 (3 agost 718-24 juliol 719), i, per tant, abans d'Assama, en el que diu Abenadabí,¹¹ en el pròleg de sa obra, que els escrits o ordres d'Omar arribaven a Narbona,

1. Pàgs. 23, text, i 34 de la traducció.

2. Pàg. 12, ed. Gayangos.

3. En çafar del 99 (setembre-octubre de 717).

4. Ajbar Maigmua, pàgs. 23 del text i 34 de la traducció.

5. El Sr. Saavedra creu que aquest nom pot ésser alteració de Tarascon طرسكون, vila a 92 qm. al SE. de Tolosa, en el camí que va a la frontera espanyola per la Cerdanya. Vegeu Codera, *Colecció de Estudios Árabes*, t. VIII, pàg. 301, i en l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1909-1910, pàg. 186, que és on primer publicà l'estudi anotat. El moro Ràsis (pàg. 84), per anàloga dislocació del nom, suposa que morí a Tortosa.

6. Tom v, pàg. 373.

7. Tom iv, pàg. 118.

8. Tom I, pàg. 145. Vegeu també Abenadari, t. II, pàg. 25. Fatño, pàg. 75, text, i Abenalfaradi, *Bib. Ar. Hisp.*, t. VII, pàg. 164. L'Ajbar Maigmua (pàgs. 24 del text i 35 de la traducció) està equivocadament en suposar que Bixr, governador d'Àfrica, destituí Assama. Abenalfaradi és autor cordovès de finals del segle x; fou narrador de tradicions i bibliòfil. Sa obra mestra, *Història dels savis d'Espanya*, fou identificada pel Sr. Codera en son viatge a Àfrica, i la publicà en els toms VII i VIII de sa *Bib. Arab. Hisp.* És el príncep dels biògrafs generals d'Espanya; posà molta de cura en la confecció de sa obra i fou continuat per Abenpasqual en la *Açila* i per Abenalabbar en la *Tecmila* (toms I-II i V-VI de la *Bib. Arab. Hisp.*).

9. *Bib. Ar. Hisp.*, t. III, biografia, 839.

10. *Col. Est. Ar.*, t. VIII, pàg. 298, i referència, pàg. 305; *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, pàg. 185.

11. *Bib. Ar. Hisp.*, t. III, pàg. 12.

Aquesta deducció, basada en la cita d'Abenadabí, que també refereix Abenabdelhaquém,¹ no la trobem del tot concloent, puix que, si el regnat d'Omar durà fins Rejeb del 101 (gener-febrer del 720), del fet que ses ordres arribessin a Narbona no es desprèn que aquesta, abans de l'any 100, fos ja musulmana; demés, el primer que féu Omar en pujar al soli fou nomenar Assama valí d'Espanya,² donant-li encàrrecs i ordres especials, i la notícia d'Abenadabí i Abenabdelhaquém no invalida el que aquell, en sa expedició a França, s'apoderés de Narbona, i que el fer-hi complir les ordres que li encomanà Omar fos el motiu de les paraules dels dos historiadors musulmans.

El Pacense³ diu que Alahor es dirigí a la Gàllia Narbonesa, i, en parlar d'Assama, les notícies del qual coincideixen molt amb les de l'Ajbar Maigmua, refereix que, després d'apoderar-se de la Gàllia Narbonesa i defensar la ciutat de Narbona, es dirigí a la ciutat de Tolosa, on morí a mans dels francs. Aquestes dades són perfectament congruents amb les dels autors musulmans,⁴ que diuen que els successors d'Ayub conqueriren Barcelona i que els Gods es refugiaren a les muntanyes de Galícia i Narbona, però que els musulmans passaren els monts que hi ha darrera Barcelona, fins arribar a les planes de França. Així és que, valent-nos dels dos testimonis, Pacense i autors musulmans, podem suposar que Alahor (agost 716-març 719), successor d'Ayub, conquerí Barcelona, arribant fins a la Gàllia Narbonesa, i que Assama completà les conquestes d'Alahor, apoderant-se de la capital, però morint en anar contra Tolosa.⁵

Del governador Ambassa, qui succeeix Assama, després

1. Ibn Abd-el-Hakems, *History of the Conquest of Spain, now edited for the first time, translated from the arabic, with critical and exegetical notes and a historical introduction by John Harris Jones*. London, 1858; pàg. 6 del text. Abenabdelhaquém és autor oriental i de no molt crèdit pel que respecte a Espanya.

2. Vegeu les notes anteriors, i *Recherches*, 3.ª ed., t. 1, pàg. 76.

3. Apèndix a l'Ajbar Maigmua, pàg. 152.

4. Abenjaldún, t. IV, pàg. 118; Almacarí, t. 1, pàg. 145.

5. Vegeu Codera, *Col. Est. Ar.*, t. VIII, pàg. 291, i *Anuari*, pàg. 183, sobre la família dels Benibajila i la de Zaid el Gafequi, les quals tingueren llur estada a Narbona (sense data), i la dada (pàg. 299) que Omaira b. Al-mohajir, que entrà amb Mussa, fou valí de Barcelona dos anys.

d'un mes d'interinitat d'Abderrahmàn el Gafequí, diu Almacarí¹ que sortí d'expedició contra els francs, penetrà en ses ciutats i morí en Xaabàn del 107 (gener 726). El mateix diu Abenadarí.² L'anònim Fatño-l'-Andaluci³ diu que morí en tornar dels francs. Abenalatir⁴ és l'autor que ens ha conservat d'aquest governador detalls de tanta vàlua com els de la capitulació de Carcassona l'any 107 (725-726).

Diu que assitià Carcassona (قرقسونة), el qual poble se li sotmeté mitjançant el lliurament dels seus presoners musulmans, i comprometent-se a pagar el tribut personal,⁵ a ésser tinguts com a gent de protecció i a estar en guerra o pau amb els que ho estiguessin els musulmans.

Del període dels valís Odra, Yahya, Hodaifa, Otsmàn, Alhaitàm i Mohamed, no hi ha en els autors cap dada d'incursió cap a la part de Catalunya. Respecte a com hom ha d'interpretar l'expedició que Alhaitàm féu contra Munussa (?), (وغترا ارض منوسة فافتكتها),⁶ nom que de cap manera ha d'identificar-se amb Otsmàn b. Abunissa, predecessor d'Alhaitàm, ni amb el Munussa del Pacense, vegi's el magistral estudi del Sr. Codera en la *Col·lecció de Estudios Árabes*, t. VII, pàgs. 141-169, on suposa que més aviat hom podria interpretar el dit nom per Manresa, puix sols hom ha de canviar l'و per ر, a la grafia dubtosa dels autors.

Del segon emirat d'Abderrahmàn el Gafequí, els autors musulmans estan conformes que morí màrtir en terra de francs en Ramadan del 114 (octubre 732), en el lloc conegut per *Calçada dels Màrtirs* بموضع يعرف ببلاط الشهداء, segurament en la via romana

1. Tom I, pàg. 145.

2. Tom II, pàg. 26.

3. Pàg. 26 del text i 29 de la traducció.

4. Tom V, pàg. 101.

5. Aquest impost, que no pagaven els musulmans, era de 48 dirhems per als rics, 24 per a la classe mitja i de 12 per a qui vivia de son treball manual. Equivalia a 316'80, 158'40 i 79'20 pessetes, respectivament. Es pagava per $\frac{1}{12}$ al final de cada més llunar, i estaven exceptuats les dones, nois, monjos, tolits, pobres i esclaus. Vegeu Dozy, *H.^a de los mus.*, t. II, pàg. 57.

6. Almacarí, t. I, pàg. 145; Abenjalidún, t. IV, pàg. 119; Abenadarí, t. II, pàg. 111.

que conduïa de Poitiers a Tours.¹ Abenalatir² i Abenalfaradi³ són els autors que ens donen més detalls d'aquesta expedició; en l'any 113 (731-732) es dirigí Abderrahmàn contra els francs, trobant una estàtua d'or, encastada de perles i pedres precioses, que repartí entre els seus soldats. En l'any següent sortí altra volta d'expedició, morint màrtir en terra de francs. El Paccense,⁴ i amb ell els autors que el segueixen, han exagerat el nombre de l'exèrcit del Gafequí, el qual no era ni més ni menys numerós que els altres que abans i després d'ell envaïren la França.

Després del 1.^r emirat d'Abdelmèlic b. Catàn, governà Ocba des de Xaual de 116 fins Çafar de 123 (novembre de 734 a gener de 741). Els autors musulmans estan un xic confosos. Abenadari⁵ diu que entrà a Pamplona, Narbona, poblant-les de musulmans i que morí en la *Calçada dels Màrtirs*.⁶ Almacari⁷ diu que els musulmans s'establiren a Narbona, fent des d'allà la guerra santa, arribant llurs *ràbides* o fronteres protegides fins al Roine; i, amb l'autoritat d'Arrassi,⁸ diu que Ocba morí a Carcassona en Çafar de 123 (gener 741). El mateix diu Abenjal-dún.⁹ L'Ajbar Maigmua¹⁰ i el Fatho-l'-Andaluçi¹¹ en citen les conquestes de Pamplona i Galícia, citant el primer, també, Narbona. La Crònica del moro Ràsis¹² diu que conquerí, entre altres ciutats, Lupo (?) i Magarona (?). ¿Què volen dir, tots aquests autors, en dir que Ocba entrà en aquestes ciutats que ja estaven

1. Abenadari, t. II, pàg. 28; en el t. I, pàg. 37, diu que fou l'any 115. Almacari, t. I, pàg. 146; Abenalatir, t. V, pàg. 374; Ajbar Maigmua, pàgines 25 del text i 36 de la traducció; Fatho, pàgs. 26 i 27 del text, també s'equivoca en assenyalar l'any 115.

2. Tom V, pàg. 130.

3. Biog., 770.

4. Apèndix a l'Ajbar Maigmua, pàg. 156.

5. Tom II, pàg. 28.

6. És un error, atribuint a Ocba la mort d'Assama.

7. Tom I, pàg. 146, i t. II, pàg. 11.

8. Nom àrab del nostre moro Ràsis.

9. Tom IV, pàg. 119. Les grafies dels noms propis estan bastant dislocades.

10. Pàgs. 28 del text i 38 de la traducció. Equivocadament cita la data d'entrada d'Ocba a Espanya en el 110.

11. Pàg. 29. Igual error que l'Ajbar.

12. Pàg. 87.

conquerides? Hom pot interpretar que les sotmeté més durament, canviant potser son règim de capitulació en altre més sever.¹

Després de la mort d'Ocba, sols torna a aparèixer quelcom relacionat amb el nostre assumpte en narrar les lluites de Balj amb els fills d'Abdelmèlic b. Catan, l'any 124 (741-742), els quals convocaren un exèrcit, reunint tropes fins de la llunyana regió de Narbona i aliant-se amb ells el valí d'aquesta ciutat Abderrahmàn b. Alcama el Lajmí, que era el millor cavaller de l'Espanya musulmana i el que en la batalla s'atansà fins a Balj, ferint-lo mortalment. Després d'aquesta acció se'n tornà Abenalcamà a sa frontera.²

Poc temps després, l'any 129 (746-747), aquest valí de Narbona es sublevà contra l'emir Jusuf b. Abderrahmàn el Fehrí, si bé aquest es veié aviat lliure d'Abenalcamà, al qual traïren sos soldats, enviant son cap a l'Emir.³

EMIRAT INDEPENDENT : ABDERRAHMÀN I : 756-788

Una dada interessant ens ha conservat Abenalcutia,⁴ i és que Abderrahmàn I, després de la mort de Jusuf b. Abderrahmàn el Fehrí (en Rèjeb de 142 = 28 octubre a 26 novembre de 759), nomenà governador de Narbona fins a Tortosa a Abderrahmàn b. Ocba, وامضى عبد الرحمن بن عقبة على ولاية اربونة وما اتصل بها الى طرطوشة ço que prova que en octubre o novembre de 759 estava encara Narbona en poder dels musulmans. Hom no pot identificar el personatge que fou nomenat governador.

Després de l'any 147 (764-765), ens diu Abenalabar en sa

1. Vegeu Codera, *Col. Est. Ar.*, t. VIII, pàg. 320, i *Anuari*, pàg. 193.

2. Abenalcutia, pàgs. 16 i 17, ed. de l'Acad., i 232 d'Houdas (si bé el text d'Houdas l'anomena tal com en el manuscrit, que està equivocad, *Abderrahman b. Ocba el Lajmí*); Almacarí, t. II, pàgs. 13 i 17; *Ajbar Maigmua*, pàgs. 43 del text i 52 de la traducció; Abanadarí, t. II, pàg. 32; Ràsis, pàg. 89.

3. Abenalatir, t. V, pàg. 287; Abanadarí, t. II, pàg. 39; Almacarí, t. II, pàg. 17.

4. Pàgs. 30 del text de l'Acadèmia i 244 d'Houdas.

Al-Hollato-assiara (La túnica brodada d'or)¹ que Temam b. Alcama, que havia estat governador de Toledo, ho fou nomenat per a Osca, Tortosa i Tarazona.

Amb l'establiment de la dinastia Omeya a Espanya, sembla coincidir l'aparició, entre els mateixos musulmans, de nuclis de rebel·lió en la frontera catalano-aragonesa. Ja sia que en aquesta regió hi fos prepotent l'aristocràcia yemení, sempre desafecta al poder central, ja sia per la natural llunyania d'aquest, el cert és que veiem, moltes voltes, desconegeuda i burlada l'autoritat de l'Emir per les famílies que semblen monopolitzar el particular poder de la regió nord-oriental.² Això hom comença a entreveure-ho amb la vinguda a Espanya d'Abderrahmàn b. Habib el Fehri, conegut amb el nom de *l'Esclabí*, qui desembarcà a Múrcia l'any 161 (777-778) i proposà a Suleiman b. Yoctan l'Arabí, valí de Barcelona (cap d'una família que donà molts disgustos als emirs de Còrdova), que s'aliés amb ell, per a proclamar els Abasis. Suleiman o no contestà³ o, si ho féu, acceptant-ho,⁴ tardà a reunir-se amb l'Esclabí, donant lloc que aquest desconfiés i es dirigís contra aquell; en l'escomesa fou derrotat pel valí de Barcelona, tornant-se'n l'Esclabí a Múrcia, on fou mort a traïció per ordre de l'emir. Abenadari⁵ ens ha conservat, com a prova dels dots literaris d'Abderrahmàn I, una retòrica carta que envià a Suleiman b. Yoctan l'Arabí, en la qual l'amenaça per sa política ambigua i arguments capciosos, invitant-lo a «estendre la mà a l'obediència». No li faria molta

1. Extractes d'aquesta obra, editats per Dozy en *Notices sur quelques Manuscrits arabes*. Leyde, 1847-1851; pàg. 77. L'original de l'obra es conté en el Còdex 1,654 de l'Escorial. Sobre l'autor, que és valencià i contemporani del rei D. Jaume I, vegeu Pons, op. cit., pàgs. 291-296.

2. Això ens explica que els historiadors de Còrdova, afectes als Emirs, no donin notícies molt detallades d'aquestes famílies, i de llurs guerres amb els cristians, per considerar-les com enemigues, veient-nos així privats de moltes dades que il·lustrarien la nostra Història.

3. Abenalatir, t. vi, pàg. 36. Ennuguairi, t. i, pàg. 36. Abenjalidún t. iv, pàg. 123, diuen que l'Arabí no contestà; Abenadari, t. ii, pàgines 57 i 58, no cita per a res a l'Arabí; Abenjalidún, t. iii, pàg. 161, contra el que diu en el t. iv, fa a l'Arabí governador de Saragossa.

4. Ajbar Maigmua, pàgs. 110 del text i 102 de la traducció; vegeu Fatho, pàgs. 67 del text i 75 de la traducció.

5. Tom II, pàg. 60.

impressió aquesta carta al valí de Barcelona, puix, com veurem, seguí en la rebel·lió fins a sa mort.

Després de la temptativa de sedició a favor dels Abasís, Abderrahmàn I volgué venjar-se d'aquests i féu preparatius per anar a la Síria, però n'hagué de desistir en vista de la sublevació que havien promogut a Saragossa Suleiman l'Arabí (que abans hem vist a Barcelona) i Elhosain b. Yafya b. Saad l'Ançari, l'any 163 (779-780), pel mateix temps en què morí l'Esclabí a Múrcia. Com que abans hem vist a Suleiman b. Yoctan, valí de Barcelona, entrant en tractes més o menys oberts amb l'Esclabí, i en el curs de la rebel·lió de Saragossa hom dedueix que en alguns punts de Catalunya (Pallars, Cerdanya) desconeixien l'autoritat de l'emir, sembla que la cèlebre defecció de Saragossa afectaria també bona part de Catalunya; per aquest motiu i per estar relacionada amb l'emperador Carlemany, mencionem aquella, encara que lleugerament. Contra els sublevats l'emir envià Tsalaaba, a qui, en una sortida per sorpresa, féu presoner Suleiman b. Yoctan, enviant-lo a Carlemany com a present per a obtenir son ajut; Carlemany desitjà, també, posseir Saragossa, segons diu l'Ajbar Maigmua,¹ o segons Abenatlatir,² perquè Suleiman li havia promès lliurar-la-li. Però, com els naturals de la ciutat refusessin Carlemany, aquest se'n tornà, duent pres Suleiman, del qual es considerà trait; però en passar pels congostos de les muntanyes caigueren damunt seu els fills de Suleiman, Aisson i Matruh, i alliberaren son pare, derrotant el franc. La rebel·lió continuà a Saragossa; però, havent fet matar Elhosain a Suleiman, el fill d'aquest, Aisson, fugí a Narbona, d'on tornà en saber que l'emir en persona combatia Elhosain (any 164 = 780-781), ajuntant-se amb l'exèrcit d'aquell. Elhosain demanà la pau, que li fou concedida mitjançant el lliurament en pàries de son fill Said, el qual al cap d'un dia ja havia fugit a uns parents (?) que tenia a Pallars. L'emir es dirigí amb Aisson a combatre Pamplona i قلنيرة Colliure (?),³ la Bascònia,

1. Pàgs. 113 i 114 del text i 102-105 de la traducció.

2. Tom VI, pàgs. 43-45, i pàgs. 5-7, si bé aquí equivoca la data.

3. Suposició que, amb gran desconfiança, fa el traductor Sr. Lafuente.

la Cerdanya i el país d'Aben Belascot,¹ el fill del qual prengué en pàries, segons ens diu l'Ajbar Maigmua;² Abenalatir³ ens dóna un itinerari distint i més fosc, puix diu que l'emir es dirigí a Calahorra, فكيرة Biguera? o Figueres? i a alguns castells dels Bascons, no identificables. Havent tornat a la rebel·lió Elhosain, fou mort a l'any 166 (782-783).⁴

EMIRAT DE HIXEM I : 788-796

L'any 172 (788-789), a principis de l'emirat de Hixem I se sublevà a Beceite, del clima o regió de Tortosa, Said b. Hòsain (el qual havia fugit a Pallars), al qual lloc s'havia refugiat a la mort de son pare (altra prova que Catalunya, en temps de la sublevació de Saragossa, no estava molt addicta a l'emir); amb l'ajuda dels Yemenís s'apoderà de Tortosa; se li oposà Mussa b. Fortún, qui havia reconegut l'emir, i, després de derrotar i matar Said, es dirigí a Saragossa, de la qual s'apoderà (i això indica que continuava en la revolta).⁵ Poc temps pogué

1. Probablement, segons el traductor, Galindo Belascotenes, del qual parlen les genealogies de Meyà. Segurament Dozy es referia a aquest en dir que en la conspiració hi entrà Galindo, comte de Cerdanya: *H.^a de los mus.*, t. I, pàg. 469; alguns autors han volgut identificar aquest Abenbelascot o Belascotenes del Còdex de Meyà amb Aznar-Galí, primer comte d'Aragó, però no passa d'ésser pura hipòtesi. Vegeu *Les genealogies de Roda o de Meyà*, per D. Ferran Valls Taberner (Discurs llegit a la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona), 1920, pàg. 21.

2. Loc. cit.

3. Ibid.

4. Ultra els autors citats, vegeu Abenalcutia, pàg. 32, ed. Acad., i Houdas, pàg. 247; Abenadarí, t. II, pàg. 58; Fatho, pàg. 75 del text i 67 i 68 de la traducció; Abenjaldún, t. III, pàg. 210, i t. IV, pàg. 124; Almacarí, t. II, pàg. 31. Vegeu també el sagacíssim estudi del Sr. Codera *El godo o moro Aizón*, en *Col. Est. Ár.*, pàgs. 201-224, on posa de manifest la confusió que respecte d'aquest Aisson tenen les cròniques franques, en fer-lo intervenir en successos mig segle posteriors. Malgrat això, el Sr. Gómez Moreno, en sa avidesa per a trobar proves de la influència moçàrabe o espanyola, a la Marca, accepta el relat de les cròniques llatines i la significació antifrànca d'Aisson. Vegeu *Iglesias mozàrabes*. Madrid, 1919; pàg. 42.

5. Abenadarí, t. II, pàg. 63, fa sublevar Said a Sagunt, i no a Beceite; Abenalatir, t. VI, pàg. 81; En-nuguairí, t. I, pàg. 21.

fruir de la victòria Mussa b. Fortún, puix un client de la família d'Elhosain s'aixecà contra ell, matant-lo. Per aquest mateix temps, un fill de Suleiman, Matruh b. Suleiman, se sublevà a Barcelona, apoderant-se d'Osca, Saragossa i de tota la regió de l'Ebre. L'emir envià contra ell Abuotsman Abdal-lah, el qual hagué de retirar-se a Tarazona o a Tortosa, fins que un traïdor li portà el cap de Matruh.¹ Un dels assassins fou Amrús b. Yusuf, més tard valí de la frontera pirenenca i de Toledo, i que seguí la política de sa víctima, puix que se sublevà també contra l'emir, com després veurem.

Des d'ara hom pot seguir, quasi any per any, les expedicions que, en tots ells, els emirs enviaren contra els cristians. L'any 177 (793-794) es dirigí l'expedició enviada contra els cristians a la part de Catalunya, essent una de les més terribles i famoses, segons diu En-nuguairí.² Al front hi anava el cèlebre Abdelmèlic b. Abdelguahid b. Mognits, que assetjà les ciutats de Girona i Narbona, amb gran ostentació de màquines, sense arribar a conquerir-ne cap *واشرف على فتحها*.³ Recorregué la Cerdanya,⁴ arribant prop del país dels Magos (?), i deixà per totes parts rastres terribles de son pas. El quint del botí (que era per al califa i destinat a usos benèfics) arribà a 45,000 monedes d'or pur, i s'imposà als vençuts la condició de portar a Còrdova un nombre de càrregues de terra del mur de Narbona, amb la

1. Abenadarí, t. II, pàg. 64, diu que Matruh es sublevà a Barcelona, seguint la causa de son pare (?) (*على دعوة أبيه*); diu que Abuotsman es refugià a Tortosa; En-nuguairí, t. I, pàg. 22, i Abenalatir, t. VI, pàg. 83, suposen que fou Tarazona. Vegeu Ràsis, pàg. 96, i ms. Acad. de la Historia, núm. 37, f. 147 v.º, que suposa, equivocadament, que Hixèm, en persona, combaté Matruh.

2. Tom I, pàg. 23.

3. Girona és segur que no fou presa; Narbona ja és més dubtós, puix que algun autor, Almacari, ho afirma. Amb tot, hem seguit l'opinió d'En-nuguairí, que és la més precisa.

4. L'editor d'Almacari, t. I, pàg. 218, posà *بربطانية* (Barbatània), encara que els ms. deien *سرطانية* (Cerdanya); el mateix ha fet l'editor d'En-nuguairí, t. I, pàg. 23, si bé posa en una nota que els ms. diuen *سرطانية* (Cerdanya). El text editat d'Abenalatir, t. VI, pàg. 92, consigna *شرطانية*, i en nota consta que els Còdexs diuen : *سرطانية*; així és que aquesta grafia és quasi unànime.

qual s'edificà la mesquita que hi havia en els jardins de l'alcàsser.¹ Si bé Abdelmèlic b. Moguits no s'apoderà de Girona ni de Narbona, amb les seves màquines esquarterà llurs murs, i les pedres i ruïnes d'aquests hom ha d'entendre que serviren per a construir la mesquita.

Aquesta expedició ens marca l'especial caràcter que tenien totes les que cada any es dirigien contra els cristians, que eren veritables «razies» sense altre fi que fer un bon apresament i debilitar l'enemic.²

En els anys 178-179 (794-796), les expedicions van contra els cristians del N. d'Espanya, a la frontera anomenada d'*Alava* i *Castella*.

EMIRAT D'ALHÀQUEM I : 796-822

L'any 180 (796-797) Alhaquem I envià Abdelquerím b. Moguits, germà de l'anterior, contra els francs الفرنج (cristians del N. E.). El cabdill musulmà, amb una divisió de les tropes, arribà a un golf o ria, que hom no comprèn de quin mar pot ésser, i darrera del qual havien posat els cristians llurs riqueses i famílies, que foren apresades pels musulmans. Una altra divisió de tropes es dirigí contra les ciutats de *Fransia* (transcripció exacta de la grafia فرنسية que en aquest cas usa En-nuguairí), derrotant també Abdelquerím als diferents cabdills francs que a l'altra banda d'un riu se li oposaren. Aquests dos fets d'armes són poc precisos en els autors.³

L'any 181 (797-798) es sublevà a la frontera pirenenca Bahlul b. Marzuc, amb el qual estigué en relació Abdal-lah el Valen-

1. Abenadará, t. II, pàgs. 65 i 66, posa افرنجة França, per جرندة Girona, el mateix que el ms. núm. 37 de l'Academia de la Historia, que, erròniament, també suposa que Hixem fou a França; Abenalcútia, pàg. 43, text de l'Acadèmia, i Houdas, pàg. 257, diu que amb el quint de la presa edificà Hixem el pont i la mesquita de Còrdova.

2. Vegeu Codera en *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. LVI, pàg. 199.

3. Abenadará, t. II, pàgs. 70 i 71; Abenalatír, t. VI, pàgs. 102 i 103; En-nuguairí, t. I, pàg. 27; Almacarí, t. I, pàg. 219.

cià, oncle de Alhaquem I, quan es dirigia a França,¹ no sabem si en so de guerra o de pau. Després romperen Bahlul i Abdal-lah, apoderant-se aquell d'Osca, l'any 184 (800-801), i tornant-se'n aquest a València.²

Quasi tots els autors musulmans convenen que, l'any 185 (801-802), aprofitant-se els francs de les lluites que ocupaven Alhaquem amb els seus oncles, s'apoderaren de Barcelona, fent-hi arribar el límit de llurs fronteres.³

L'any 191 (806-807),⁴ 192⁵ o 193,⁶ els francs es decidiren a avançar més i més la línia de llurs fronteres, i a l'efecte Ludovic (لذويق) preparà les seves forces i es dirigí a assetjar Tortosa. En saber-ho l'emir, envià son fill Abderrahmàn a oposar-se'ls-hi, escrivint als valís de les fronteres superiors, Amrús i Abdún, perquè s'incorporeassin a l'exèrcit. Després de forts combats, en què cada part «posà tot son ardor i gastà ses forces», els francs hagueren de tornar-se'n amb nombroses pèrdues.

L'any 194 (809-810) els autors contenen que els francs feren incursions contra els musulmans i que dos anys més tard Alhaquem sortí a la guerra venjant-se dels primers; però com que no precisen a quina part fou, i ja sabem que el nom de francs l'aplicaren als cristians de la frontera pirenenca, hom no pot identificar aquesta expedició.⁷

1. La transcripció d'aquest nom és *Alfaranja*, الفرنج aplicat, indistintament, al principi, a ço que és l'actual França, com a Catalunya i Aragó. Després ja fou privatiu dels dos ultims països, anomenant França *Alfaranja de darvera els ports*, o bé terra gran, o bé *Fransia*, segons veurem. Vegeu Gayangos, *The History of...*, t. I, pàgs. 544 i 545.

2. Abenjaldún, t. IV, pàg. 26; Abenadari, t. II, pàg. 71; Abenatàtir, t. VI, pàg. 113; En-nuguairí, t. I, pàg. 28.

3. Abenjaldún, t. IV, pàg. 125; Abenatàtir, t. VI, pàgs. 102 i 115; En-nuguairí, t. I, pàg. 30; Almacarí, t. I, pàg. 219. Abenadari no en parla.

4. Abenatàtir, t. VI, pàg. 138.

5. En-nuguairí, t. I, pàg. 35.

6. Abenadari, t. II, pàgs. 74 i 75; Almacarí, t. I, pàg. 219; Abenjaldún, t. IV, pàg. 127. Vegeu, també, *Crònica de Gotmar*, en extracte: Mas-sudi, cap. xxxv, ed. Barbier de Meynard. Paris 1861-77.

7. Abenadari, t. II, pàg. 75, sembla referir la primera incursió al territori de Guadalajara. Vegeu, també, Abenjaldún, t. IV, pàg. 127; Abenatàtir, t. VI, pàg. 163; En-nuguairí, t. I, pàg. 36; Almacarí, t. I, pàg. 219.

L'any 199 (814-815) l'emir Alhaquem dirigí les tropes contra el territori de Barcelona; escomesa que degué ésser terrible segons ens conta Abenadarí,¹ autor, en general, molt ben informat. Al front d'ella l'emir hi posà son oncle Abdal-lah el Valencià, el qual combaté Barcelona amb màquines de guerra i amb tota l'ostentació de pregàries i ritus que figuren en les tradicions de Mañoma; així és que es veié ajudat de tal manera, que la pila dels caps tallats tapava una llança clavada a terra.²

Com hom veu, els musulmans es consideren victoriosos mentre puguin fer bona presa i tallar caps, sense pretendre conquerir i establir-se de totes maneres a les ciutats fortificades.

EMIRAT D'ABDERRAHMÀN II : 822-852

En els anys compresos des del 200 al 208 (815-823), les expedicions es dirigiren contra Àlava i Castella. L'any 209 (824-825) mor Abdelquerím b. Moguits, i no hi hagué expedició contra els cristians, i el 210 (825-826), Abenalatir³ i En-nuguairí⁴ consignen incursions contra els francs, sense precisar de quina part, manades per Obaidal-lah b. Abdal-lah el Valencià, que derrotà els exèrcits enemics.

L'any 212 (827-828) Abderrahmàn II envia el mateix Obaidal-lah, fill del Valencià, d'expedició contra Barcelona i Girona, la gent de les quals combaté en Rebí I (31 de maig a 29 de juny del 827), romanent dos mesos lluitant i apresant.⁵

1. Tom. II, pàg. 75.

2. Abenjaldún, t. IV, pàg. 125, sembla referir-se vagament a aquesta expedició.

3. Tom VI, pàg. 282.

4. Tom I, pàg. 43.

5. Abenadarí, t. II, pàg. 85; Abenalatir, t. VI, pàg. 288. Aquest autor, a la mateixa pàgina, precisa la grafia (sense vocals) del nom Bar-

celona dient : *برشلونة بالباء الموحدة والراء والشين المعجمة واللام* : *Barcelona* (s'ha d'escriure) amb *b, r, x, l, u, ni h*.

Com veurem més endavant, algun autor canvia la *x* amb *j*. En-nuguairí, t. I, pàg. 43.

L'any 224 (838-839) el mateix emir envia son fill Alhaquem a viatjar per les fronteres; aquest entrà a la *casa de la guerra* fent gran mortaldat entre els enemics.¹ També aquesta expedició, per ésser poc precisa, hom l'ha de cotejar amb el que diguin els autors cristians per poder identificar-la.

L'any 226 (840-841)² o 227 (841-842),³ Abderrahmàn II envia una expedició contra els cristians de l'«Alfaranja», i, en trobar-se aquella entre Narbona i Cerdanya, es reuniren els cristians i tingueren envoltats els enemics durant una nit; però el dia següent es referen els musulmans i els derrotaren.

Hom preguntarà : I ¿quina fou la sort de les ciutats com Barcelona, Girona, i altres de la Catalunya vella, en aquestes expedicions en què els musulmans arribaren a Narbona, ja seguint el litoral o bé la conca del Segre? El caràcter de robatoris sistemàtics que les incursions tenien, ens demostra que els musulmans, encara que superiors numèricament als cristians, no esmerçaren llurs forces i el temps just de què disposaven en llargs setges de ciutats fortament defensades, sinó que més aviat procuraven fer un bon apresament, robant, saquejant, cremant ço que trobaven a llur pas, sens dominar altre terreny que el que trepitjaven llurs plantes en el breu temps que durava l'expedició. Dels cristians, uns es devien refugiar a les ciutats fortificades i altres devien fugir cap als llocs inaccessibles. Així hom pot acceptar que molta part de la Catalunya vella no fou jamai dominada pels musulmans, o, en tot cas, molt passatgerament. Quant a les ciutats fortes, encara que es veieren molestades o combatudes en el pas dels exèrcits musulmans, d'ençà de llur reconquesta fins a Almançor jamai foren forçades.

Tornant a seguir la cadena de les excursions musulmanes, tenim que, després del 227 (841-842), es dirigiren aquelles contra

1. Abenadari, t. II, pàg. 87.

2. Abenadari, t. II, pàg. 88, diu que manava l'expedició Obaidal-lah, fill del Valencià; Abenjaldún, t. IV, pàg. 129, hi posa com a cabdill Mussa b. Mussa, governador de Toledo.

3. Abenalatir, t. VI, pàg. 377; En-nugairí, t. I, pàg. 47; Almacarí, t. I, pàg. 222, canvia la Cerdanya طانية del ms. per برطانية Barbatània.

Galícia principalment. Després del 231 (845-846), o el mateix any, Abderrahmàn envià son *hàjib* Abdelquerím cap al territori de Barcelona. L'exèrcit destruí els seus encontorns, travessà els colls coneguts per *Port* (els monts Pireneus eren coneguts per *monts del Port*, pel temple de Venus, que hi havia a Port-Vendres), en direcció a «Alfaranja», el qual territori «humilià, matant, captivant i apresant; assetjà la seva ciutat més important, Girona, oprimí les seves rodalies i se'n tornà».¹

L'any 236 (850-851) una altra expedició es dirigí contra la terra de Barcelona, «robant, captivant i enriquint-se».² No tot devien ésser victòries en aquestes expedicions, puix que ens diu Almacarí³ que Abderrahmàn II, després de combatre amb Carles,⁴ rei de França, «trobant-lo difícil de rompre i de gran virilitat, s'inclinà vers ell a l'afalac, oferint-li parentiu d'afinitat i la pau». El franc accedí a la pau, no tenint lloc el parentiu.

EMIRAT DE MOHAMED : 852-886

Del 237 al 242 (851-856), les expedicions foren principalment contra els sublevats de Toledo. L'any 242 (856-857), l'emir Moḥamed envia contra la comarca de Barcelona Mussa b. Mussa, que conquerí el castell de Tàrrega, que era un dels últims de la jurisdicció de Barcelona. Amb el quint de l'apressament es feren addicions a la mesquita aljama de Saragossa.⁵ No sé si aquesta expedició és la mateixa de què ens parlen Abenjàldún⁶ i Almacarí,⁷ que diuen que al principi del regnat de Moḥamed (començà el 238 (852-853), aquest envià tropes a Barcelona i ço que hi ha darrera seu, les quals conqueriren alguns forts i retornaren. També pot referir-se a aquesta mateixa expedició

1. Abenjàldún, t. iv, pàgs. 129 i 130; Almacarí, t. i, pàg. 223.
2. Abenalatir, t. vii, pàg. 38.
3. Almacarí, t. i, pàg. 213.
4. Carles el Calb, que regnà durant els anys 840-877.
5. Abenadari, t. ii, pàg. 98; Abenalatir, t. vii, pàg. 54.
6. Tom iv, pàg. 130.
7. Tom i, pàg. 225.

la dada que ens ha servat Almacarí,¹ qui, parlant d'un picador(?) de llautó, en forma d'home amb la boca oberta, que hi havia en una de les portes de Còrdova, diu que «el picador era de la porta de Narbona d'«Alfaranja», i que, quan l'emir Mohamed s'apoderà d'aquesta ciutat, transportà el picador a la porta de Còrdova».

L'any 245 (859-860), els normands remuntaren la costa mediterrània d'Espanya, i d'Orihuela passaren a «Alfaranja», conquerint una ciutat que els serví d'estada tot l'hivern, fins que se'n tornaren.²

L'any 246 (860-861) l'expedició és contra Pamplona. El 247 (861-862) es dirigí contra Barcelona. El senyor de la ciutat demanà auxili al rei dels francs, enviant-li aquest un nombrós exèrcit. El mateix féu el cabdill musulmà; i, rebuts reforços, assetjà Barcelona, i s'apoderà dels seus rabals i de dos forts. Després d'haver robat i tallat molts caps, els musulmans se'n tornaren.³

Del 248 al 255 (862-869) les expedicions van contra Castella i Mèrida. L'any 256 (869-870), Amrús, governador d'Osca, féu traïció a l'emir, qui envià les seves tropes contra ell, al comandament d'Aben Mejahed, conegut per *el Murcià*, qui es dirigí a Lleyda, romanent-hi mentre l'«hajib» Abdelguañid b. Moguits s'apoderava d'Osca, matant-hi Llop b. Zacaria b. Amrús, assassí de l'antic governador de la ciutat, Mussa b. Galí.⁴

De l'any 261 (874-875) tenim una dada curiosa, que ens ha transmès Abenhayan,⁵ qui diu que, essent Saragossa capital de

1. Almacarí, t. I, pàg. 303.

2. Abenadari, t. II, pàg. 99; Abenjaldún, t. IV, pàgs. 130 i 131; En-nuguairí, t. II, pàg. 54. Almacarí, t. I, pàg. 255, sols parla de combats entre normands i musulmans. Vegeu, també, Dozy, *Recherches*, 3.ª edició, t. II, pàg. 282, nota, on posa una cita del bisbe Prudenci, que diu que els normands entraren pel Roine i s'establiren a la Camarga.

3. Abenadari, t. II, pàg. 100; En-nuguairí, t. I, pàg. 54; Abenadari, t. II, pàg. 100, vagament.

4. Abenadari, t. II, pàg. 103.

5. Ms. d'Oxford, folis 15 v. i 16 r. (Fotocòpia del *Centro de Estudios Históricos*). Vegeu, també, Dozy, *Recherches*, 3.ª edició, t. I, pàg. 216, qui fixa erròniament la data 884. Abenhayan nasqué a Còrdova en l'any 377 (987-988). Estudià totes les rames de ciència que es donaven en les

la frontera superior, fou comprada per Ramon, senyor de Pallars, a Moḩamed b. Llop, darrer dels Benicasi. No la devia posseir molt de temps el de Pallars, car sembla que el mateix emir Moḩamed la donà després en comandament a Aḩmed b. Albarra, segons el propi Abenḩayan.

L'any 268 (881-882), Moḩamed envià son fill Almondir amb l'exèrcit, qui, després d'apoderar-se de Roda¹ i Borja, es dirigí contra Lleyda i Cerdanya (?),² on hi havia Ismail b. Mussa, al qual combaté, sotmetent-lo a l'obediència de l'emir i prenent-li pàries. Després Almondir es dirigí a una ciutat dels cristians: A. . cara (?) (انقرة), falten punts en una lletra), en la qual conquerí alguns castells, i se'n tornà.³

L'any 270 (883-884), Ismail b. Mussa, que en l'anterior expedició s'havia reconciliat amb l'emir, començà a fortificar la seva ciutat de Lleyda. En saber-ho el senyor de Barcelona, sortí a impedir-ho; però Ismail el derrotà amb gran mortaldat, que fou la més gran d'aquell temps.⁴

En fer Abenadarí⁵ la biografia de l'emir Moḩamed (238-273 = 852-886), diu que visqué en bones relacions amb el rei de França, Ferran (?) (فرلند),⁶ qui apreciava els dots d'intel·ligència i caràcter d'aquell, enviant-li presents. Diu que aquest

cèlebres escoles d'aquella capital, però es dedicà especialment a la Història. Els crítics es desfan en elogis en parlar d'aquest autor, anomenant-lo «príncep dels historiadors», «historiador en el veritable sentit de la paraula». Treballà damunt documents oficials; tenia corresponsals en quasi totes les poblacions i estava dotat d'un excepcional sentit crític. De ses principals obres sobre història d'Espanya: l'«Almoctabis» (10 volums) i el «Matin» (60 volums), sols en coneixem dos toms de la 1.ª; l'un està a Oxford i l'altre el trobà el Sr. Codera a Constantinia.

1. Serà la Rueda del Jalón?

2. La grafia és قرطاجنة en Abenjaldún, t. iv, pàg. 132, i en Abenalatír, t. vii, pàg. 208; En-nugairí, t. i, pàg. 56, porta قرطانية. Si és Cerdanya, hom ha de convenir que la grafia és molt alterada.

3. Abenadarí, t. ii, pàg. 107, en part, i els autors abans citats.

4. Abenalatír, t. vii, pàg. 289; Abenjaldún, t. iv, pàg. 132, ho posa en l'any 271 (884-885).

5. Tom ii, pàg. 107.

6. Abenjaldún, t. iv, pàg. 132, posa la grafia فرلبيب بن لوزنيق Felip (?) fill de Ludovic (?). També parla d'això el ms. de l'Acadèmia de la Història, núm. 37, foli 152 r.

rei franc regalà una estàtua d'or pur i pedres precioses al «Senyor de l'església d'or de Roma»: el Papa. La Crònica de Gotmar¹ diu que Mohamed rebé present de Carles *el Calb*, i a aquest rei es pot referir Abenadarí.

EMIRAT D'ABDAL-LAH : 888-912

L'any 275 (888-889), el poble de Tortosa, «límit de l'oració de la fe» a la frontera superior, demanà de l'emir Abdal-lah un governador, essent-los enviat Abdelhaquem b. Said b. Abdesalem, en el mes de Xaaban del propi any (9 de desembre de 888-6 de gener de 889).²

El 276 (889-890), ens diu Abenhayan³ que Ismail b. Mussa, senyor de Lleyda, es posà malalt, per la qual cosa els seus dos fills Mussa i Motarrif es feren càrrec del govern, lluitant amb Mohamed b. Abdelmèlic Atoil, senyor d'Osca, que els disputava la Barbatània (enclavada a la regió de Ribagorça). Els dos Benimussa foren derrotats per Atoil, morint Mussa i caient presoner Motarrif. Atoil s'apoderà de la Barbatània, i entrà a Lleyda; però Mohamed b. Llop li pledejà el domini d'aquesta comarca. Nomenat àrbitre l'emir, la concedí a Mohamed. Abenalfaradí⁴ ens diu que Mohamed tingué com a visir, a Lleyda, Said b. Yahya Eljaxab, descendent d'Osca, el qual, en ésser Mohamed expulsat de Lleyda per Atoil, segons veurem, s'establí a Tortosa, on morí l'any 318 (930-931).

En l'any 278 (891-892) ens ha servat Abenhayan, en l'esmentat tom de son «Almoctabis»,⁵ una dada molt interessant per a l'estudi de l'antiga marina catalana. Estant en lluita la ciutat marítima de Petxina, en el litoral d'Almeria, amb els musulmans de Granada, aparegué de sobte la flota del comte

1. Extracte en Massudí, cap. xxxv. Edició de Meynard i Courteille (1877).

2. Abenhayan, foli 39.

3. Folis 66 v. i 67 r.

4. Tom VII de la *Bib. Ar. Hisp.*, pàg. 142.

5. Foli 68.

d'Empúries, Sunyer, شنبر قومس انورس, amb quinze naus, que abordaren a la costa, «cremant moltes naus i altres coses, i estenent l'algarada per aquells encontorns». Després els d'Empúries temeren prosseguir la lluita, i procuraren obtenir la treva, oferint el rescat i la venda dels presoners, a la qual cosa accediren els de Petxina; i, arreglades amistosament llurs diferències, Sunyer se'n tornà amb les seves naus.

En el mateix any ens diu Abenhayan¹ que Moḥamed b. Llop, senyor de la frontera superior (que estava a Lleyda i Barbatània de part de l'emir), derrotà l'enemic a la batalla que tingué lloc a l'esmentada frontera. La derrota de l'enemic durà dos dies, i tingué gran mortaldat. A continuació diu el mateix autor que l'emir canvià l'anterior governador de Tortosa (que ja coneixem) per Obaidal-lah b. Moḥamed l'Omar Abenabiobaida b. Alab-bas b. Abdelbar, que fou nomenat a darrers de Duḥhija de dit any (primers d'abril del 892). No durà molt aquest valí, ja que, segons el mateix autor,² en el mes de Ramadan del 280 (novembre-desembre del 893), fou destituït, governant en son lloc Mussa b. Fotais.

No podia l'inquiet rei d'Osca, Atoil, apartar la vista de la regió barbatana (que havia estat seva abans de l'arbitració de l'emir). Així és que, quan en el 283 (896-897), Llop b. Moḥamed (fill de Moḥamed, senyor de Lleyda?), féu obres en el castell de Montçó, sortí a oposar-se-li Atoil; però, després d'una victòria, fou així mateix derrotat.³

L'any 284 (897-898), el mateix Llop combaté el castell d'Ora (?) (اورا), de la jurisdicció de Barcelona; s'apoderà del castell, cremant-lo; es trobà amb Ancadir b. Almond-dir, (?) pare de Sunyer (شنبر), comte d'aquella regió, que fou derrotat, ferint-lo Llop d'una llançada, de la qual morí al cap d'alguns dies. En lloc d'Ancadir, governà son fill Sunyer.⁴ En el mes de Ramadane l'esmentat any (octubre de 897), Llop b. Moḥamed començà la construcció o fortifi-

1. Folis 80 v. i 81 r.

2. Foli 83 v.

3. Abenhayan, op. cit., foli 90.

4. Abenhayan, op. cit., foli 95.

cació del castell de Balaguer (?) (بلقى), de la regió de Lleyda «la llunyana».¹

Abenadabí, en aquest temps, ens transmet dues notícies que, una vegada identificades, podrien interessar-nos. Diu que, l'any 285 (898-899), Tahir b. Házam, del poble de Tortosa i client dels Omeies, morí màrtir (en lluites amb els cristians);² i el 288 (900-901), Abderrahmán b. Moavia, del poble de Tortosa, morí també màrtir en una batalla contra els «Rums» (Francs?).³ Donada la procedència dels dos personatges, és fàcil que els dos fets d'armes fossin a la frontera catalana.

El citat cabdill Llop, el mes de Dulhija del 291 (octubre-novembre del 904), sortí cap a la regió de Pallars i conquerí (dels cristians) els castells de Lahruc (?), Ailes (?), Castell Sant (?) i Mola (?), matant 700 cristians i fent prop de 1.000 captius.⁴

Hom veu que Atoil no es conformà amb el veredict de l'emir, donant la Barbatània i Lleyda als Benimussa, puix que l'any 294 (906-907) s'apoderà d'aquella regió, amb els seus principals castells;⁵ el 295 (907-908), entrà a Montçó i a Lleyda i altres punts fortificats.⁶

En Ramadan de 296 (maig-juny de 909), ja dominant Atoil en tota la part que tenien els Benimussa a Lleyda i Barbatània, es dirigí contra els cristians de Pallars, destruint el castell de Roda, malgrat l'oferta de sa gent de sotmetre's pagant el tribut personal. També conquerí el castell de Montpedrós.⁷ L'any 297 (909-910), tornà Atoil a Pallars, conquerint i cremant el castell d'Oliola (?), fent 1.300 captius i matant-ne molts d'altres; després es dirigí als castells de Gualter (?) i Alguayre (?), destruint-

1. Id., id. Dozy, *Recherches*, t. II, pàg. 389, diu que Balaguer ja es pronunciava llavors sense sonar la *r* final, ço que pot justificar la grafia aràbiga.

2. *Bib. Ar. Hisp.*, t. III, biog. 860, pàg. 313.

3. *Bib. Ar. Hisp.*, t. III, biog. 1040, pàg. 358.

4. Abenadari, t. II, pàg. 145.

5. Abenadari, t. II, pàg. 147.

6. Abenadari, t. II, pàg. 148.

7. Abenadari, t. II, pàg. 149. Potser aquest castell correspon a Sant Salvador de Montpedrós.

los. El rescat dels presoners arribà a 13,000 monedes.¹ El 299 (911-912), sortí Atoil cap a la vall de Barcelona, fent incursions per la de Tàrraga. L'infidel Sunyer (?) (سننه) sortí contra ell, prenent posicions en uns congostos; però fou derrotat.²

PERÍODE DEL CALIFAT : ABDERRAĤMÀN III : 912-961

L'any 301 (913-914), diu lacònicament Abenadarí³ que fou mort Moĥamed b. Abdelmèlic Atoil; i com que el mateix any morí a Barcelona⁴ un personatge del seu nom, i probablement parent seu, Abdelmèlic b. Abdal-lah b. Xabrit, hom pot suposar que moriren junts en una expedició contra el comtat de Barcelona.

Del regnat d'Abderrahmàn III, diuen Abenjaldún⁵ i Almarcarí⁶ que arribà a terres dels cristians, a les quals ningú havia arribat, i que els pobles de més enllà del *Port* (els Pireneus) «li estengueren la mà de la humiliació». Fan referència a les ambaixades que després veurem.

Ens diu Abenjaldún⁷ que Abderrahmàn III, l'any 312 (924-925), dirigint-se de València a Tudela, passà per Tortosa i Saragossa.

El 325 (936-937) els francs sortiren d'expedició contra el territori musulmà, fent gran saqueig i mortaldat.⁸ Entre els homes cèlebres que foren morts figurava Ĥaĥaf b. Yoman, cadí de València, i aquesta dada ens pot fer sospitar que aquells francs devien ésser els de la part oriental, o sia els catalans.

1. Abenadarí, t. II, pàg. 150; Abenhayan, op. cit., foli 107, ho refereix al 298 (910-911) i no cita els castells. Vegeu, per a sa interpretació, així com tot el d'Atoil, el magistral estudi del Sr. Codera «Mohamed Ataul, rey moro de Huesca», *Col. Est. Ár.*, t. VII, pàgs. 235 a 249.

2. Abenadarí, t. II, pàg. 154.

3. Abenadarí, t. II, pàg. 170.

4. Abenadarí, t. II, pàg. 172.

5. Tom IV, pàg. 137.

6. Tom I, pàg. 227.

7. Ms. de Gayangos, foli 16 v.

8. Abenalatir, t. VIII, pàg. 254.

Abenjalidún¹ i Almacarí² ens han transmès notícies d'ambaixades catalanes a Abderrahmàn. Diu l'últim autor : «L'any 345 (956-957), després de l'ambaixada d'Huc, rei de França en el que hi ha més enllà del *Port وراء البرت*, i de la d'Oton, arribà la de Carles, rei de França a la part oriental,³ i juntament arribaren els ambaixadors del rei o sobirà de Barcelona i Tarragona,⁴ demanant la pau, a la qual accedí el Califa.

El Massudí⁵ ens ha conservat una notícia interessantíssima respecte a la historiografia catalana en aquest temps. Ens diu que, l'any 336 (947-948), trobà a Fostat un llibre compost el 328 (939-940) per Gotmar, bisbe de Girona. El llibre, que era una història dels francs, des de Clodoveu, anava dedicat al príncep hereu Alhaquem II. Aquesta dada ens serveix per a provar l'autenticitat de la butlla que Lleó VII dirigí a Gotmar II i a altres, i que fou tinguda per apòcrifa, fundant-se en la no existència de Gotmar en l'esmentat any.⁶ Massudí publicà un curt resum de la Crònica de Gotmar, del qual hem transcrit en l'apèndix la part que interessa a aquest treball, i hom ja recordarà que l'hem utilitzat alguna volta en les notes.

CALIFAT D'ALHÀQUEM II : 961-976

Cap a l'any 354 (965) ens diu Almacarí,⁷ seguint Abenjalidún, que Alhaquem II envià Ahmed b. Yalí i Yahya b. Mohamed el Totxibí contra el territori de Barcelona; també envià

1. Tom iv, pàg. 143.

2. Tom i, pàg. 235.

3. Noti's com ja especifica l'autor els diversos regnes de l'antiga «Alfaranja».

4. El nom de catalans, en oposició al de francs, no el citen els autors, sinó referit al segle xiv. El P. Fita suposa, amb error, que ja ho feren en el segle viii. Vegeu t. xl, pàg. 262 del *Boletín de la Real Academia de la Historia*.

5. Op. cit., cap xxxv.

6. Vegeu «La Crònica de los Francos por Gotmaro II», per F. Fernández y González, en el *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. i, pàgines 467 i següents.

7. Tom i, pàg. 248.

Hodail b. Hàxim. Feren incursions pels encontorns i retornaren.

Abenadari¹ ens diu que, el 355 (965-966), l'«*hàjib*» Gàlib sortí d'expedició contra els cristians, i que, l'any següent també es repetiren les incursions. Hom ha d'identificar a quina part foren, si bé és molt probable que foren contra Lleó i Castella.²

Després de la data anterior (354) ens diuen Abenjàldún³ i Almacari⁴ que els dos reis de Barcelona i Tarragona,⁵ i altres, demanaren a Alhaquem la renovació de la pau, enviant-li un present de 20 eunucs esclaus, 20 quintars de llana de marta, 5 d'estany, 10 cuirasses esclaves i 100 espases franques. L'emir acceptà la pau, posant la condició que derruirien els forts de les fronteres, que no ajudarien els altres pobles cristians i que l'advertirien del que es proposaren aquests contra ell. Després l'emir rebé llegats de Garcia *el Tremolós*. No sé si aquella ambaixada pot identificar-se amb la del ms. d'Abenhayan que el Sr. Codera tingué la satisfacció de descobrir en son viatge de missió històrica a Tunis i Alger, i que ara anem a exposar. Al menys totes dues coincideixen que, després de l'ambaixada dels catalans, rep Alhaquem els enviats de Garcia *el Tremolós*. En l'esmentat tom de l'«*Almoctabis*» d'Abenhayan, identificat pel Sr. Codera, s'hi troben detallades les ambaixades que arribaren a Còrdova en els últims anys d'Alhaquem II. Han estat estudiades pel Sr. Codera en el tom XIII del *Boletín de la Real Academia de la Historia*, pàgs. 53-61; estudi que després reimprimí en el tom IX de la *Colección de Estudios Arabes*, pàgs. 181-205. Així és que, pel que ens interessa, no tenim més que seguir l'esmentat treball.

A fi de Xaabán del 360 (juny de 971), arribava a Còrdova, d'ambaixador de Borrell, fill de Sunyer, el comte Bonfill, fill de Sinderedo (?) *بون فليو* o *فليو*, confident d'aquell, amb un present de 30 esclaus (captius musulmans). Amb Bonfill anaren 20

1. Tom II, pàg. 255.
2. Dozy, *Hist de los mus.*, t. III, pàg. 130.
3. Tom IV, pàg. 145.
4. Tom I, pàg. 249.
5. Els comtes Borrell i Miró.

magnats de la cort de Borrell, entre els quals hi havia enviats del comte Guitard (غيثار), adelantat de Borrell a Barcelona, que també portaven una carta per al califa i anaven acompanyats de tres cavallers. Els acompanyava Hixem b. Mohamed b. Otsman, oficial de la guàrdia i capità a Tortosa. En arribar a Còrdova s'estatjaren a l'«almunia» de Nasar (dimarts, 27 de juny de 971).

El dissabte següent (1.^r de juliol) foren rebuts en audiència solemne. Després d'esperar a la sala de guàrdia (?), se'ls donà l'ordre d'entrada a la del califa. En franquejar (?) la porta de la sala, s'agenollaren ....¹ fins que arribaren prop del califa, la mà del qual besaren. Restaren en peu i remeteren l'escrit de Borrell (?). El califa els saludà, i obrí la conversa fent preguntes respecte a l'estat de Borrell, llur amo, i de llur país. Recordà el bon concepte i bones relacions en què estaven els musulmans amb son poble. Els ambaixadors respongueren el que els semblà, i els intèrprets declararen llurs paraules a Hixem. Després de l'audiència retornaren a llur allotjament, acompanyats, el mateix que a l'anada, d'un piquet de la guàrdia (?).

Al cap d'un mes, hom no sap quin dia tingué lloc una altra audiència. Arribats al califa, de la mateixa manera que la primera vegada, aquest els digué el que havien de contestar a Borrell respecte de la pau; féu regals a Bonfill en correspondència als 30 captius que li oferiren, i donà vestits i altres presents als ambaixadors; els autoritzà per a tornar-se'n, marxant de Còrdova a mitjan Xauul del propi any (10 d'agost de 971).

El mes de Xauul del 363 (23 de juny a 24 de juliol del 974) arribà a Còrdova el governador de la frontera de Lleyda i Montçó Mohamed b. Rizac, acompanyat del comte Guitard, enviat del comte Borrell, el qual, amb alguns acompanyants, portava una carta per al califa, recordant-li son amor, clientela i alegria per sa salut, desitjant que es renovessin les bones relacions.

També rebé a Esteve, fill d'Iñic (?) اشتبين بن ابيكه, enviat del bisbe Harix جرشش, o ell mateix, bisbe de Yarix (Girona (?). جرندة).²

1. Falten paraules en el ms.

2. El Sr. Codera es pregunta si devia ésser un enviat de Gotmar II el que dedicà l'obra a Alhaquem, o de son successor en la mitra.

En 9 de Dulcada del 363 (31 de juliol de 974), féu compareixer a audiència Guitard, governador de Barcelona, enviat de Borrell, fill de Sunyer, el qual presentà sa credencial, fent present «la firmesa en l'obediència i continuació en la conducta.»

L'any 364 (974-975), un cabdill dels Totxibís Maan b. Abdelaziz el Totxibí, conegut per *Abu Alhauas*, s'uní, amb alguns dels seus, als cristians, i els descobria els punts dèbils dels musulmans. Entrà en un castell que pagava tribut al valí de Lleyda, i se'n féu amo. Aquest castell (que devia ésser dels cristians) era conegut per *Castell roig* (?) *حصن الرشة* (Castillonroy actual (?)).¹ Quan el caid de Lleyda, Raxic el Bargauatí, demanà el tribut acostumat, els del castell s'hi resistiren, per la qual cosa aquell es dirigí a assetjar-los. En saber això un comte de la regió, cuità a ajudar els assetjats, però fou derrotat. El setge continuà fins que els del castell es sotmeteren, lliurant Abu Alhauas, que fou enviat a Còrdova. A Raxic, en premi de sa conducta, hom li féu esplèndits regals, lliurant, després, el govern de Lleyda i districtes de la seva jurisdicció, a Hàxim b. Mohamed b. Hàxim el Totxibí.²

Les ambaixades més amunt esmentades ja ens mostren el fet de la independència catalana en distingir Abenhayan i Almacarí entre el rei (ملك) o sobirà de Barcelona i el de França, i segurament Borrell devia cercar l'aliança amb els musulmans per estar més segur contra possibles dissencions amb els francs. A això devia alludir l'epístola d'Huc Capet *Ad Borrellum Barcinonem*, invitant-lo que «in parte si fore mavultis nobisque potius obedire delegistis quam Ismaëlitis, legatos ad nos usque in Pascha (27 març 992) dirigite».³

1. Hipòtesi del Sr. Saavedra.

2. Vegem Còdera, «Campana de Gormaz en el año 364 de la Hégira», en *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. xiv, pàgs. 441 i següents (Estudi fet a base del ms. d'Abenhayan que trobà a la biblioteca de Sidi Hamuda, de Constantina, en son viatge de missió històrica), i «Los Totxibies en España, noticias de esta familia tomadas de Abenhazam», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. xii, pàgs. 491 i següents.

3. F. Fita: «El Principado de Cataluña», en *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. xl, pàg. 263, nota.

CALIFAT D'HIXEM II : 976-1009

El mateix ens confirmen els autors musulmans en narrar-nos l'expedició d'Almançor a Barcelona. En efecte, ens diu Abenjalldún, en el capítol que dedica als reis cristians,¹ que els sobirans Omeyes, al principi de llur dinastia, acostumaven a dissimular amb els reis de la gent de Barcelona,² per por que si els combatien haurien de lluitar també amb el rei de Roma, i després amb el de Constantinoble; però Almançor, després d'assegurar-se que el poble de Barcelona estava enterament deslligat del rei franc, l'atacà enèrgicament, robà el país, prengué Barcelona, arruïnant-la i castigant en gran manera els seus habitants. Son rei, Borrell, fou tractat com els altres sobirans d'aquest temps.

També distingeix Abenaljatib,³ puix que diu que Almançor, després de sotmetre Castella i Lleó, es dirigí contra l'«Alfaranja» (الفرانجة) que confina amb la terra de França (افرانسية); així és que la primera denominació queda restringida al territori de Catalunya. Diu que era un poble al qual els musulmans no s'atrevien a fer la guerra en atenció a la seva força i multitud; però Almançor es proveí de cobertes d'acer per protegir els caballs dels cops de les espases franques. Aquestes espases eren molt famoses i temudes, i ja les hem vistes objecte d'especial regal, fet per Borrell a Alhaquem II. Quant a la data de l'expedició d'Al-

1. Vegeu Dozy: *Recherches*, 3.ª edició, t. I, pàgs. 113-116, i Suplement.

2. No els aplica el nom de Rei de Barcelona, que hem vist aplicat anteriorment a Borrell per Abenjalldún i Almacarí, com a títol específic ja de sobirania.

3. Ms. de la Real Academia de la Historia, núm. 37, foli 174 r. Aquest autor transcriu la paraula Barcelona amb alguna variant: canvia la ش (*x*) per ج (*j*). Abenaljatib nasqué a Loja (a principis del segle XIV) i molt prompte escalà les dignitats de secretari imperial i de visir. Malgrat sos alts dots d'intel·ligència, fou víctima de les rivalitats i guerres civils que havien fet presa al regne de Granada. Pot ésser també sa ambició contribuí a sa tràgica mort. Ens ha llegat bastants i molt valioses obres, però poques en relació a les que escrigué. La present cita correspon a «*Notícies dels que foren proclamats abans de la major edat*», obra històrica interessant per a Espanya i desconeguda fins que Codera fixà son contingut.

mançor, amb tot i que els autors musulmans tingueren algun lapsus, hom la pot identificar molt bé. Abenalabbar ens¹ diu que l'expedició contra Barcelona fou la vint-i-tres de les dirigides per Almançor i que va ésser l'any 375 (985-986); però més endavant concreta més la data i diu que Almançor sortí de Còrdova cap a Barcelona en dimarts, a les 12 nits passades de Dulhija del 374, que era el dia 5 de maig.² Doncs bé : totes aquestes dades, que són exactes per a l'any 374, ens demostren que Almançor, des de la seva sortida de Còrdova fins a arribar a Barcelona, esmerçà quasi dos mesos : això s'explica per la seva estada a Múrcia, on fou brillantment obsequiat,³ i també per donar temps que se li ajuntessin reforços. En l'expedició acompanyaren Almançor quaranta poetes, la llista dels quals ens ha conservat Almacarí,⁴ que havien de cantar les proeses que hom faria a l'expedició.

El victoriós cabdill, després de batre Borrell, arribà a Barcelona en dimecres, a 9 de Çafar, o sia 1.^r de juliol, i el dilluns següent, a meitat de Çafar (dia 14), o sia el 6 de juliol de 985, l'assaltà.⁵ Aquesta data coincideix exactament amb la que fixen els documents llatins, poc temps posteriors, publicats pel P. Fita, i que, per estar calculats amb el còmput pisà, havien induït a error.⁶

No sabem el temps que els musulmans devien estar a Barcelona; però és en va el cercar-ho, ja que, donat el fi que cobraven en llurs expedicions, hom ha de creure que la devien evacuar després d'haver estat saquejada, emportant-se'n riques despulles i captius.

JOSEP M.ª MILLÀS VALLICROSA

1. Op. cit., pàg. 251.

2. Pàg. 252. Abenaljatib, en el ms. núm. 37 de la Academia de la Historia, foli 185 r., també fixa l'expedició en el 374, si bé no precisa més.

3. Abenalabbar, op. cit., pàgs. 251 i següents.

4. Vegeu *History of the mohammedan...*, vol. II, pàg. 170.

5. Vegeu Abenaljatib, op. i pàg. cit., i Dozy, *H.^a de los mus.*, t. III, pàg. 240. Almac., op. i pàg. cit.

6. *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. VII, pàgs. 189-192, i t. XLIV, pàg. 438.

EL «TIRANT LO BLANCH»
I «DON QUIJOTE DE LA MANCHA»

(Continuació)

XV

«Este es el caballero del Sol o de la Sierpe ... que me hallasse quinto o sexto nieto de Rey.» (*Don Quijote*, I, 21.)

¡Quantes i quantes vegades, en passar els ulls per aquest llarg text cervantí, han vingut a la meva memòria molts passatges de llibres de cavalleries que poden servir per a demostrar que Cervantes recordava, en escriure aquest paràgraf, ço que havia llegit en moltes de les cròniques on es descrivien els fets d'armes dels fills i néts d'Amadís o Primalió o d'altres herois paladins! Però hem de dir que, amb tot i veure-hi punts de semblança amb altres llibres, ens ha semblat que Cervantes tenia molt present el *Tirant*, com ho demostrarem en la nota que hi ha en l'edició de Cortejón (II, pp. 143 i ss.).

En Clemencín, que si bé fullejava el *Tirant* no el coneixia amb tant detall com molts altres llibres de cavalleries, a penes l'esmenta en comentar aquest llarg passatge del Quixot, on es fa un ràpid argument de moltes d'aquestes obres cavalleresques. Ens parla de les cròniques de *Platir*, *Florisel de Niquea*, *Belianis de Grecia*, *Palmerín de Oliva*, *Amadis de Gaula*, *Olivante de Laura*, *Lisuarte de Grecia*, *Policisne de Boecia*, *Lepolemo*, *Palmerín de Inglaterra*, *Florambel de Lucea*, *Primaleon* i *Esplandian*, però solament esmenta dues vegades el llibre de Martorell i Galba: La primera és en dir que la confident dels amors de la infanta Carmesina i Tirant fou Stefania, filla del duc de Macedònia, i la

segona en tractar de com els herois paladins arriben a ésser reis o emperadors.

Amb el *Tirant* a la mà podem il·lustrar molts passatges de l'esmentat paràgraf cervantí, com podríem així mateix copiar fragments d'altres llibres cavallerescos on veuríem descrit açò de què ens parla Cervantes.

I. — Ens diu aquest, en el passatge objecte de la present nota, que «el [ço és, l'emperador] llegara hasta la mitad de la escalera, y le abraçara estrechissimamente, y le dara paz besandole en el rostro», i cosa per l'estil a la descrita pel novellista es llegeix en el *Tirant*, vegeu dos exemples: «Com Tirant lo veu, fica lo genoll en terra, e tots los seus, com foren a mig cadafal tornaren a fer altra reuerencia, com fon als seus peus, agenollas e volgue-li besar lo peu, e lo valeros senyor no u consenti, besali la ma, e lo Emperador lo besa en la boca» (cap. 116); «... e arribat Tirant dauant la Magestat sua, als seus peus se lança per voler los hi besar, e lo magnanim senyor no u comporta; mas prenent a Tirant per lo braç, alça l de terra e besa l en la boca, e Tirant li besa la ma...» (cap. 440).

II. — En un altre lloc ens diu l'autor castellà que l'emperador portarà al jove donzell «por la mano, al aposento de la señora Reina, adonde el cauallero la hallara con la Ynfanta, su hija, que ha de ser vna de las mas fermosas y acabadas doncellas, que en gran parte de lo descubierto de la tierra a duras penas se puede hallar». Recordi's l'arribada del jove paladí al palau de l'Emperador, quan després d'haver parlat amb aquest vol anar a saludar a l'Emperadriu i a la Infanta, i es veurà que hi ha molts punts de similitud entre ambdues relacions. En el *Tirant* es llegeix que: «Com foren en la gran sala del palau lo Emperador lo pres per la ma e posa l dins la cambra hon era la Emperadriu ... apres veu un lit ab cortines negres, e la Infanta staua gitada damunt aquell lit» (cap. 117). I referent a què la filla de l'emperador ha d'ésser una criatura en grau superlatiu formosa, recordi's allò que diu el jove Tirant al seu amic Ricard: «No creguera james que en aquesta terra hagues tantes coses admirables com veig. E dehia u mes per la gran bellea de la Infanta...» (cap. 118).

III. — Ens assabenta Cervantes «que ella ponga los ojos en el cauallero, y el en los della, y cada vno parezca a otro cosa mas diuina que humana», i casualment en el llibre d'En Martorell i Galba s'hi veu un capítol, el 118, l'epígraf del qual és: «Com Tirant fon ferit en lo cor ab vna flecha que li tira la deessa Venus perque miraua la filla de l'Emperador.»

Clemencín, comentant aquest punt, escriu que en el *Palmerín de Oliva* s'hi llegeix una frase molt semblant a la de Cervantes, per tal com en el cap. 30 es diu que : Palmerí i Polinarda quedaren «presos y enlazados en la intricable red amorosa...», i ens fa assaber que cosa per l'estil passà a Perió de Gaula quan el rei de la Petita Bretanya, Garinter, el presentà a la reina qui estava amb sa filla Elisena.

I un altre acte semblant es veu en el *Lisuarte de Grecia* o bé *VIII libro de Amadís*, on en descriure l'autor la primera vegada que es vegeren davant per davant el protagonista i la infanta Elena, ens diu el novellista que : «A esta sazón el Cauallero de los Cisnes, viendo la estraña beldad de Elena, y ella otro si viendo su hermosura e bondad en armas, que en aquel punto que se vieron se causo que el uno y el otro fueron feridos de fuerte e crudo amor que tanto les enlaço los coraçones e captiuo libertades» (cap. 46). I això mateix ens diuen els autors del *Tirant* en el cap. 117 : «Dient lo Emperador tals o semblants paraules, les orelles de Tirant stauen atentes a les rahons, e los vlls, d'altra part, contemplauen la gran bellea de Carmesina; e per lo gran calor que fehia, perque hauia stat ab les finestres tancades, staua mig descordada mostrant en los pits dues pomes de paradís que crestallines parien, les quals donaren entrada als vlls de Tirant, que de alli auant no trobaren la porta per hon exir, e tostemp foren apesonats en poder de persona liberta fins que la mort dels dos feu separació.»

IV. — També ens diu Cervantes que «venida la noche, cenara con el Rey, Reina e Ynfanta», i una cosa igual veiem en el cap. 448 : «... l'Emperador volgue que Tirant menjas en la sua taula, e menjaren tots cinch : Lo Emperador e la Emperadriu, la Princesa e Tirant e la reina de Feç, e cascu en son plat e ab son trinchant dauant cascu, e feu seure Tirant dauant la Princesa.»

V. — Ens posa Cervantes que aquest emperador «tiene vna muy reñida guerra con otro poderoso, como el», i ja sabem que Tirant va en defensa de l'emperador de Constantinoble, perquè aquest es veu invadits els seus territoris pels exèrcits del Gran Turc, cosa aquesta que comença en el cap. 116 : «Com lo rey de Ciçilia pregua a Tirant per part sua e del emperador de Contestinoble que volgues anar en Contestinoble per socorrer lo». Però hem de dir que això de què un heroi paladí es posi al servei d'un rei o emperador cristià per a lliurar-se d'infels, es troba a cada pas en els llibres de cavalleries. Citem un exemple : Tots els reis pagans, gegants de totes menes i els fills d'Arcalaus es reuneixen per a fer un gros desembarc a la Gran Bretanya i captivar a Amadís de Gaula; fan els enemics el desembarc a Fenusa, però els cavallers cristians i altres acudeixen en defensa del de Gaula, lluiten valentment, però a no trobar-se Lisuart, nét d'Amadís i fill d'Esplandian, que no es vol donar a conèixer a la cort del seu avi, probablement que hauria perdut aquest. Vegeu *El VIII libro de Amadís de Gaula*, caps. 102 i següents.

VI. — Ens diu també el novel·lista castellà, que «aquella noche se despedira de su señora la Ynfanta, por las rejas de un jardín que cae en el aposento donde ella duerme, por las cuales ya otras muchas veces la auía hablado, siendo medianera y sabidora de todo una donzella de quien la Ynfanta mucho se fía. Sospirara el, desmayarasse ella, traera agua la doncella, acuitarase mucho porque viene la mañana, y no querria que fuessen descubiertos por la honra de su señora, finalmente la Ynfanta volvera en si y dara sus blancas manos por la reja al caballero, el qual se las besara mil y mil vezes, y se las bañara en lágrimas». Tot el text d'aquest llarg paràgraf, gairebé podem dir que amb lleus variants, el trobem en el *Tirant*.

En Clemencín (II, 176) escriu que : «Las aventuras de rejas de jardín y despedidas de los aventureros y sus damas por ellas, son frequentísimas en los libros de caballerías»; demés, esmenta exemples de paladins que han banyat amb llàgrimes les mans de llurs estimades, i ens diu que en l'*Amadís de Gaula*, *Palmerín de Inglaterra* i en altres s'hi troben exemples; referent a les «medianeras», que també mereixen el qualificatiu de «terceras o con-

fidentas», cita a Estefania, la filla del duc de Macedònia que ho és de Carmesina. I té molta raó. Anem a senyalar textos del llibre de Martorell i Galba que puguin comparar-se amb els esmentats en el *Don Quixote*, si bé direm que les escenes d'amor en les quals intervenen Tirant i Carmesina tenen lloc en cambres i no en jardins.

En el cap. 233 veiem que el dormitori de la infanta Carmesina donava a un terrat per on es podia saltar a l'hort del Palau, lloc per on fugí el jove Tirant la nit aquella en què es rompé la cama, i casualment aquest fet passa en la nit en què havia d'empendre el camí per a anar al camp, ço és, a posar-se al davant dels exèrcits de l'emperador per a donar la batalla als invasors de l'Imperi grec.

Quasi pot dir-se que són dues les «medianeras» dels amors de Tirant i Carmesina : la una és Estefania, la qual es casà amb Diafebus de Muntalt, cosí de Tirant, i l'altra és Plaerdemavida, la qual s'emmaridà amb el Senyor d'Agramunt. Una i altra pertanyien a la noblesa grega.

Referent als desmaís, hem de dir que qui ha llegit la famosa novella cavalleresca feta per Martorell i Galba, recordarà totseguit aquell capítol on s'explica com Tirant per la força de les armes entra en el castell (cap. 436) i on es parla d'un desmaí sofert per Carmesina, dient-nos al mateix temps que «la Reina se leua prestament, pres vna ampolla de aygua vos, e dona li n per la cara e frega li los polsos, e axi recobra l'esperit».

També hem de senyalar un passatge on es veu ço que ens ha dit Cervantes referent a les trifulgues que passa la mitjanera dels amors de la seva senyora. En el *Tirant* (cap. 438) s'hi llegeix que «la Reyna, qui portava lo pes d'aquest negoci, vehent que lo dia s'acostaua, pensa que los qui se amen com aconsegüen algun delit no pensen en res qui ls puixa noure, leuas cuitadament del lit e ana hon eren los dos amants, e dix los : Que puix la nit era stada bona, que Deu los donas lo bon jorn. E ells lo y reteren molt graciosament ... La Reyna dix a Tirant : Senyor de l'Imperi grech, leuau de aqui que ja s fa dia; per que no sia vista vostra merce es mester que vs ne aneu lo mes secretament que pugau. Al virtuos Tirant fora stat plasant

que aquella nit hagues durat hun any». I en el capítol següent, es llegeix, que «ab hun besar d amor strema se partiren.»

VII. — Ens diu Cervantes que el paladí «vase a despedir del Rey, y de la Reyna, y de la Infanta, dizenle, auendosi despedido de los dos, que la señora Infanta esta mal dispuesta, y que no puede recibir visita...», i casualment, amb lleus variants, això es veu en el *Tirant*, l'endemà d'haver passat l'heroi una delitosa nit. El famós paladí ha d'anar-se'n a posar-se al davant dels exèrcits de l'emperador, i abants d'eixir de Constantinoble va a despedir-se d'aquest, i aprofitant l'anada al palau, «presa licencia de l Emperador se n ana a fer reuerencia a la Emperadriu e a la virtuosa Princessa, e troba les ensemps en la cambra de la Princessa, per ço com la Princessa fengia esser malalta, e la Emperadriu era venguda per visitar la.»

VIII. — Allunyat el cavaller de la seva enamorada, escriu Cervantes que «pelea en la guerra, vence al enemigo del Rey, gana muchas ciudades, triunfa de muchas batallas, buelve a la corte...», i tot això ho veiem descrit en el *Tirant* quan el fill del senyor de Marca de Ticania es perd a la costa de Berberia, venç al rei Scariano i més tard als de la Menor Índia, d'Àfrica, de Tuniç, de Tana, de Feç, de Tremicen i altres, possessionant-se d'un sens fi de ciutats i captivant a més de quatre cents mil moros, retornant a Grècia, on els enemics de Crist havien evaits i possessionat de moltes de les ciutats, posant en greu perill a l'emperador i sa família (caps. 299-430).

IX. — Però encara no hem acabat, perquè es llegeix que «la Infanta viene a ser su esposa», la qual cosa veiem en la nostra novella, en dir-nos com l'emperador nomenà cèsar de l'Imperi grec a l'estrenu cavaller Tirant, i assabentant-li que «per tornes vos volem donar nostra filla Carmesina per muller, si vostra virtud la volra» (cap. 452).

X. — A là fi llegim que, casat ja el cavaller amb la Infanta, «entra luego el hazer mercedes a su escudero y a todos aquellos que le ayudaron a subir a tan alto estado; casa a su escudero con vna donzella de la Infanta, que sera, sin duda, la que fue tercera en sus amores, que es hija de vn duque muy principal». I tot això, si bé no passa així en el *Tirant*,¹ podem

senyalar quelcom semblant, perquè aquestes mercès les fa Ipòlit, escuder de Tirant, en casar-se amb l'Emperadriu vídua; però Tirant havia donat abans a tots els seus, honors i riqueses, i féu el casament del seu cosí Diafebus, comte de Sant Àngel amb Estefania, filla del duc de Macedònia, i casà a Plaerdemavida amb el senyor d'Agramunt.

XVI

«... y digo que mientes y mentiras todas las vezes que lo pensares o dixeres...» (*Don Quijote*, I, 23.)

Després d'haver estat tan maltractat l'heroi manxec per aquells a qui els havia fet gros favor, car els havia donat la llibertat, li diu l'escuder que fóra bo s'endinsessin per aquells laberíntics llocs de la serra i no esperar a camp pla que la Santa Germandat els empresonés; a la qual cosa, contesta D. Quixot, que si segueix el consell de Sanxo ha d'ésser amb la condició que jamai digui que ho féu per por, sinó per a complaure'l, i que si en tot cas ho diu, que dirà mentida, i reforçant això exclama: «y desde aora para entonces, y desde entonces para aora te desmiento, y digo que mientes y mentiras todas las vezes que lo pensares o lo dijeres».

Primer Bowle (I, p. 85), després Clemencín (II, p. 224) i a l'últim Cortejón (II, p. 174) senyalen el passatge del *Tirant* referent a la lletra de batalla tramesa pel jove paladí a Kirielayson de Muntalva, on s'hi llegeix: «Dich que mentiu e mentireu tantes veguades com ho direu» (cap. 79), i en el cap. 81, diu Tirant a Tomàs de Muntalva: «dich que mentiu, per vostra falsa boca...».

Al nostre entendre aquesta frase és purament cavalleresca i molt usada en les lletres de desafiament, com ja demostrà el segon dels esmentats crítics transcrivint un fragment del cartell enviat pel rei Francesc de França a l'emperador Carles d'Espanya, en 1528.

J. GIVANEL MAS

LES IDEES A TRAVÉS LES REVISTES PEDAGÒGIQUES

L'ÉDUCATION (París). — En un llibre recent de Weill, sobre la *Història de l'ensenyament secundari a França*, després d'exposar el panorama de les grans *mêlées* que no han acabat ni acabaran en la nació veïna, en un cap de capítol diu: «La fin de XIX siècle vit apparaitre un nouvel enseignement libre laïque suscité par les admirateurs de l'éducation britannique». Passa molt sovint que en aquests caps de capítol, en aquests recons gairebé oblidats, hi creixin les idees noves plenes del futur. Però la posició d'aquest grup i del periòdic *L'Éducation* que el representa, és molt especial. Els parentius més insospitats tenen lloc en ell. Descendents de *Le Play* tenen en la seva base una forta arrel de patriarquisme — que se'ns permeti exagerar un poc — en el qual els principis cristians i catòlics, si hi són portats, s'hi troben com en la casa pairal. Aquest patriarquisme, però, en les lluites modernes es troba barrejat i confós massa sovint — sobretot en educació — amb el roussonisme, qui té a la vegada dos parentius que es simpatitzen molt: el que en diríem ginebrisme amb alguna cosa d'intransigent, de dur, que ara és laic, ara és sectari, i el *penchant* panteitzant on totes les correnties germàniques més o menys s'acosten. Així en les pàgines de *L'Éducation* hi poden fer sortida les idees anglo-saxones del *home educatiu*; el *renouveau catholique* de la França; el *discat a puero magister* de l'Institut J. J. Rousseau, amb la seva mica de *pathos* sentimental; les tendències més noves de llibertat absoluta del deixeble que llinden amb un internacionalisme amorf a l'altre extrem ja del patriarquisme d'on hem sortit. Nosaltres sospitem que en *L'Éducation* hi pot aparèixer tota mena de coses, però l'esperit racial de la França, que fa brotonar amb nova saó la vella soca, diríem que n'és una mica allunyat i esquiu.

Tindrà importància aquest fet? És que la renovació rau en el plançonar lluny del clos pairal en terra i en saó entranyes?

De moment cal fer constar que el nucli representatiu d'aquest esperit es mou i es manifesta diversament. Així tenim l'associació *La Nouvelle Education*, nascuda no fa gaire i aixoplugada a la revista *L'Education*, que en pocs dies ha organitzat una exposició al Musée Pédagogique de París a base de treballs espontanis dels nois, ha fet una Assemblea a Versalles amb exposició anexe i ha publicat un diari d'infants *L'Oiseau Bleu*. Demés, és aquest nucli el que es relaciona estretament amb l'Institut J. J. Rousseau de Ginebra i dóna escalf al Congrès d'Educació Moral que ha de celebrar-se els primers dies de juliol. Nosaltres no sabríem què dir. En realitat, si ens plau d'aixecar els ulls i mirar què passa de nou pel món, potser a França no hi trobem cap novetat pedagògica tan visible com la del grup *L'Education*, però és que les coses noves, només pel fet d'ésser noves i d'apartar-se del que ningú veu perquè és de cada dia, porten necessàriament la veritat i la vida?

EDUCATIONAL REVIEW (New York). — Aquesta vella revista, que assistí gairebé als primers grans moviments educacionals de Nord Amèrica, amb els seus trenta dos anys d'existència i els seus seixanta tres grossos volums, té alguna raó d'ésser reflexiva i mesurada. Les qüestions arriben a ella amb el necessari repòs per ésser molts cops clarificades i ofertes al públic en el seu punt d'equilibri.

En el número de gener últim presenta un interessantíssim article sobre *The predictive value of Mental tests*, aplicats als estudiants com a complement, i molts cops en substitució dels clàssics exàmens que tothom reconeix infidels en la valoració dels alumnes. Aquest procediment s'estén avui amb gran rapidesa pels Estats Units. L'autor de l'article, M. Thurstone, el recomana no sols pels moments d'admissió, sinó sempre que durant els estudis la vida acadèmica de l'estudiant no es mostri prou clara i normal. — *The professional status of teaching de Walter R. Smith*, és un curiós article en el qual s'analitzen les condicions indispensables perquè un treball sigui *professió* i no altre

mena de treball humà. Segons l'autor, un treball, per ésser professional, exigeix : 1.^r Rendir un alt i especialitzat servei social; 2.ⁿ Haver rebut els que el practiquen una formació llarga i especial que els dóna un caràcter de permanència; 3.^r Fornir rendes suficients per a portar un tren de vida de millorament cultural; 4.^t Un esperit professional entre els membres de la professió. — I en analitzar la funció docent, el caràcter professional més elevat el troba en l'ensenyament universitari i el va rebaixant a mesura que davalla cap a l'ensenyament primari. Estem convençuts que en aquest article — i això és el que el fa més interessant per nosaltres — hi ha molt de relatiu. El lèxic, el temperament nacional, fins els costums, podrien fer girar, si no del tot les condicions que l'autor posa com a base de la professionalitat, moltes de les aplicacions que ell fa després.

Dos articles més, són interessants: *Universal education and the increase of genius* i *The program of Physical education*. Ens abstindrem de parlar-ne perquè vénen recensionats amplament en el *Bulletí dels Mestres*.

En el número de febrer de la mateixa revista hi trobem d'interessant *Criteria for judging the project method*. El «project method» és una aplicació, millor dit, una realització de les doctrines dels pedagogs americans que Dewey ha elevat a l'expressió més alta. Traduint al català, diríem : *el mètode del projecte*. Consisteix en deixar que els alumnes *projectin* i realitzin un treball col·lectiu que els obligui a l'estudi de problemes i a la unificació d'esforços. Aquests treballs són, per exemple : construccions històriques (construcció d'un castell de l'Edat mitjana, reconstrucció d'una batalla de la Iliada); construccions geogràfiques (vida dels esquimals, dels indis, etc.); treballs agrícoles, etc., etc.* L'autor de l'article, M. Horn, intenta donar al mètode el seu valor precís. — *Federal organization for Education*, per Charles R. Mann, és un reflexe més d'un corrent per a una certa sistematització general de l'ensenyament que s'observa

* Ens permetem recordar que en el gènere de les construccions històriques, els alumnes de l'Escola Mossèn Cinto, guiats pel seu professor Sr. Coll, han reconstruït el castell d'Aramprunyà i el pont de Martorell, seguint un mètode semblant al *project method*.

en els països com Anglaterra i els Estats Units, on és excessivament governat per les iniciatives locals i individuals. En canvi, en països com el nostre, és indispensable la descentralització i el desvetllament de les iniciatives públiques, altrament, sota la fèrria uniformitat, la vida deixa de circular. — *The function of Sociology in the training of teachers*, per Ross L. Finney. És un treball en el qual l'autor, inspirat per la classificació de les societats humanes feta pel Prof. Dealey, en *genètiques*, ço és, governades pels principis, i *tèliques*, governades pels fins, i considerant que les societats civilitzades són o han d'ésser *tèliques*, posa en certa forma la sociologia com a ciència dels *fins* i la considera, per tant, base indispensable en la formació del mestre.

És curiosa en aquest número una discussió en la qual el Prof. Wren J. Grinstead demostra la utilitat del *one-year course* de llatí, ço és, del llatí en un sol curs. Limita, però, la tasca a una acció purament educativa : hàbit d'anàlisi dels mots, coneixement dels fenòmens de flexió, enriquiment d'idees pel coneixement de les fonts dels mots i un cert hàbit de raonament. Presenta tests molt interessants per a la valoració de resultats obtinguts.

FLIGHT

REPRODUCCIONS

LES «CASE DEI BAMBINI» DE LA SOCIETÀ UMANITARIA DE MILÀ

(Reports)

Del diari de la Sra. Degli Uberti. *Dilluns, 12 març 1917.*—
Primer dia d'una Casa nova.

Quasi tots els nens cridats han comparegut. Tots són fills de gent humil. En alguns són visibles els senyals de la pobresa, en bastants d'ells es revela l'amorós mirament de les mares en trametre'ls decorosament.

Relativament a llur nombre, aquests petits que ens arriben separant-se per primera vegada de la mare s'ho prenen amb serietat : dos o tres ploricons no troben gaires imitadors.

15 març. — En espera del material, ens limitem a exercicis de vida pràctica i de capteniment extern. En tenen molta necessitat, incapaços com són al primer dia de transportar amb deseiximent una cadira. Ara ho comencen a fer millor, i alguns pocs a asseure's passadorament. Mentrestant, comencen a delinear-se els caràcters : els turbolents, aquells que donaran molta feina per acostumar-se al lliure respecte mutual, comencen a fer els primers assaigs.

Hi ha, a més, els turbolents en el sentit d'una vivacitat exuberant, i aquells que revelen una mena de neguitesa interior que es desplega sobretot amoïnant els altres. Observo, almenys de moment, que aquesta forma correspon a misèrrimes condicions fisiològiques.

16 març. — Avui és arribat el material, acollit amb gran joia i interès. Llevat d'alguns entre els més petits, cap d'ells no s'ha quedat realment passiu.

He portat i posat al pitxer dues mates de violes pensaments. Els menuts s'han interessat molt per aquesta operació i, per contracop, per una planta verda que de primer havien negligida.

En la tanda establerta per a parar taula, fins els més petits hi fan la seva tasca. Fins ara no s'és trencat sinó un plat, malgrat de parar taula dues vegades cada dia per a prop de trenta persones.

Abril. — La visita de netedat comença a donar els seus fruits. Molts nens vénen a ensenyar-me les mans i a contar-me que s'han fregat el coll i les orelles amb molta força...; m'adono que una nena porta pedretes; les hi demano, dient-li que emportant-se-les perjudicava al jardí. Llavors s'esdevingué un general escurar-se les butxaques i una processó de menuts amb cares compungides que venien a lliurar-me les pedretes recollides. Era ensems còmic i commovedor aquest acte espontani de consciència.

Maig. — Ahir «Santo»,* fou fora mida vivaç i destorbà quissabo. Al moment de saludar-me em digué espontàniament: «Demà seré més bo».

Si no encara un silenci absolut, obtinc, però, un silenci relatiu. Si encara no estan silenciosos, parlen moll i ja és molt en ells que sembla que ignorin la possibilitat d'enraonar sense cridar.

Juny. — «Cesarino» i «Lino», dos hostes minúsculs de la nostra Casa, avui, per primera vegada, no han plorat. El primer comença d'interessar-se per la torreta de color rosa i per algun exercici de vida pràctica. Els presents són quaranta.

Els nens comencen a sentir la satisfacció de moure's i de moure's sense fer remor; ara estan molt orgullosos quan, parant i plegant taula, les mouen sense fer sentir el més mínim brigit.

Hi ha una gran millora en la manera de comportar-se a taula, i van acostumant-se a no bellugar-se havent acabat, sinó a esperar, tranquil·lament asseguts, que tots hagin acabat, i fins que els petits cambres donin el tomb per tal de retirar les tovalles.

* Nom de pila, que correspon al castellà *Sancho* i al català medieval *Sanci*. Deixarem els noms en italià.—N. del T.

És molt bonica la fallera que tenen d'alegrar la taula amb flors i plantes : mai no se'n descuiden.

16 setembre 1917. — La «Casa dei Bambini» s'obre de bell nou després de les vagues estivals. Gairebé tots els nostres petits han respost a la crida. En llur tendra edat, s'hi coneix que han passat una temporada lluny de nosaltres : tots són un xic canviats. Alguns, notablement. Atesa la brevetat del temps que freqüentaren la Casa el curs passat, jo feia compte que tot s'hauria de recomençar; veig, en canvi, amb gran complacència, que han romàs fortes petjades del nostre treball.

Els nou vinguts porten, naturalment, un xic de desordre, però és fàcil de notar com l'element ja format influeix favorablement sobre d'ells.

22 desembre. — L'últim dia, abans de les vagues, és dia de festa. Aquest terç Nadal de guerra, molt més terrible que els altres, és, amb tot, per aquests nostres menuts, la dolça, l'amable festa, símbol de pau i d'alegria. A la tarda hem anat a portar les bones festes als petits pròfugs. De tornada, hem trobat les taules parades per a les dues cases reunides, en el gran saló. El berenar, amenitzat pels bescuits i pels nostres petits presents, ha estat d'allò més alegre.

Gener 1918. — Durant les vagues, ens hem traslladat al nou bell local. Els infants mostren gran alegria del canvi. Admiren molt les grans finestres i el lluent arrebossat de les parets.

12 març. — Avui fa un any que fou oberta la nostra Casa. En llur quasi totalitat els nostres infants han progressat molt, i d'aquell desordre que la Casa presentava en els seus començos, se n'és desplaçada una activitat ordenada.

Maig. — Un dia, «Mercedes», va dibuixar una postal per al seu pare, que era combatent, i va escriure-hi : «Petons de Mercedes», i estava transportada d'alegria, tal que fins els de casa seva n'eren commoguts. Jo mateixa he tirat la postal al buçó, cuidant-me de l'expedició, i esperem que el gentil missatge arribi al fatídic Grappa.

21 febrer 1919. — Ha tornat «Cesarino», la difícil conquesta del segon any. Allunyat de Milà, i havent tornat després per raons de família, ha refusat d'assistir als altres asils, dient que en

aquells «tot era lleig». Per bé que l'any sia tan avançat, no he tingut el coratge de rebutjar el petit fidel, el qual ha represes tot seguit les seves ocupacions i mostra ésser molt feliç.

Del diari de la Sra. Condulmari i de la Srta. Angelica. (Viale Lombardia). *Novembre 1916*. — La nostra Casa és verament una bella casa, una casa d'alegria! Fins els més petits, fins els darrers inscrits, desitgen cada jorn arribar «d'hora», com diuen ells. Entren tot seguit, després de l'afectuosa salutació, segons l'indole i disposició de cadascú, s'ocupen en la neteja del local, en l'ordre de llurs calaixets; hi ha flors que esperen l'aigua pura i fresca, les petites plantes freturoses de la maneta gentil que les regui, la gornisa d'un quadro a espolsar, els pollets i les gallines, en el jardí, que esperen la becada. Cadascú es cuida de la tasca lliurement escollida amb serietat, amb entusiasme.

A la tarda havent-se espargit el temps, anem al jardí. «Ida» i «Linda» s'aturen llarg temps davant del cep del Canadà que perd les últimes fulles. En trien dues d'un vermell violaci. «Ida» assegura a la companyona que no trobaran un llapis d'igual color. «— En pendrem dues — respon «Linda» —, una de vermella i una de violada.»

«Giordano», amb el petit «Carlino», resten admirats, per diferent estona, davant d'una planta florida de crisantems d'un vermell daurat. «— Són com els gira-sols de l'avi — diu «Giordano». «Ezio», s'és atansat una estona per tal de sentir l'observació... — Però els gira-sols de l'avi tenen al bell mig bastants piquets negres i, després, són més grossos, i després, estan així...», i decanta un xic el caparró a un costat.

«Amilcare» va ja força segur en el confegir amb l'alfabetari i escriu paraules i més paraules, sense cansar-se mai d'expressar amb signes tot el que passa al seu pensament. Avui volia escriure «Jo t'estimo». Ha compost «Lola» i «bé»; després m'ha cridat per a dir-me: «— T'estimo; jo t'ho dic!»

Aquest matí, el silenci s'és format espontàniament i els infants hi han perdurat quasi un quart d'hora. «Enrica» ha vingut tard durant el silenci, i ha restat parada a la porta, temerosa de torbar el recolliment dels companys, i així romanía fins a la fi.

Desembre. — «*Ida*» i «*Giulia*» resten en l'avantcambra en espera dels menuts, als quals ajuden a treure's l'abric i penjar-lo amb llestesa, i a tornar a posar en el cistellet respectiu la capseta del tovalló. «*Giulia*» s'és agenollada davant la petita «*Bruna*», provant d'escalfar-li les mans amb l'alè i besant-les-hi tot sovint amb tendresa.

Després dels exercicis de vida pràctica i de netedat, sortim a passeig. «*Dogle*», «*Antonietta*» i «*Giulia*» hi renuncien espontàniament, tot i ser tan agradable, per tal de restar a preparar les taules per a la refecció. A la tornada, ho trobem tot en ordre, amb un bell pitxer de flors sobre la taula.

Aquells nens que de sempre porten les sabates brutes estan un xic mortificats. «*Vittorio*» m'ha confiat que... troba dificultats en l'àvia i m'ensenya en compensació la seva rient carassa de lluna plena rentada a consciència amb un lavatge enèrgic, dient-me : « — M'he rentat jo tot sol! »

Senyalo a cada nen el seu calaixó i cadascú podrà dibuixar i pintar de color el cartronet que servirà de contrasenya.

També «*Orazio*» troba dificultats en la família. « — El llustre va car, l'aigua no pot escalfar-se per al bany », i xiscla i espeternega. Jo el decideixo a entrar a la casa dient-li moll, mollet a l'orella : « — Jo no he vist la teva carona i les teves sabates... ves depressa allà i fes-ho tot ben solet. » Es renta la cara, les orelles, el coll, sense mullar-se la roba. S'enllustra les sabates amb compte meticulós, surt al jardí, després se m'atansa allargant-me la maneta amb un semblant radiant d'alegria. I jo li dono el bon dia com si entrés en aquell moment.

Se sent comprès per mi i això el fa tot dòcil, tot meu! Per ço és feliç si jo li demano que em porti un objecte, que em compleixi un encàrrec.

Com els altres anys, el dibuix té agradosament ocupats tots els nens indistintament. «*Mario*», «*Toni*», «*Antonietta*», donen color a llurs gracioses i complexes composicions d'encaixos amb gust exquisit. Varien el colorit, el treteig, aconseguint un efecte decoratiu tot gentil.

2 desembre 1918. — «*Rina*» és sempre molt activa. Ha repès la composició de paraules amb l'alfabet mòbil. Aquest matí,

ans de començar el treball, s'ha adonat d'una mica de pols que havia romàs sobre la tauleta : espontàniament, ha pres el fregall i ha netejat amb cura.

Durant l'esbarjo, ha sonat el timbre d'un despertador; immediatament, els infants han deixat llurs jocs i han escoltat amb un silenci quasi perfecte.

2 abril 1919. — El jardí comença a verdejar. Els infants segueixen amb amor els seus progressos. A cada menut, li és assignada una aixadeta. I procedim a la sembra de les flors.

Del diari de la Sra. Condulmari. (S. Barnaba). 14 gener 1918. — Trobo aquests infants molt afectuosos, i això em conforta. Sento molt d'haver deixat els meus petits del Viale Lombardia. S'estarà sempre amb nosaltres tot el dia?, m'ha preguntat un dels més grandets. Però quin neguiteig, quina instabilitat en aquests nens! Passen vertiginosament de la una a l'altra sala, d'una cosa a l'altra, de la tauleta a la pissarra, del llibre de figures al dibuix. Em semblen ànimes en pena; criden sempre, quan parlen, quan juguen i quan mengen.

19 gener. — En entrar els nens, em troben aqueferada. « — Què fa, senyora? » « — Què faig? Preparo una bella casa, tota per a vosaltres. » La gran sala, que abans servia per esbarjo per a les dues cases en comú, ara és nostra. Organitzo el desembaràs; i el treball comença, i continua amb vivesa, amb ordre, sentit i volgut fins pels més petitets. Les tauletes, les cadiretes són transportades; buidats els armaris; el material ben espolsat i retornat a lloc amb ordre perfecte. La saleta on abans es treballava és ara un alegre i rialler menjador, i la saleta refectori, on hi havia, a més, una part del material, està ara desembarassada i destinada al joc.

«Pietro», el petit venecià, diu als companys : « — Ara tenim una casa ben complerta; jo no somiava pas tenir-la tan bella! » «Italo» m'ha pres la mà i l'ha apoiada estretament en la seva carona. «Achille» m'ha abraçat. «Peppino» m'ha dit «cara».

21 gener. — Avui es troba a faltar un bescuit que el criadet havia deixat al rebost. No es pot sortir de saber qui ha estat... Demostro una gran aflicció. Com, uns nens tan benvolguts meus,

que jo tinc en tanta estima, no saben dir coratjosament : « — He estat jo! Els explico disgustos tinguts amb els meus petits del Viale Lombardia, que em passaven de seguida al bell moment que el qui havia comès alguna malifeta declarava espontàniament la seva culpa. «Achille» està vermell, vermell... una boca, la de «Maria Luisa», s'obre per a acusar... a una mirada meva imperiosa es torna a tancar en el silenci. El silenci és solemne... molt baixet jo pregunto novament : « — Qui és, de vosaltres, que ha pres el bescuit? » «Achille» surt del seu lloc i ve a amagar la cara enrogada en els meus vestits. L'acaricio, i li dic que no plori més. Dono al meu rostre una expressió de contentament... heu's aquí que ja no tinc aquell gran pes aquí damunt del cor. Ara sento verament que els infants són la joia de la nostra vida.

24 gener. — Un acurament insòlit, aquest matí, en els exercicis de vida pràctica. En sorprenç alguns en l'acte d'admirar la Sala de treball, tan bella en el nou aspecte. La senten d'ells i per a ells, i experimenten, tot mirant-la, la impressió que fa un present agradable i penes és rebut.

Ve la Inspectora sanitària i troba els meus infants verament nets.

A l'hora del treball, presento alguns objectes del material, fent veure amb lentitud de moviments com han d'usar-se, insistint que en el treball es faci el més petit soroll possible. Sento la necessitat de crear un ambient tranquil, per tal que els infants puguin, sense destorbs, desplegar llurs facultats volitives, i espero d'aconseguir en breu temps aquella serenitat i aquell recolliment que els mancava.

Febrer. — Continua sempre intensament desitjat l'encàrrec de parar taula per la refecció. Noto amb viva satisfacció com les mares, en general, tenen gran interès a trametre llurs petitets amb perfecte ordre.

El silenci va cada dia guanyant intensitat, però és força lluny d'ésser el propi i veritable silenci.

La lliçó de cant és sempre acollida dels infants amb gran joia.

Les mares són desitjoses de conèixer-me i de parlar-me de llurs fills. La mare de «Albertino» em diu que, tornant a casa el primer dia, féu saber al pare amb paraules truncades, tan gran

era l'ansia amb què parlava, que la senyora «no té maneta, ni tan sols campaneta».

Març. — Els antics de la Casa han volgut fer veure als inscrits de nou com se fa el vertader silenci, i els nous, sentint-ne tot l'encís, han estat immòbils i recollits.

«Piergiovanni», l'esquerp impenitent, comença d'orientar-se. Aquest matí ha treballat molta estona amb els prismes dels gruixos i ha abandonat el costum de transformar totes les coses en un tren amb el relatiu xiulet.

En temps d'esbargiment, els més grandets em seqüestren perquè escrigui a la pissarra paraules que ells es fan la competència per llegir i interpretar amb increïble alegria. «Dorm, seu, canta baixet, en fila, quiets, gireu». I vénen fins els que no saben de llegir, pel plaer d'executar el manament. Jo em diverteixo escrivint lentament, per tal de prolongar llur joiosa espectació. Essent dilluns, després dels acostumats exercicis de vida pràctica, aprofito l'ocasió de la vacança d'ahir, per a conversar llargament amb els nens.

«Liborio» conta que va anar a beure el vi blanc. «Carletto» i d'altres, al cinematògraf, i tots contenen escenes a base de fusions, de ganivets, de lladres... mort i sang van a ésser vistes com a cosa recreativa, com si l'actual estrall mundial no pesava penosament sobre tot cor! Me faig prometre pels infants que refusaran tota invitació al cinematògraf, i que proposaran més aviat una passejada pels jardins on hi ha el sol que ens fa forts i bells : ocells i animals de tota mena que esperen els infants; aigua que canta! I els conto llargues històries de ciutats i de països llunyans, d'una font que riu i que brilla, amb l'aigua que sembla d'argent i que puja amunt, amunt... Ningú no pensa ja en els racontes sangoñosos de «Carletto».

Abril. — Els infants tornen després de les vagues de Pasqua, felços de rependre la vida llur. Tots tenen molt per a contar, i molts em duen postals amb salutacions i reconeixences de llurs pares combatents. La setmana abans de les vagues cada nen va dibuixar amb exquisit esment una postal, acolorint després les composicions amb molt bon gust. L'auguri i l'obra dels carets menuts fou molt agradívola als pares llunyans.

Ens fou regalada una gàbia amb tres graciosos ocellets que omplen la nostra casa de refilets alegres. Els infants n'heuen gran benaurança.

Maig. — La nostra casa és alegrada amb una profusió de flors : els infants aimen posar-ne qualcuna a per tot. Però fins quan escassegen, ells reïxen a alegrar l'ambient amb una nota gentil. Aquest matí, «Beppino» ha dit : « — No hi ha algunes fulles *belles verdes* per posar en els pitxers que han quedat buits? A casa meva, com que la mare no en té, de flors, també he dit que posesin les fulles *belles verdes*, que fan igual bonic, en mig de la taula.»

Visita de les alumnes de l'Escola Normal de Reggio Emilia. ¡Quin entusiasme desvetlla en totes el treball ordenat dels nostres menuts i llur agilitat a respondre a les preguntes que els dirigeixen!

Juny. — Sisena visita de classes, de l'Escola de Via Stoppani. Les joves alumnes han estat incapaces d'agafar l'esperit del Mètode. Però la vivor dels nostres menuts, especialment en la marxa rítmica i en el parar taula, les ha colpides. A les joves alumnes, no els semblava possible que infants tan petits — estava de torn «Paolino», de tres anys — poguessin transportar sense inconvenient gots i tovalles. Algunes alumnes, en moure's entre les taules per observar el treball dels petits, han fet caure algunes cadires.

«Stucchi» s'ha afanyat a plegar-les amb un significatiu: « — Oh, Peppa, hi ha un terratrèmol?»

«Peppino» és rodejat de les visitants, que parlen en veu alta i es criden de l'un cap a l'altra de la sala per comunicar-se mutualment llurs impressions. A una pregunta que li és dirigida, ell no respon. « — No ho sap», diu una alumna del grup més proper. « — Ho sé, — respon ell — però no hi ha silenci.» I es tapa les orelles amb les mans.

La «Vercesi» ha treballat aquest matí amb veritable entusiasme; la seva apatia era aparent, i avui hem tinguda una prova inesperada de la seva interna elaboració i formació lenta, en un treball divers i atent, desant després amb ordre el material usat. Després ha dibuixat a la pissarra nombre de flors molt senzilles i sols a contracor s'és allunyada de la pissarra, així empenada.

A penes acabada la refecció, s'ha posat a seure propet de la seva creació amb una actitud d'intima satisfacció.

9 setembre 1918. — Es torna a obrir la nostra casa, però per poques setmanes, i amb concurrència molt limitada, per mor de l'enferotgiment de la grip. Un decret del governador ordena la clausura fins al 18 de novembre. A pocs jorns de diferència de la seva mare, moria la nostra petita «Anita». Una veritable flor de sanitat : tots en sentim la tortura. També és morta la mare de «Vera». La pobra menudeta no em deixa un minut i té per a mi infinites tendreses.

Al desembre, retornen els convalescents.

6 febrer 1919. — Dintre pocs dies ens deixarà «Teresina», la pròfuga d'Udine. Així mateix «Aldo», i també «Sonia» reveurà el seu car llogaret sobre les ribes del sagrat Piave. «Teresina» m'ha demanat permís d'emportar-se els seus dibuixos. Abans de dar-me l'últim bes, ha pres a «Elda», una altra petita pròfuga, i l'ha portada davant de l'armari del material; li ha mostrat les capsetes dels colors, les ha obertes, i en desar-les, ha dit: « — Cada color és en la seva capseta saps?»

Del diari de la Srta. Anita Vidali. («Casa dei bambini», dels petits pròfugs a la Villa Reial de Monza.) Febrer 1918. — Hi ha uns quants dies que és oberta aquesta casa. Els seus hostes són tots pròfugs del Veneto i tots, fins els més petits, conserven viu el record de llur casa abandonada. Molts d'ells tenen el pare al front. Me conten sempre moltes coses, però allò que més recorden i de què més parlen són els bombardejaments de llurs ciutats. «Ettore» em repeteix que la casa on ell vivia s'és esfondrada i que durant els bombardejaments es refugiava junt amb els seus en els cellers. Diu que ha vingut de Pàdua, perquè altrament una vegada o altra hauria mort.

Març. — Avui s'han pres els banys per primera vegada. Tots han plorat, primerament, però després m'han dit que era molt bonic i que volien tornar-hi.

A «Elvira» li és nada una germaneta. Aquest matí, encara no entra, em conta així la gran novetat : « — La directora de la Colònia m'ha regalat una nina nova, formosa, que obre els ullets.»

Fins me diu que vol regalar-me-la, però quan vaig a veure-la no se sent en cor de mantenir la promesa. «— No, no te la donc, és meva i l'estimo.»

«Margherita», avui ha caminat en fila, però el pas de carrera no l'ha volgut fer. «— Les meves sabates — diu — no corren, no saben córrer.»

«Erminia» persisteix a aprendre les lletres, mostrant una voluntat superior, per ara, a la intelligència. Fa un gran esforç, per aprendre, però no hi renuncia. Invitar-la a fer un altre treball és donar-li una gran pena.

Avui hi ha hagut visites. Ara els infants ja hi són habituats, i no mostren ja la rusticitat esquerpa dels primers dies. Els visitants restaren meravellats de veure com els petits paraven les taules, i, més que res, de veure'ls esperar pacientment el «bon apetit» ans de posar-se a menjar. Estic contenta de llurs progressos, lents, però segurs.

Maig. — «Elvira» ha tornat després d'una gran malaltia. Els nens l'han saludada festosament i això és també un progrés, perquè de primer si algun mancava, encara que fos per molts dies, el seu retorn era acollit amb gran indiferència.

«Elvira» resta amb mi després i tot de la sortida dels nens; ahir va rebre d'una amiga meva el present d'una capseta de carmellos. Avui m'ha dit : «— Escolti, senyoreta, dono els carmellos als nens?» A la meva resposta afirmativa, féu el tomb tota somrient de l'un a l'altre oferint-los-els. De tant contenta, semblava rebre un do, no donar-lo.

Pobre «Ettore», l'etern destorb! Avui m'assabento que descendeix d'una família de bevedors.

Febrer 1919. — Avui tenim cinc hostes nous, fills d'emigrants que tornen d'Alemanya. Els més grandets parlen una barreja dels dialectes venecià-friulà. Els més menuts, només alemany o polonès. A més de l'esquàlida misèria que els aclapara, no posseeixen ni tan sols llur dolça llengua. Acullen les sopes, i sobretot el pa — del qual estaven privats des de llarg temps — amb exclamacions de viva joia. En sortir, em digueren que estaven tan contents que tornarien l'endemà.

Març. — «Caterina» m'ha contat avui que no poden tornar

a casa — la seva família és de Gemona (Udine) — perquè l'àvia ha escrit que allí ja no hi ha res, manquen les portes, les finestres i tots els mobles... resta un moment consirosa, i després torna als seus jocs.

Maig 1919. — Tots els petits pròftigs han marxat i els traïmetem un pensament d'auguri i d'afecte. La casa que amb la seva caloreta ha escalfat aquelles petites ànimes i les ha alegrades amb la seva bellesa, és tancada. La Directora, pròfuga com ells, ha regressat també a la nativa Trieste.

(*La Cultura Popolare*, Milà, octubre-novembre 1919.)

BIBLIOGRAFIA

Propietats dels gasos ultraenrarits, per J. PALACIOS, vol. IV de la «Col·lecció de Cursos de Física i Matemàtica», dirigida per E. Terradas.— Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans, 1921.

En unes pàgines d'alt interès científic i enriquides amb copiosa bibliografia, el Dr. Palacios ha palesat la singular importància que tingueren els experiments de Knudsen en roborar les qüestions relatives a la teoria cinètica dels gasos.

Aquesta teoria està fonamentada en la hipòtesi que un gas és integrat per un eixam de molècules d'igual massa, que es mouen i actuen les unes sobre les altres de tal faísó que l'acció entre dues molècules només es fa sentir quan llur distància mútua és inferior a un cert límit. De la hipòtesi fonamental, Maxwell pogué deduir la llei d'Avogadro, l'equació d'estat i la llei de repartiment de les velocitats, i elles li permeteren calcular la massa de les molècules, llur força viva i llur velocitat mitjanes. Veiem, doncs, que cada una d'aquestes lleis ens aporta una nova magnitud física, i és per això que hom ha cercat en altres propietats dels gasos la confirmació experimental de la susdita teoria.

El físic suec Knudsen, per assolir aquesta comprovació ha estudiat diversos fenòmens (efusió, corrent tèrmica molecular, etc.), en gasos enrarits en alt grau. En aquestes condicions l'aplicació de la teoria cinètica dóna fórmules senzilles, car el fenomen resulta independent de les accions intermoleculares. Les lleis obtingudes (lleis límits, vàlides només per als gasos ultraenrarits) han estat plenament comprovades.

Per arribar a les lleis esmentades ha calgut a Knudsen establir una nova hipòtesi sobre la naturalesa del xoc de les molècules amb una paret sòlida.

El flux d'un gas a través d'un tub capil·lar, quan el recorregut lliure mitjà de les molècules és petit comparat amb les dimensions transversals del tub (corrent de frotament), és regida per la llei de Poiseuille, però aquesta llei és deficient quan el recorregut lliure

mitjà és molt gran respecte del diàmetre del tub (corrent molecular) Per a explicar el que passa en aquest últim cas cal admetre que, després del xoc, les molècules gaseoses surten de la paret com si procedissin de l'evaporació d'un líquid limitat per ella. Suposat això, Knudsen ha calculat l'expressió que dona el producte de la pressió pel volum que flueix en la unitat de temps.

La fórmula ha estat sancionada per l'experiència. I en el cas de corrent mitjà, o sigui quan el recorregut lliure mitjà és comparable a la secció del tub, trobà una llei empírica, vàlida ensems per a corrents moleculars i de frotament. Ulteriorment hom ha vist que hi ha una velocitat de flux crítica, passada la qual la despesa és inferior a la que donaria la llei de Poiseuille, i aquesta velocitat acompleix una fórmula tota semblant a la de Reynolds per als líquids.

La teoria de Knudsen ha estat aplicada amb fruit a la determinació del pes molecular de gasos o vapors en petites quantitats i a la recerca de la velocitat màxima d'evaporació del mercuri que correspon a la valor 1 del coeficient d'evaporació, la qual cosa obliga a tenir una superfície ben neta, renovant-la cada quatre segons. Les lleis de l'efusió que donen el flux d'un gas a través d'un orifici practicat en paret prima, són aplicables quan hom pot fer cas omís de la qüestió molecular. Però si les dimensions de l'orifici són molt petites, canvia el mecanisme de l'efusió i cal aplicar la teoria cinètica. Ço que fa Knudsen, obtenint el valor de la despesa en funció de la *resistència* de l'orifici. Aplicació d'importància d'aquest resultat s'ha fet a la determinació de la tensió del vapor del mercuri.

La qüestió de les desigualtats de pressió provocades per les variacions de temperatura ocupà també l'activitat de l'eminent físic. Els seus raonaments el portaren a una fórmula de gran similitud a l'obtinguda per Maxwell, que relaciona el gradient de temperatura al gradient de pressió consegüent. Demés, estudià les modificacions que calia introduir en els casos de corrent molecular i de corrent de frotament, comprovant que en el primer cas les lleis són anàlogues a les d'una corrent elèctrica en un circuit on existeix una força electromotriu. Aquesta relació entre la pressió i la temperatura d'un gas en equilibri dintre d'un recipient de dimensions petites respecte el recorregut lliure mitjà, serveix de fonament a l'aparell anomenat manòmetre absolut, únic aparell per a mesurar amb precisió les petites pressions.

Diversos fets posen en evidència que les molècules d'un gas en xocar amb un sòlid no adquireixen la temperatura d'aquest.

Aquest salt de temperatura fou també objecte d'estudi per part

de Knudsen, fixant-se en l'essència de la conductivitat calorífica dels gasos entre parets absolutament mats i entre parets imperfectament mats. En aquest darrer cas la velocitat de les molècules reflectides per una placa ve expressada per una fórmula que introdueix el *coeficient d'acomodació*. La quantitat de calor conduïda a través d'un gas enrarit és sensiblement proporcional a la pressió; aquest ha estat el fonament del manòmetre de fil calent de Knudsen.

Totes aquestes qüestions interessantíssimes són exposades amb gran claredat i precisió pel Dr. Palacios en aquest volum, la lectura del qual ha de resultar per demés profitosa i grata a qui es dediqui a l'estudi de les recents investigacions en el camp fecund de la teoria del moviment dels gasos. — B. B.

Literatura japonesa, per P. ARCANGELI, Traducció de Jacint M. Mustieles. Enciclopèdia.

Hi han hagut èpoques en les quals l'orientalisme ha estat un tòpic i una moda en les literatures europees. El romanticisme sobretot, coincidint amb el despertar dels estudis filològics i literaris orientals, s'abocà febrilment a aquesta nova deu de l'element meravellós que s'obria en les velles literatures asiàtiques, i el culte de l'Orient fou precisament una de les notes específiques del moviment romàntic. La descoberta de l'Orient immens i misteriós ha anat continuant fins als nostres dies sense interrupció; mercès als treballs de la filologia i de l'arqueologia s'ha anat aixecant a poc a poc el vel que cobria aquelles llunyanes civilitzacions, i, a mesura que aquestes s'han anat coneixent, pot dir-se que s'ha anat també rebaixant aquella impressió d'absolut exotisme que produïen a les generacions anteriors encara no iniciades en la llur coneixença. En el fons es tracta d'un procés de regressió espiritual completament justificada en la nostra època de criticisme. L'esperit europeu ha remuntat el corrent secular de la cultura humana i s'ha trobat amb els seus autèntics orígens. La cultura és filla de l'Orient; i a l'Orient ha anat a la fi a abeurar-se la set del nostre cerebralisme contemporani a la recerca de fonts de regeneració moral i intel·lectual en les regions de la patriarcalitat i de la primitivitat d'aquells pobles petrificats en el culte de les més antigues tradicions del gènere humà. *Ex oriente lux!*

Una de les regions de la cultura oriental més tancades fins fa poc a la investigació, fou la que abarca les civilitzacions de l'Extrem Orient, la Xina i el Japó. Avui podem dir que el misteri que les

envolquellava ha estat aixecat, i, pel que respecta al Japó, cal observar que la distància espiritual que d'ell ens separava ha estat notablement escurçada més que pels esforços dels viatgers i investigadors europeus, per la mateixa febre amb què el Japó ha volgut obrir-se als corrents occidentals i per la intensa tasca d'europèització acomplida pel poble japonès en totes les esferes de la seva cultura. Ara tenim els europeus a la nostra disposició excel·lents fonts d'informació sobre la vida japonesa. Els bons manuals d'història de la literatura japonesa són especialment abundosos; i hem d'agrair a l'Editorial Catalana que hagi vulgaritzat en català l'excel·lent Manual d'Arcangeli, on el lector trobarà molt ben resumit tot el procés històric d'aquella literatura que tan excelsas obres i notables escriptors ha produït. En l'estudi de les literatures exòtiques, com la japonesa, és essencial tenir ben present el caràcter de la seva llengua i àdhuc del seu alfabet, car la constitució de la una i de l'altre obeeix a lleis mentals completament distintes de les que regeixen les nostres llengües. El caràcter específic de la llengua d'un poble influeix d'una manera sobirana tant sobre el pensament i l'estructura cerebral com sobre la qualitat de la sensibilitat del poble. Tan condicionada està la psiquis d'un poble per la seva llengua, que Nietzsche arribà a afirmar que els distints sistemes filosòfics i les distintes idees religioses de la humanitat tenien el principal fonament de llur distinció en la diferent estructura i constitució de llurs llengües respectives. En el Manual d'Arcangeli trobem clarament explicades les característiques de la llengua i de l'alfabet japonès, i aquestes nocions clares que el lector adquireix ja en els primers capítols del llibre faciliten en gran manera la comprensió dels caràcters específics de la literatura japonesa. En suma, aquest Manual és una excel·lent introducció a l'estudi d'aquesta literatura entre nosaltres tan desconeguda. — M. M.

Parlament de Casa Mercader i tragèdia de Caldesa, novel·les de J. ROIÇ DE CORELLA (segle XV), publicades amb uns estudis literaris per Salvador Guinot. — Castelló, 1921.

La Societat Castellonense de Cultura, que treballa amb una orientació perfecta per al reviscolament de les lletres valencianes, ha publicat aquestes dues obres de Roiç de Corella amb uns estudis literaris de Salvador Guinot. De la prosa d'aquell, atapeïda de filigranes, i de la seva convergència amb els esperits més preclars del Renaixement, no podríem dir-ne lloances més extraordinàries que

les que han escrit, entre altres, els Srs. Menéndez Pelayo i Rubió i Lluch. Per altra part, tothom sap que Roig de Corella constitueix a manera de quint dominador en aquell reialme on dominen Fra Antoni Canals, Joanot Martorell, Auzias Marc i Jaume Roig.

Amb molt d'encert, doncs, la Societat esmentada, prossegueix la seva patriòtica tasca de divulgació publicant les dues susdites novel·les de Roig de Corella.

Per altra part, el Sr. Guinot les ha acompanyat d'unes notes tan plàstiques de la literatura i de l'ambient valencians en el segle xv, que llur mateixa suggestió interna sembla permetre assegurar, entre altres èxits, una major amplitud i intensitat en el radi on fins ara s'han mogut aquells homes de les terres valencianes que tenen una plena consciència de la solidaritat i íntima convergència d'elles amb la resta de la raça catalana.

La Societat Castellonense de Cultura ha treballat tant i tan bé en aquest sentit que moltes vegades havem pensat si a ella li era reservada la glòria particular d'exhumar a Salamanca i a València les peces que fan adjudicar la primacia entre tots els filòsofs catalans, a Fra Didac Mas de Vilareial. Lull encarna la visió ultraromana de l'ideal; Vives és l'home de la perifèria; Balmes el genial aterrador de sistemes que pugnen amb la realitat; però Didac Mas fou un potent i integral il·luminador de tota immanència dins els marcs clàssics de la Filosofia hel·lènica i de la filosofia tomista. Els elogis de Nicolàs Antonio i de Quetif i Echard han estat adés represos i augmentats pels heralds de la restauració de la filosofia tomista. — B. T.

Del meu fadrinatge, per JAUME COLLELL, Gaceta de Vich, 1920. Biblioteca d'Autors Vigatans.

Aquest llibre de memòries de Mn. Collell ens ha refermat en la convicció que tenim fa molts anys de la grandíssima utilitat espiritual que per la nostra Catalunya tenen els llibres com aquest, en què les persones que han viscut al centre d'algun moviment interessant de la vida col·lectiva catalana apleguen els seus records personals i les anècdotes més significatives de la vida pública del temps de la seva actuació. Si totes les persones que es troben en aquest cas seguissin i haguessin seguit l'exemple que ens ha donat Mn. Collell amb els dos llibres de memòries que porta publicats, la història espiritual de Catalunya es trobaria sense adonar-se'n amb un magnífic arsenal de fets i d'observacions, d'episodis i de judicis que permetrien a les ge-

neracions venidores bastir amb caràcter complet i sintètic la història interna de la renaixença de la nació catalana.

Mn. Collell és sens dubte una de les persones més indicades per aportar a aquest arsenal les anècdotes i els episodis de l'interessant període en què actua la generació catalana successora de la dels primers heroics fundadors dels Jocs Florals.

Aquesta generació té per nosaltres l'excepcional interès de presentar dos dels factors que més decididament contribuïren a plasmar l'esperit actual del nacionalisme; d'una banda, el sentit estètic i literari que s'encarnà en aquell cenacle d'erudits que restauraren la festa de la Gaya Ciència, i d'altra banda el sentit polític, el sentit pràctic de lluita, que la generació de Mn. Collell tingué l'audàcia d'afegir al platonisme estètic del catalanisme d'aquells fundadors. Aquella generació que tregué el corolari polític de la restauració literària catalana mereix l'agraïment de les generacions presents i venidores, perquè ella salvà al catalanisme d'encallar-se en els sorrals del somni utòpic i de les xorques enyorances ancestrals d'on mant moviment nacionalista no ha sabut sortir encara. Ella va llençar ardidament el pont entre un món de contemplació quietista i un esdevenidor de lluita real i pràctica per l'assoliment positiu dels postulats d'independència espiritual i material latents en tot ressorgiment literari de l'idioma d'un poble amb personalitat històrica. Llegint aquest llibre de Mn. Collell, on l'autor ens parla de coses tan pretèrites (per l'esperit més que no pas pel temps) com la Guerra d'Àfrica, la Revolució de Setembre, sentim quins progressos de gegant ha fet l'espiritualitat catalana en el camí de la seva dignificació i independència espirituals. Però la distància recorreguda des d'aquells temps, no priva a tot lector mitjanament crític i il·lustrat de reconèixer que a aquella primera intervenció altiva de l'esperit català en el primer grau de la seva conscienciació, deuen les novelles generacions catalanes la clara visió de la realitat del problema català i aquesta ferma voluntat de realitzar plenament el que en les anteriors generacions era un pur ideal. El llibre que ens ocupa està escrit amb aquell estil tan personal del seu autor, el qual, per la vivacitat extraordinària i l'humorisme desenfadat i francot del seu llenyatge, ocupa un lloc ben distingit en les files dels prosistes catalans. — M. M.

La Nova ofrena, per J. M. López-Picó. — Barcelona, 1922.

A judicis ben contraris han donat lloc els versos d'En López-Picó. Uns el troben fosc i creiem que són sincers; altres judiquen aquell aspecte com una tara, i no són justos; altres el troben clar i ben diàfan, i pensem que, en general, parlen amb poca sinceritat.

La poesia d'En López-Picó es desenrotlla en un camp i dins una esfera que disten no pas poc ni gaire dels en què actua la generalitat dels homes que llegeixen. Sa característica primordial i com pern i abillament de totes les seves visions, creiem que podria formular-se així : *il·luminació imaginativa del contingut dels fenòmens de l'esperit.*

Veu's aquí perquè hem dit que els qui el troben fosc són sincers; insincera la munió que el troba clar; injusta la que al nostre poeta blasma per aquell aspecte.

No entra pas dins el nostre propòsit fer una comparança entre Auzias March i el nostre poeta, però cal observar entre ambdós un punt, gairebé mestre, de convergència. Car si el primer actua fent vibrar la ullada de la imaginació i del sentiment damunt els fenòmens psicològics al través de la psicologia de sant Tomàs, En López-Picó adreça la seva imaginació damunt el contingut de la seva vida, d'una manera ben directa, i coincident, encara que no brollada, de la susdita psicologia. Escoltem el que constata ja de bell començament:

«Per què marxar val com estar dejú
i excita el moviment la bona gana,
i el goig s'entaula en l'horitzó que lluu?»

Però dins els fenòmens del jo, En López-Picó hi sent i hi reconeix a manera de roda suprema els neguits per la forma terminativa de les potències de l'esperit; la desproporció enorme entre elles i l'ordre creat sol : i les reiterades catàstrofes a què ella dona lloc en la vida concreta:

«Tot el meu tràfec jo tot sol l'he dut
anant-me'n i tornant com un prou destre
per animar el món amb sa virtut
.....
de la fam d'absolut que no en soc las.
Cerquí en la soledat la criatura
del meu voler que de mi sol fes cas.
I quan cap a la fi de l'aventura,
aquella soledat no fa sinó
tornar-me el que li he dat, jo tinc paüra.»

I en altra pàgina:

«¿Per què el retorn fa igual que la desgana
i, amb desabelliment, la il·lusió
fa escarafall de taula casolana?»

Diguem-ho una altra vegada. En López-Picó constata amb un fort esperit de realitat els fenòmens més íntims de la nostra vida, deixant llurs causes en la penombra, embolcallades amb el mateix misteri que l'home corrent hi respecta dins l'ordre purament natural.

I en aquesta tasca arriba fins a les més profundes filigranes, a les partions més delicades del nostre ésser en ell mateix i en relació a l'ordre que li és extrínsec. En el següent text dóna íntegrament totes les modulacions definitives de l'esperit:

«i fent-me somrient la il·lusió
de mestrear la joia fugitiva
del diàleg on senti dir-me *tu*
sense tenir la voluntat captiva.»

En aquest altre, hom hi veu d'una manera ben plàstica el neguit íntens de la criatura vers el Creador:

«Sempre endavant i sempre fent drecera,
dalt de cavall i cavalcant a pèl
i eixugant la suor amb la crinera.»

Així com en el que segueix una visió genial de l'actuació de Déu en les criatures:

«I sembla que per mi Déu es confessa
i, acompanyant-se, va refent-me el llit
amb millor feina, com qui no té pressa.»

¿Per què, doncs, si té tan marcada propensió i excepcional aptitud per als fenòmens espirituals no estén En López-Picó la visió de llur intensitat i no intensifica la de llur extensió abeurant-se en les mateixes fonts que Auzias March? Havent ja arribat molt amunt, la poesia catalana obtindria l'elevació i, per tant, la profunditat màxima dins el radi precís a què ens referim. — B.-T.